

Євген Акимович

Філософія ТОТАЛЬНОСТІ

2-ге видання

Кафедра Євгена Акимовича

Одеса
Прес-кур'єр
2012

УДК 141.7:321.64
ББК 66.5
А 39

Акимович Є.О.

А 39 Філософія тотальності. /Є.О. Акимович – 2-ге вид. –
Одеса : Прес-кур'єр, 2012. – 180 с.

ISBN 978-966-2512-27-4

Монографія Є.О. Акимовича є подальшою розробкою філософії тотальності, започаткованої автором у у книзі «Філософія тотальності та громадянське суспільство» (2004 р.). Автор розглядає філософію тотальності як філософію свободи, практичну філософію, що може бути дороговказом як для окремої людини, так і для всього суспільства. Філософія тотальності, як оригінальна праця Є.О. Акимовича, розглядається у зв'язку з ідеологічною концепцією демократичного патріотизму, громадянським суспільством, процесом глобалізації, соціальною справедливістю. Помаранчева революція в Україні висвітлюється як втілення тотальності історичного процесу.

Монографія розрахована на всіх, кому не байдужі проблеми філософії, ідеології та культури.

Науковий редактор – *Місуно Аркадій Васильович*, доктор філософських наук, академік-засновник Української академії оригінальних ідей, віце-президент УАПН, професор кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету.

УДК 141.7:321.64
ББК 66.5

ISBN 978-966-2512-27-4

© Акимович Є.О., 2012

Pamięci mojej kochanej mamusi
Racheli Koleśnik
poświęcam

Зміст

1. Філософія тотальності	5
2. Категорія тотальності. Філософська традиція та деякі проблеми сучасності	37
3. Філософія тотальності та демократичний патріотизм	50
4. Філософія тотальності та громадянське суспільство	62
5. Філософія тотальності та соціальна справедливість	85
6. Філософія тотальності: моральний аспект	95
7. Гуманістичний характер філософії тотальності ...	108
8. Філософія тотальності та глобалізація	121
9. Українська революція як втілення тотальності істо- ричного процесу	157
Післямова	168
Література	177

1. Філософія тотальності

Я хочу, щоб слабкі стали сильними,
а сильні шляхетними.

Земне життя - єдине, що є у людини, і тому вона може максимально реалізувати себе «зараз і тут». У цій тотальній реалізації, втіленні власних здібностей, нахилів та бажань і є дійсне покликання людини. Натомість соціальна нереалізованість людини є злочином особистості перед собою, заповнює власне життя пустим, не твоїм, позиченим у безглуздя змістом. Людина не повинна нічого відкладати на завтра, бо завтра - це фактично ніколи. Завтра ти будеш іншою людиною, а те, чого ти не зробиш сьогодні, ніколи не буде здійсненим. Тому день, який ти не наповнив змістовними вчинками, загинув для тебе назавше. Прожити треба все життя, і якщо ти не проживеш повноцінно сьогодні, то цього «всього життя» просто не буде.

У кожної людини своя тотальність, свої межі можливостей - природних та соціальних. Навіть у примітивної людини, яка не здатна вийти за межі своїх побутових потреб, є своя тотальність. На рівні особистості тотальність втілюється в життя як сукупність реалізованих можливостей. Але лише на рівні загальності вона виступає як власне тотальність.

Ми не обираємо часу та місця народження, проте ми обираємо свій життєвий шлях. Необхідність повної, тотальної реалізації духовного ресурсу пов'язана з натурою людини як вільної істоти. Лише тоді, коли ми максимально використовуємо наші сьогоденні сили та потенції, ми робимо можливим наше змістовне «завтра» як органічне продовження «сьогодні». Зрозуміло, що йдеться не лише про окремо взяту людину, а про багатьох людей у їхньому спілкуванні та взаємозв'язку.

Слід відзначити, що діалектика об'єктивного та суб'єктивного полягає у тому, що об'єктивність є сумою суб'єктивностей. Тотальність (повнота, всеосяжність) - принцип організації світу. Тому людина як особистість - перш за все - суб'єктивність: вона сама визначає, що для неї є важливим, добрим, що вона вважає щастям. Запорукою людського щастя є свобода особистості. Саме як вільна істота людина бере на себе відповідальність, саме у свободі - дійсна сутність людини. Все це неможливе без тотальної, повної, всеосяжної реалізації власних здібностей, бажань і прагнень.

Реалізована людина - це щаслива людина. Отже, тотальність - це пошук щастя. Натомість соціальна нереалізованість є зрадою щодо особистості, наочним свідченням неповноцінності конкретної людини. Вирішальним у людській долі є суб'єктивний фактор, тобто наші розум, воля, пристрасть. Розум прораховує варіанти нашої поведінки, вагається між ними, часто ставить межу нашим можливостям, натомість воля надає вектор нашим вчинкам, нашій діяльності, спонукає до активної дії. Великий італійський мислитель Антоніо Грамші мав слушність, коли писав про «песимізм

розуму, оптимізм волі». Скільки людей самі обмежили власні можливості, аргументуючи це обмеження необхідністю. Микола Бердяєв дотепно зауважив, що «свобода зовсім не є усвідомленою необхідністю, як хоче Гегель та за ним марксизм, свобода вже скоріше є небажанням пізнати необхідність». Те, що ми чомусь називаємо необхідністю, паралізує наші сили, є намаганням виправдати нашу пасивність та бездіяльність. Деколи людина, яка не зробила жодного кроку, заздалегідь стверджує неможливість здійснити належне. Життя минає, людина заспокоює себе примарою неможливості, робить з удаваної необхідності прикриття для власної нездарності. Час минає, а людина залишається об'єктом життєвого потоку, рабом обставин та деградує як особистість. Безвілля доводить людину до пасивності та конформізму, збиткової філософії «маленької людини», задоволеною рештками з господського столу. Людина сама обирає, чи бути їй маленькою або великою, рабом або вільною особистістю. Обираючи варіант несвободи, людина назавше входить до «замкнутого світку» втрат та розчарувань, задовольняючись соціальними подачками та «благодіяннями» у вигляді пільг, субсидій, хлібних талонів. Настає «час втрат», який здебільшого триватиме до кінця життя, але руйнує особистість набагато скоріше.

Питання, як жити, заради чого жити, хвилюють людину споконвіку. Врешті-решт ми усвідомлюємо, що наше життя обмежене у часі та просторі. І справа не лише в тому, який слід залишити на Землі, а й як гідно та змістовно прожити кожний день. Відомий вислів римлян «*carpe diem*» - «лови день» - вказує на самоцінність кожної ми-

ті для вільної людини. Григорій Сковорода говорив: «якщо щастя можливе, то воно має бути можливим тут і зараз». Ці слова спрямовані на необхідність з боку держави та суспільства надати людині можливість реалізувати свої потенції та бажання. Особистість, у свою чергу, має тотально втілити у життя свої можливості та здібності. Поєднання обох факторів, зовнішнього та внутрішнього, надає людині можливість досягти щастя як складової частини виправдання свого існування на цій Землі. Суспільство, в якому деяким людям надається можливість досягти щастя «тут і зараз», а для інших щастя відкладається до якогось абстрактного майбутнього, є за сутністю суспільством несправедливим та неповноцінним.

Особистість починається з вчинків. Здатність людини максимально реалізувати власні духовні та матеріальні потенції є показником свободи людини як особистості. Повною мірою (мірою тотальності), втілюючи у життя наші можливості, ми ніби прокладаємо місток між «сьогодні» та «завтра», реалізуємо власну свободу, позбавляємося різних комплексів, що гальмують наш розвиток, надаємо приклад гідного життя іншим людям. Тому набагато краще торувати власний шлях, йти, помилятися, долати перешкоди, аніж плентатися за облудними поводитирами, які дбають виключно про власні інтереси, та яких наші життя, доля, ми самі зрештою, абсолютно не обходять.

Найвищий рівень людського спілкування ми спостерігаємо не там, де має місце спілкування через речі та тіла, а там, де воно відбувається через душі, дух та інтелект, оскільки для особистості найважливішим є не те, що ми маємо в себе, а те,

що ми маємо в собі. Грецький філософ Біант ще у VI столітті до н.е. сказав: «*Omnia mea mecum porto*» (Все своє ношу з собою). Він наполягав на важливості духовної сутності людини, на приматі інтелекту та моральності. У римському вислові підкреслюється важливість для людини триматися своєї сутності як духовної істоти: «*Non licet propter vitam vivendi perdere causas*» (Не личить заради життєвих благ втрачати сенс життя).

Все матеріальне, включаючи наше тіло, - минуще, натомість духовність є нашим безсмертям, шляхом до вічності. У процесі духовної спадкоємності тотальна самореалізація надає людині місце між минулим та майбутнім. Саме вільні люди здатні цілком втілити в життя власний потенціал, тому що вони мають мінімум обмежень, які нав'язують зовнішні сили, ворожі людській особистості.

Саме свобода є головною метою тотального освоєння дійсності, коли людина з наївного об'єкта життя, приниженого раба перетворюється у суб'єкт історичного процесу - справжню особистість, яка створює власний світ, що є часткою великого світу Людей. Особистість стає *homo creator* (людиною-творцем), яка бере на себе відповідальність за себе та за той світ, до створення якого вона відчуває свою причетність.

Існують два світи. Перший - байдужий до мене, який не має до мене відношення. Другий - мій, про який я можу сказати: «Цей світ такий, як я, бо він формується моїм ставленням, моїм світоглядом. У цьому світі домінують мої цінності, в котрому я реалізую свою свободу, за нього несу

відповідальність. Цей світ взагалі такий, яким я його бачу.»

Від кількості вільних людей, які не хочуть жити у неволі та злиднях і здатні за це боротися, залежать свобода, демократія та добробут всієї країни. Саме вільні люди несуть у собі те «божественне», про яке писав імператор-філософ Марк Аврелій (121-180 рр.). Створюючи незалежні від правлячої номенклатури громадські організації, політичні партії, профспілки, ЗМІ, приватні та колективні підприємства, вільні люди розбудовують громадянське суспільство. Наповнена, всеосяжна діяльність вільних людей є прикладом позитивної тотальності, спрямованої на відтворення світу, на творчість, що несе на собі відбиток неповторності. Саме такі об'єднання на основі духовності, гуманізму, поваги до людини мають створити цивілізовані відносини громадянського суспільства, яке народжується в Україні.

Вільна людина розглядає свободу як самоцінність, тому вона не може існувати в неволі, натомість психологічний раб згоден на будь-яке життя. Приклад гідного життя надав український письменник та мислитель Іван Багряний (1906-1963), який писав: «Ходи тільки по лінії найбільшого опору, і ти пізнаєш світ. Ти пізнаєш його на власній шкурі. А пізнавши світ, ти пізнаєш себе і не понесеш ніколи душу свою на базар, бо вона цінніша за Всесвіт, і не буде того, хто міг би її купити.»

На цвинтарі в Новому Ульмі (Німеччина) на могилі Івана Багряного стоїть пам'ятник з викарбованими словами з поеми «Меченосці»:

Ми є. Були. І будем Ми!
Й Вітчизна наша з нами.

Свого часу Багрянний відкидає пропозицію «обминати каміння, бути гнучким», бо, за його словами, «це гидко».

У романі Френка Герберта «Діти Дюни» герої-фрімени, вільні громадяни піщаної планети, вбиваючи або помираючи в бою, вигукують: «Ціна свободи!».

Слабкість людини, неповнота її соціальної діяльності призводять до несвободи та залежності, звужують перспективу подальшого розвитку особистості. Драмою багатьох людей є те, що Господь часто дає їм те, чого вони хочуть, але не скільки хочуть. І люди, замість того, щоб дякувати за Божий дар, нарікають на свою долю. Вони не хочуть усвідомлювати, що це «скільки» залежить від самої людини, її бажання, вміння, пристрасі та волі. Ці люди не бажають брати на себе відповідальність, тому воліють скиглити, скаржитися на несправедливу долю і набувають певну негативну комфортність. Французи кажуть: «Aide-toi, Dieu t'aidera» (Допоможи собі, тоді й Бог тобі допоможе).

Вільна людина відрізняється від підневільної, зокрема, саме повнотою реалізації. Те ж саме можна сказати про народ або країну. Повнота реалізації здібностей та можливостей - це свобода людини, бо це її власний вибір. Філософія тотального опанування дійсності віддзеркалює намагання людини повністю втілити в життя власний потенціал, збільшуючи таким чином поле власної свободи, одночасно обмежуючи вплив чинників, спрямованих на поневолення людини, знищення її як особистості. Зрозуміло, що повнота реалізації трактується різними людьми неоднаково. Альберт Ейнштейн

тейн радив одному юнакові: «Намагайтеся стати не успішною, але плідною людиною». Ця порада великого вченого буде позитивно сприйнята людьми, які здатні додержуватися змісту сказаного.

У людини є неперебутним прагнення дива, очікування чуда. Якщо людина, за словами Марка Аврелія, «буде доброзичливою до себе», вона зрозуміє, що багато чудес часто бувають рукотворними, натомість людина має лише не ставити самій собі перепони та межі. Як писав Августин Блаженний (354-430), «диво суперечить не законам природи, а нашим уявленням про них». Якщо ці закони всесильні, то перемінімося не лише ми, але й наші уявлення про так звані закони.

Філософія тотальності має практичний аспект, а саме те, що вона може бути дороговказом у житті, у духовній та матеріальній діяльності людини. Вона допомагає людині сконцентрувати свій ресурс та повністю втілити в життя, одночасно формуючи інтелектуальну, моральну, вольову та цілеспрямовану особистість. Як відмічав А. Грамші, езотеричне знання, що є надбанням вузького кола осіб, важить набагато менше, ніж ідеї, що соціалізувалися, поширилися у суспільстві. Саме поширення знання як настанови, вектора діяльності має спричинитися до формування повноцінної особистості, яка здатна зайняти свою частину інтелектуально-соціального простору. Ця особистість характеризується єдністю слова та діла, здатністю не лише зрозуміти та проаналізувати певні проблеми, але й сфокусувати розум та волю у вчинку - перлині яскравої особистості.

Саме у вчинку, в цьому маленькому диві, людина долає обставини, робить свій крок до сво-

боди, створює основи власного незалежного життя. Реалізм філософії тотальності полягає у тому, що, концентруючи всі наші зусилля на певній меті, ми розуміємо, що не обов'язково досягнемо максимального результату, проте все-таки здобуваємо перемоги. Цю ідею у притаманній йому афористичній формі чудово висловив Г. Сковорода: «Бери вершину, матимеш середину».

Все, що ми сьогодні не зробимо, буде здійснено іншими, здебільшого не на нашу користь. Не реалізуючи максимально свої можливості у житті, людина втрачає шанс стати господарем власної долі, перетворюється у залежну, нещасну істоту.

Тотальність освоєння соціуму має просторовим та часовим виміри. Перший - це розповсюдження власного впливу на інших людей та на суспільство в цілому. Моя вільна діяльність є підтримкою інших гідних людей та розширенням спільного поля свободи. Актуальність філософії тотальності для українського сьогодення полягає у нагальній необхідності покінчити з психологічним рабством, яке спотворює психологію та сковує діяльність людини та народу.

Другий вимір - це усвідомлення скінченності нашого буття, тому конче необхідним виявляється вміння не лише розумно використовувати час, а й певним чином компенсувати втрачені можливості.

Щоб надолужити згаяне, спресуємо час! Вміння повною мірою використовувати час збільшує тривалість власне людського життя, робить його більш насиченим, яскравим та гідним. Наповнення життя максимально можливими змістовними вчинками, здобуття власної свободи особистості «тут і зараз» - у цьому полягає сенс філософії

тотальності. На відміну від усіх відомих етичних заповідей, що містять у собі список того, чого не треба робити, філософія тотальності як практична філософія, як повне розуміння дійсності вбачає саме у свободі самоцінність та головний імпульс людської діяльності.

Лише спільна діяльність вільних людей здатна забезпечити оптимальний розвиток нашого суспільства та його демократичну перспективу. Наївно та нерозумно очікувати, що хто-небудь, крім нас самих, впорається з цим завданням. Це наш борг, наш обов'язок, якщо ми вважаємо себе людьми, гідними цього високого звання, іншого нам просто не дано.

Життя ніби береться людиною у борг й людина має виправдати володіння цим скарбом. Біологічне життя не є самореалізацією особистості і лише вільне втілення в життя духовності, творчості, створення нової демократичної дійсності є виправданням великого дару, який називається життям.

Кожна з існуючих філософій тотальна за своєю підставою (основою) та одинична за своїм світоглядом. Життя - це пошук сенсів. Людина шукає сенси в усьому. їй необхідно зрозуміти, щоб свідомо прожити життя. Гегель писав: «Філософія керує уявленнями, а вони керують світом». Можна стверджувати, що життя людини визначається її ставленням до світу, її філософією.

Народитися та жити в Україні - це вже доля. Протягом століть наша Вітчизна не мала державності, внаслідок чого ми відстали від цивілізованого світу в культурному, економічному та політичному відношенні. Сьогодні нам необхідно в історично ко-

роткий термін піднятися на рівень розвинутих країн, повернутися до європейського *modus vivendi* (трибу життя), до свободи та демократії. Ми маємо жити не за правилами неототалі-тарної держави, в якій егоїстичний та неконтрольований держапарат проводить війни проти власного народу. Ми маємо сформувати людяну соціальну систему, в якій кожна людина зможе прожити власне життя з гідністю, притаманною вільній людині. Поле, на якому зростає свобода, демократія та людська гідність - це громадянське суспільство.

Я не люблю невнятно говорящих. Невнятно говорящие - это рабы несвободного общества. Вони не вміють дивитися ввіч, уникають виразної відповіді, не мають конкретної (певної) життєвої позиції, всіляко хитрують та викручуються, завше уникають відповідальності, не здатні бути ані щирими друзями, ані навіть чесними ворогами. Люди серед людей керуються у житті іншими цінностями. Вони не бояться проявляти властивості особистості, чіткі та ре-льєфні, послідовні та резолютні. Про таких кажуть: *Esse homo* (Оце людина)! Саме це має бути ідеалом, до якого прямує будь-яка людина з претензією на особистість.

Філософія тотальності дивиться на світ з точки зору свободи та гідності, наповнення життя максимально змістовними вчинками, досягнення бажаної свободи «тут та зараз». Філософія тотальності шукає та знаходить, якщо ж не знаходить, то створює людей, здатних повноцінно прожити власне життя, вичерпати весь ліміт своєї природи. Ці люди спроможні кинути виклик світові, протистояти деструктивним тенденціям у суспільстві й у цьому протистоянні за-

хистити, чого б це не коштувало, власну свободу, незалежність, гідність, право на своє унікальне життя.

Необхідно прожити все життя без винятку, і якщо ти не проживеш повноцінно цей день, то «всього життя» вже просто не буде. Людині необхідне наповнене життя, місце у світі між минулим та майбутнім, повна, тотальна реалізація життя як духовного безсмертя. Лише духовне безсмертя, спадкоємність та послідовність надають нашому життю сенс. Світ є цілісним та всеосяжним, тому людина має прямувати до цілісності та тотальності. Відомий угорський філософ Дьордь Лукач підкреслював: «Революційність визначається не радикалізмом мети та не характером засобів, але тотальністю, цілісністю ставлення до світу». Тотальна людина - це повноцінна людина. Сама тотальна особистість як зосередження духовного та матеріального, є породженням та адекватним віддзеркаленням цього тотального світу. Сама ж людина є тотальною автономною частиною цього світу.

Інтегральною складовою сенсу життя є свобода. До того ж свобода розуміється не в печерно-атавістичному сенсі: «як прожити, щоб вижити», але як свобода вибору: «як треба жити, щоб прожити гідно людини». Тут у наявності еволюція самого поняття свободи як вибору особистості на відміну від його розуміння як підпорядкування. У межах цього розуміння людське життя та людська сутність вже не є набором природних причин та наслідків, але активним процесом духовно-практичного опанування природно-соціальної даності.

Лише у цих умовах людина, вільна у виборі обсягу та якості такого осягнення (залежно від власних здібностей на нахилів) знаходить конкретні

відповіді на одвічні питання про свободу та щастя, про сенс власного існування. Подібне опанування дійсності виключає односторонність. Йдеться про те, що людина має використати всю палітру життя, зберігаючи його цілісність та повноту.

Творчість людини неповторна, тому що створення та відтворення світу завжди унікальні. Вільний вибір ділянки, царини прикладання сил стимулює як сам процес, так й здобутки його результату. Людина, таким чином, гранично занурена в діяльність, що її чекає, не заради шматка хліба та животіння, але для повноти, повноцінності життя, його заповнення глибоким сенсом, щастям творчості, отже, свободою. Цим самим, власне, здійснюється тотальність буття особистості.

У філософії тотальності є безсумнівним пріоритет духовного над матеріальним. Можна погодитися з Еріхом Фроммом, який писав: «Олюднена людина - це не та, яка багато має, але та, хто є багато ким». Людина є біосоціальною істотою, отже вона має тіло та душу (дух), але в якій пропорції в конкретній людині існують обидва елементи залежить від самої особистості. Вся історія філософії - це намагання з'ясувати, в якій пропорції у кожній людині існують ці два принципи. Для матеріалістів домінантою є тіло, матерія, отже духовне з необхідністю відіграє підпорядковану роль. Питання: як з нижчої форми - матерії з'являється дух, ідея, не має переконливої відповіді. Матеріалізм - це приниження особистості, зведення людини до статистичної одиниці, принцип: «незамінних людей не існує». Людина стає об'єктом маніпулювання з боку вождів народу. Лише ідеалістичний світогляд, який надає духу належне місце в

ієрархії цінностей, проявляє свою шану та повагу до людини як неповторної істоти, яка створена за образом і подобою Бога, котра здатна сприймати любов та моральність та нести духовні чесноти в світ людей - лише це ставлення до світу здатне створити людяне життя для мешканців планети Земля.

Людина сама обирає вектор власної діяльності, систему цінностей, духовну або матеріальну домінанту. У сучасному світі вирішальну роль відіграють саме ці люди, в яких переважають духовні інтереси, які, завдяки високому інтелекту розширюють шар духовності людства, створюють вічні цінності, наближають нас до Творця.

Аналізуючи поняття свободи, І.Кант відзначав, що людина вільна, якщо вона діє та живе у згоді з метою, яку вона сама перед собою поставила, обрала її в акті «вільного самовизначення», а не з метою, яку їй хтось нав'язав ззовні.

У знаменитій французькій Декларації прав людини та громадянина (1789р.) сказано: «Свобода полягає у праві робити все те, що не шкодить, іншій людині; таким чином, здійснення кожною людиною її власних прав не має інших меж, ніж ті, які забезпечують іншим членам суспільства використання таких самих прав».

Ми добре знаємо, що існують два підходи до свободи людини, до відносин людини та держави. Тоталітарні, авторитарні режими, нав'язують людині патерналістський погляд, згідно з яким, державне керівництво уособлюють «*patria potestas*» (батьківську владу), «*patria in filium potestas*» (владу батька над сином). Демократичний підхід - це примат, переважання прав людини, розглядання держапарату

як інституту, що обслуговує інтереси особистості та суспільства. Свобода починається з небажання бути «*sclavus saltans*» (танцюючими рабами).

Я вже писав, що особистість починається з вчинку. Помаранчева революція довела, як швидко приходить те, що ще недавно вважалося нездійсненним. Безумовно, Україна після «Інтелігентної революції» поки що не стала іншою, проте змінився вектор розвитку нашої країни. Філософія тотальності розглядає історичний розвиток як розвиток свободи, тобто, критерієм прогресивності суспільства є рівень, ступінь свободи. Все інше розглядається як похідна.

Філософія тотальності має на меті виховання у людях почуття свободи та гідності. Ще римляни казали: «*Vita Sine libertate, nihil*» (Життя без свободи - ніщо). У самій людині відбувається боротьба свободи та гідності з рабством та приниженням. Без свободи та гідності не може існувати повна, всеосяжна особистість.

Я не хочу бути знаменитим, я не бажаю бути великим, я волію бути свободним, тому що в свободі є знамення та велич внутрішнього життя. Зовнішній світ байдужо неприязний до людини. Але є ще інший світ, той, що всередині мене. Лише коли цей внутрішній світ повний, тотальний, я можу наповнювати світ зовнішній, світ людей. Саме експансія внутрішнього світу людини на зовнішній, світ людей та речей, є показником достовірності людини. У розумної та глибокої людини й сприйняття зовнішнього світу розумне та глибоке.

Світ не лише створюється, але й відтворюється нашими думками, нашою діяльністю. Людина має

досягти прихильності зовнішнього світу, для цього треба сконцентрувати власні зусилля, щоб вистояти та перемогти у боротьбі за своє самоствердження.

Бог - це ідеал. Намагайся наблизитися до ідеалу, тоді ти зробиш максимум можливого, тоді тобою будуть керувати Божественні, ідеальні цінності. Ми самі обираємо рівень життя: духовно-інтелектуальний, орієнтований на вічні цінності, або буденно-почуттєвий. У людині стільки Божественного, скільки в ній тотальності, тому що тотальність - це момент, сторона Абсолюту.

Філософія тотальності виходить з того, що кожний крок, вчинок має значення; з окремих вчинків складається історія розвитку людини, кожний крок може стати прецедентом. Життя - це система прецедентів, тому важливий кожний переможний крок. Саме він лягає в основу традиції, на яку людина, суспільство, народ можуть спиратися у майбутньому. Саме у цьому сенсі немає поділу на минуле, сучасне, та майбутнє; все це гілля одного дерева, яке називається людським життям.

Послідовність - одна з ознак особистості. Марк Аврелій у своїй книзі «Наодинці з собою» писав: «Хто не має єдиної та незмінної мети життя, той не може залишатися єдиним та незмінним протягом всього життя». Щоб гідно прожити життя, треба завше бути налаштованим на серйозні вчинки, інакше життя втрачає свою тотальність, повноту самореалізації.

Людина у своєму житті, у намаганні гідно пройти весь шлях, що накреслений нею самою, обставинами та вищими силами, спирається на себе та не Бога. Бог існує для тих, хто вірує у нього, хто звер-

тається до нього, благає про допомогу. Великі люди в історії, які впроваджували в життя позитивну тотальність, наповнювали своє існування змістовними вчинками, опираючись на Бога в собі. Слова «*Est Deus in nobis*» (Бог - в нас самих) Овідія прийняли у Лютера інше вербальне та змістовне забарвлення: «*Gott ist meine feste Burg*» (Бог - це моя міцна фортеця). Треба відзначити, що в історії великі вчинки були наслідками не користолюбства, а честолюбства. Коли Мартин Лютер на церковному Соборі католицької церкви 1521 року відкидав спрямовані проти нього з боку інквізиції звинувачення в ересі, він виголосив свої знамениті слова: «*Ego nihil timeo, quia nihil habeo*» (Я нічого не боюся, тому що нічого не маю). Саме віра у власну правоту та вірність своїм переконанням дозволили Мартину Лютеру перемогти. На тому ж Соборі він проголосив інші історичні слова: «*Hier stehe ich. Ich kann nicht anders. Gott, helfe mir. Amen.*» (На цьому стою. Я не можу інакше. Боже, допоможи мені. Амінь.) Можемо констатувати, що саме повна концентрація зусиль, пристрасне бажання перемогти будь-якою ціною, навіть ризикуючи життям забезпечувала історичний успіх видатним людям.

Колись генерал Де Голль заявив: «Якби я мав таку армію як УПА, німецький чобіт ніколи не топтав би французьку землю». В українській історії ми знайдемо безліч прикладів героїчної, наповненої позитивно-ціннісними вчинками діяльності. Проблема полягає у тому, що не зроблено майже нічого владою та державними чиновниками для піднесення національного духу, для пропаганди української історії, для підвищення демократичних та патріотичних чеснот у сучасній Україні. Ствердження

національної гідності - необхідна умова покращання життя всіх громадян України, і це завдання покладається на інтелігенцію.

Чудовий український поет написав такі рядки:

Вступ до поеми «Мазепа»

Навколо радості так мало!
Який, у чорта, днів бадьор,
коли ми крила поламали
у леті марному до зорь.

І гнів, і муку неозору
співаю я в ці дні журби,
коли лакеї йдуть угору
й мовчать раби!

Коли розходяться з ділами
в розгоні страшному слова...
Розбий же голову об камінь,
моя Вкраїно, удова!

Як і колись, так і тепер
ти не спромоглась на гарний плід.
Не вмiла жить, так хоч
умерти зумій як слід!

Ходою гнівною блукаю
в своїм краю чужинцем я.
Пожаром очі заливає
мені трагедія твоя.

Сліпій, обдуреній, забитій
невже не встать тобі від ран?

Москві та Жечі Посполитій
тебе шпурнув колись Богдан.

А потім хтів тобі Мазепа
від серця щирого добра...
Його ти зрадила і степом
пішла рабинею Петра...

Хіба ж не жах? Своєї зброї
не маєш ти в ці скорбні дні.
У тебе так: два - три герої,
а решта - велетні дурні.

А решта тільки безголів'я,
що на багно кричить: "Блакить!"
Якби ж я зміг, якби зумів я
тебе, Україно, воскресить?

Твої шляхи - відчай і камінь,
така прекрасна, й, мов на сміх,
ти плодиш землю байстрюками,
багном і гноєм для чужих!

У голові твоїй макуха,
Хіба ж ти можеш жить сама,
російська-польська потаскуха,
малоросійська тюрма!...

Веди ж, безумна, до загину
мене на розпач і на жуть!
Ах, я люблю тебе, Україно,
І сам не знаю, що кажу!

Я ж - син, твій син, що йшов за тебе
на смерть і реготи не раз,
той, що забув і Бога, й небо,
аби тобі був світлий час.

Я йшов кривавими житами
і знов піду, де гул і мла...
Лиш одного я хочу, мамо,
щоб ти щасливою була!

Володимир Сосюра.
Літо 1927 року, Одеса.

Не можна зрозуміти української душі, якщо не знати поезії Сосюри. Він надав нам приклад дійсного патріотизму, любові до України, повного, тотального сприйняття драматичної української історії часів не-свободи та поневолення.

Філософія тотальності як практична філософія, спрямована на формування сильної особистості, що, в свою чергу, вимагає максимального зусилля від особистості, котра здатна реалізуватися у жорсткому режимі. «Людина, як цегла, - писав Бернард Шоу, - обпікаючись, стає більш загартованою».

Варлам Шаламов, політв'язень більшовицького ГУЛАГу, пройшов крізь пекло концтаборів та залишився Людиною, яка викликає захват. Своє бачення світу, філософію гідної, гордої людини він виклав у своїй поезії. Наводжу один з його найкращих віршів:

Я ищу не героев, а тех,
Кто смелее и тверже меня,

Кто не ждет ни указок, ни вех
На дорогах туманного дня.

Кто испытан, как я - на разрыв
Каждой мышцей и нервом своим,
Кто не динамитный, а взрыв,
По шнуру проползающий дым.

Средь деревьев, людей и зверей,
На земле, на пути к небесам
Мне не надо поводырей,
Все, что знаю, я знаю сам.

Я мальчишеской пробою стал
Мерить жизнь и людей - как ножи:
Тот уступит, чей мягче металл -
Дай свой нож! Покажи. Подержи.

Не пророков и не вождей,
Не служителей Бога огня,
Я ищу настоящих людей,
Кто смелее и тверже меня.

Читаючи В.Шаламова, я згадую грецького філософа Діогена Синопського, який ходив Афінами зі смолоскипом, кажучи: «*Nominem quaero*» (Шукаю людину). Олександр Македонський після розмови з ним сказав: «Якби я не був Олександром, я би волів бути Діогеном.»

Філософія тотальності - це жива філософія, що віддзеркалює реальне життя, не є системою мертвих абстракцій, що цікавить вузьке коло людей, не є певною інтелектуальною грою. Філософія тотальності шу-

кає своє підтвердження у поточному житті, у творчості митців, що змогли у вирі життя знайти сенси процесів та явищ, що призводять до розуміння сутності нашого існування.

Прикладом тотального бачення долі України, ствердження її нездоланності та унікальності є вірш Леоніда Кисельова, який у 17 років написав ці геніальні рядки:

Я позабуду все обиды,
И вдруг напомнят песню мне
На милом и полузабытом,
На украинском языке.

И в комнате, где, как батоны,
Чужие лица без конца,
Взорвутся черные бутоны -
Окаменевшие сердца.

Я постою у края бездны
И вдруг пойму, сломясь в тоске,
Что все на свете - только песня
На украинском языке.

1963.

Творчість багатьох митців сприяла досягненню повноти, тотальності українського життя. Діяльність патріотів України мала місце протягом століть. Це була боротьба української інтелігенції (інтелігент - це людина, яка живе духовним життям, у якої свідомість стала буттям), що поставила за життєву мету свободу, незалежність та щастя народу. Саме тому світ був вражений інтелігентністю української рево-

люції, атмосферою радості, відсутністю ненависті та агресивності. На Майдані панувала любов.

Філософія тотальності - це філософія любові. Любові до конкретної людини, до народу, які мають право на гідне життя. Саме любов креативна, ненависть деструктивна, філософія має показувати народу перспективи гідного життя, шлях до реалізації цих аспектацій.

Проблемою філософії є її втілення у реальність. Як писав Кант 1793 року: «Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis» (Це може бути вірним у теорії, однак не годиться для практики). Парафраз цієї думки ми зустрічаємо в поетичній формі у Гьоте в «Фаусте»: «Grau, teurer Freund ist alle Theorie, und grün des Lebens goldner Baum» (Сірі, дорогий друже, всі теорії, проте зелене золоте дерево життя).

На прапорі філософії написано «істина», а не «успіх, зиск». Ще Сократ стверджував, що торгувати істиною гірше, ніж продавати тіло. Філософія має слугувати не інтересам окремих людей, а щастю особистості, суспільства, народу. Філософія, що пропагує свободу, має бути практичною, достукатися до конкретних людей, дати їм надію, надихнути їх до виборювання гідного життя. Філософія свободи спрямована не на абстрактне майбуття, а на сьогоднішнє. Діти рабів мають мало шансів стати вільними, тому народ має визволитися «тут і зараз».

Свобода не пов'язана безпосередньо з освітою. Освіта - це «*Conditio sine qua non*» (умова необхідна, але недостатня). Свобода - це освіта + виховання. Саме виховання формує світогляд, систему цінностей. Виховання формує переконання, яке регулює

поведінку людини. Філософія тотальності налаштує людину на позитивну тотальність, на самореалізацію шляхом наповнення життя змістовними вчинками, що робить наше існування самодостатнім, найменшою мірою залежними від зовнішніх факторів. Самостійність, незалежність думок та вчинків є важливою ознакою особистості.

Філософія тотальності спрямована на формування самодостатньої особистості, яка як кажуть, «все має своє». «*Non est tuum, fortuna quod facit tuum*» (Не є твоїм те, що твоїм зробила доля). Самодостатня особистість не розраховує на „сприятливий дощ», на обставини, на інших людей, вона розглядає долю як результат власних зусиль, усвідомленої діяльності. Вільна людина здатна користуватися своїм розумом. Людиною, яка не є самодостатньою, керують всілякі побоювання, вона неспроможна на самостійні вчинки. Шлях такої людини - повсякчасні розчарування.

Невільна людина розглядає державу, правляче чиновництво як силу, що керує нами та одночасно годує нас. Вона ставиться до влади, як до батька в родині, такі патерналістські погляди вигідні владі й тому пропагуються нею. Розумна людина усвідомлює, що держапарат може лише забирати в нас, проте він ніколи не був та не буде нашим годувальником. «Уряд потрібен, - застерігав Микола Бердяєв, - не для того, щоб перетворити земне життя на рай, а для того, щоб не дати йому остаточно перетворитися на пекло. І за те йому велике спасибі.» Гарантом справедливості в будь-якій державі є не влада, але свідомий громадянин, який об'єднує зусилля і створює систему незалежних організацій та установ, що називається громадянським суспільством. Таким чи-

ном, вільна особистість захищає власні права та права інших громадян, несвободна людина погоджується на будь-яке життя та підтримує власною рабською психологією неконтрольовану владу, яка не буває ані демократичною, ані людяною.

Людина за своєю природою поліфонічна, вона може виявляти різноманітні властивості та якості. Ця ситуативність притаманна більшості людей, тому, скажімо, Помаранчева революція відбулася, коли кількість свідомих прихильників радикальних демократичних перетворень досягла критичної маси та дозволила підняти мільйони людей на боротьбу проти антинародного режиму.

Лише вільна людина може тотально, всеосяжно діяти та опанувати цей світ. Необхідною складовою вільної людини є сміливість і мужність. Ще Демокріт стверджував, що мужність робить мізерними удари долі. Євген Винокуров писав: «Как много мудрости у басен, веками собран ум как мёд, но как же первый шаг опасен встающего на пулемет». Лише людина типу Сократа, у якої слово і діло не розходяться, де діло доповнює слово, здатна повною мірою самореалізуватися. Слід зауважити, що слово не завжди має продовженням діло, але діло - завше слово, воно вже не потребує додаткових пояснень. Як писав Гораций, «*Et genus et virtus nisi cum re vilior alga*» (І походження і цнота, не підкріплені відповідною дією, варті менше, ніж морські водорості).

Лише в діяльності людина доводить власну спроможність та вірогідність як особистість. Антонів Грамші відмічав «*Pessimismo dell'intelligenza, Ottimismo della Volonta*» («Песимізм розуму, оптимізм волі»), тобто сумнів як норма мислення, віра

як норма дії. Мужню людину цікавить не кількість прожитих років, а їхнє змістовне наповнення. Як кажуть італійці, «Meglio vivere un giorno da leone, che cent'anni da pecora» (Краще прожити день левом, аніж сто років вівцею).

Повнота, тотальність людського життя - це усвідомлення незворотності кожної миті. Тому людина має цінувати кожну хвилину свого життя та використовувати її для власної самореалізації. «Все слід робити, про все говорити, - писав Марк Аврелій, - так, ніби кожна хвилинка може виявитися для тебе останньою». Максимальне наповнення кожної миті змістовними вчинками й означає повноту життя, її вищий прояв. У найбільшій мірі це стосується творчих людей, для яких творчість - вище втілення Божественного в них.

Ознакою особистості, на мій погляд, є уміння перейматися проблемами інших людей, громади, суспільства, держави. Згідно з законами Солона 594 р. до н. е., не переслідувалися громадяни Афін, які займали будь-яку позицію під час соціальних конфліктів, натомість каралися ті, хто залишався байдужим до державних справ, тому що афінянин мав обов'язок перейматися долею свого поліса. Великий Данте в «Божественній комедії» писав, що найгірші місця у Пеклі зарезервовані для тих, хто під час глибокої моральної кризи зберігали нейтралітет.

Слово, дух є основою життя. У Євангелії від Івана (1, 1-3) сказано: «Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово. Воно в Бога було споконвіку, усе через Нього повстало, і ніщо, що повстало, не повстало без Нього». Бог - це повнота, всеосяжність, тотальність. Слово - це шлях

від Бога до людей. Людина має втілити в життя всі свої бажання, устремління та потенції, наближаючись тим самим до Бога. Позитивна тотальність - і є варіантом моральної поведінки, отже служіння Богу як втілення любові. Саме в любові до людини ми реалізуємо любов до Бога. Наше уявлення про Бога можна передати словами: «Які ми, такий й наш Бог». Ця формула філософії тотальності закликає нас до формування в собі якостей, що певною мірою наблизатимуть нас до образу Божого. Людина має прагнути до єднання з Богом заради виховання у собі моральної сутності. Це має призвести до морального відродження, суттєво підвищити рівень духовності особистості, суспільства, країни. Без моральної революції, без примату духовності марні наші сподівання на покращання нашого життя. Лише тоді створиться українська нація, орієнтована на Божественні цінності, на моральність, гуманізм, на любов до людини.

Саме це створить цінності, повноту, всеосяжність, тотальність життя мільйонів; керувати їхнім життям будуть не чуттєво-біологічні імпульси, а любов до людини як Божого творіння, це й буде єдністю у розмаїтості, що є ідеалом суспільного життя.

Філософія тотальності наполягає на тому, що людиною керує її свідомість, яка містить необмежений потенціал для розвитку особистості, суспільства, народу. Вольовий імпульс особистості - запорука плідної діяльності. Як писав Марк Аврелій: «Може той, хто думає, що може». Людина має налаштовувати себе на формування внутрішнього духовного світу, сповненого добра та людяності.

Проте людина не може реалізувати свої шляхетні наміри, якщо вона слабка і немічна. Один з провідних діячів Ренесансу Еразм Роттердамський підкреслював: «Nihil non potest fortis animus» (Ніщо не є неможливим для сильного духом). Людина, що не має високої духовності, вольового характеру не може вирішити власні проблеми, не те що піклуватися про громадські, суспільні справи. Сильний характер, талановитість покладає на особистість серйозну відповідальність. У Біблії про це сказано: «Тож від кожного, кому дано багато, багато від нього й жадатимуть» (Ев. від Св. Луки, 12, 48).

Складовою сильною особистості є сміливість, яка допомагає втілити внутрішні переконання у рішучі вчинки. Президент Сполучених Штатів Америки Джон Кеннеді, що проявляв велику силу волі у своїй діяльності, незважаючи на нестерпний біль, який переслідував його все доросле життя, любив повторювати слова Ендрю Джексона: «One man with courage makes a majority» (Одна смілива людина складає більшість). Гідна людина має пронести власні чесноти через все життя. Сміливість не може бути окремим виявленням цієї чесноти, йдеться про атрибут гідної особистості. Англійський історик та філософ Томас Карлейль писав: «The courage we desire and prize is not the courage to die decently but to live manfully.» (Сміливість, яку ми бажаємо та цінуємо, не є сміливістю померти пристойно, однак прожити мужньо.)

Хтось із мислителів минулого зауважив, що терпіння - чудова якість, але життя занадто коротке, щоб довго терпіти. Слід визнати, що наше життя закінчилося вчора. Закінчилося життя, в якому нами

керували повсякденні турботи, тривалі аспектації, очікування. Має початися життя, що здатне підняти нас до Божественних, тобто ідеальних цінностей. Людина не змінюється зовнішньо, змінюється виміри її думок та діяльності. Безумовно, для цього людина має піднятися над собою, перевірити власні можливості. Не треба боятися поразок, невдач, тому що велика перемога складається з низки дрібних поразок. Від людини не залежить місце та час народження, але життєвий шлях ми обираємо самі. «*Segui il tuo corso e lascia dir le genti*» (Прямуй власним шляхом та хай люди кажуть, що завгодно). Ці слова Данте протягом століття були дороговказом для всіх, що вміли шанувати людей та себе; вони стверджували власну суверенність та достовірність. Це було свідченням тотальності, повноти особистості, яка виходить на простір життя як вільна, шляхетна людина. Людина не має чекати, що хтось вирішить її проблеми, допоможе їй у борні за гідне існування. Як писала Леся Українка:

Хто визволиться сам, той буде вільний.

Хто визволить кого, в неволю візьме.

Свобода - це великий тягар, котрий вільна людина сама кладе на власні плечі, обтяжує себе обов'язком бути Людиною, шляхетною та моральною, доброю до людей, вимогливою до себе. Вільна горда людина сповідує ригоризм, тобто твердість, суворість у непохитному додержанні принципів. «Життя дане вам не на радість, - писав Ромен Роллан, - життя дане, щоби виконати Закон.» Цей Закон Людини серед Людей є обов'язком утілити в життя Божественні цінності. Саме вірність обов'язку, який ти сам на себе прийняв, є ознакою особистості, яка

прийшла в цей світ, щоб бути вільною та допомагати іншим визволити себе, наповнити життя гуманними, змістовними вчинками, що розширюють поле свободи та людяності.

Концентрація зусиль особистості як необхідна умова повної, тотальної самореалізації, неможлива без суверенності людини, чіткої визначеності життєвого шляху, мінімального впливу зовнішніх факторів на діяльність суб'єкта життєвого процесу. Відомим гаслом січових стрільців був: «Хто не знає мети, той не може знайти дороги.» Знаменита сцена з флейтою у III-му акті «Гамлета» В. Шекспіра, коли Гамлет каже: «Оголосіть мене будь-яким інструментом, ви можете розладнати мене, але грати на мені не можна.» Саме такі люди, на яких «не можна грати», й творять історію. Людина не має права продавати свою безсмертну душу. Саме люди з рабською душею є реакційною складовою людства, бо ними керує тваринний страх за власне біологічне існування. «*Servitus oboedientia est fracti animi et abiecti, arbitrio carentis suo.*» (Рабство - це покірність слабкої та нищої душі, що не здатна керувати собою.) Це латинське прислів'я вказує саме людину, що погоджується на мізерне існування, не в стані, та вже й не в змозі захистити себе, покірно йде за обставинами, та за людьми, які з презирством ведуть її, куди їм заманеться. В історії вільних народів основою є вільна людина, що ніколи не погодиться на жалюгідне існування. Слова англійського драматурга Джеймса Томсона (1700-1748) відігравали та відіграють роль національного гімну:

«Rule, Britannia, rule the waves,
Britons never will be slaves.»

(Пануй, Британіє, пануй над хвилями,
Британці ніколи не будуть рабами.)

Щоб ми не думали та не говорили про складність історичного процесу, про його суперечливість та «витонченість», ми маємо визнати, що «*causa finalis*» (остаточною причиною) є саме психологія народу, наявність вільних людей, які власною гідністю роблять неможливим поневолення всієї спільноти; повною, тотальною діяльністю розширюють та поглиблюють поле свободи, визначають стан суспільства.

Антоніо Грамші писав про те, що саме особистість визначає творчий характер діяльності людини: «*Due scrittori rappresentano lo stesso momento sociale, ma uno è artista, l'altro no.*» (Два письменники представляють той самий соціальний момент, але один є митцем, інший - ні.) Колись Ромен Роллан зауважив, що кохання варте стільки, скільки людина, що кохає.

Особистість - це велика концентрація зусиль. Римляни казали: «*Nemo fit casu bonus*» (Ніхто не стає доброю людиною випадково). Люди дуже часто приписують власні якості, риси та вчинки примхам долі. Це легко, тому що таким чином вони уникають відповідальності перед самими собою та людьми. Люди взагалі дуже часто хитрують, забуваючи, що здебільшого хитрість - це розум дурнів. Набагато складніше та важче чесно ставити чола життю з його проблемами, але це єдиний вихід для того, хто бажає бути особистістю, самому визначати власний життєвий шлях. Йдеться не про зневагу до людства, а про відповідальність, яка є атрибутом свободи. Людина стає дорослою, коли усвідомлює, що між нею та Богом нікого немає. Звіряти свої думки та вчинки з ідеалом, ім'я якого Бог, - це єдиний шлях Людини в цьому світі.

ті. Серед сучасної західної молоді дуже популярним є гасло: «Dieu est amour» (Бог - це любов). Саме та любов, про яку Святий Павло казав: «Aton Dei urget me» (Любов Бога надихає мене).

Саме тоді, коли людина має Бога в собі та ця любов є його спонукою, людина свідомо та плідно живе у вимірі гуманності та людяності. Така людина творить добро не в сподіванні, що їй відповідатимуть, а тому, що вона усвідомлює власне покликання й велич своєї місії на Землі - бути Людиною.

2. Категорія тотальності. Філософська традиція та деякі проблеми сучасності

Тотальне - це те, що реалізується
як самодостатність (цілісність)

Тотальність також у повноті реалізації цілісності (це функціональний бік тотальності, що проявляє цілісність у досвіді). Синтетичне поняття тотальності містить у собі визнання генетичної комплементарності змістовної та динамічної сторін. Канту належать слова: «Якщо ми хочемо міркувати про поняття синтетично, то ми маємо вийти за межі цього поняття та звернутися до наочного уявлення» (13, с. 411).

Без звернення до досвіду розуміння тотальності вона залишається на спекулятивно-суб'єктивному рівні та не має подальшого логічного розвитку. У цьому разі, згідно з Кантом, порушується «правило синтезу сприйняття», що виключає логічну креативність будь-якого поняття.

Синтетичне розуміння тотальності як єдності вказаних сторін, виявляється змістовно ширше поняття цілісності, оскільки містить у собі імпліцит-но динаміку. Більш того, у повноті реалізації відкривається істинна якість цілісності.

В історії філософської думки подібне розуміння тотально-цілісного, по суті, походить з біблейського: «Споконвіку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово» (Євангелія від Івана, 1,1-2). Тут Слово та Бог тотально-цілісні й Слово виявляється як Божественна еманация. Божественне Слово й стало, насправді, Творцем, виявивши Бога як архітектора Всесвіту.

Згідно з Кантом, Творець і створений ним світ споконвічно тотальні та мисляться такими лише в їхній цілісній єдності. Кожний з них ніби недосконалий у повноті власних реалізацій поза цієї єдності. У безкінечному русі світу тотальне породжувало нове тотальне (як живе - нове живе), демонструючи незнищеність у різноманітності форм.

Матеріалісти стверджують, що жодна ідея та жоден проект нездійсненні без слідування законам природи, зупиняючись при цьому на констатації скоріше наслідків, але не підстав. Обмеженість подібного твердження є наслідком того, що матеріалізму доступні лише межі того, що Кант називає «фізико-теологією» (13, с. 370). Подібний шлях, запропонований матеріалізмом науці, виявився привабливим за простотою отримання практичних результатів та достатньо коротким для досягнення екологічного глухого кута.

У стані ейфорії від успіху науки та промислової практики стиралися межі тотальної природи як об'єкта науково-промислового насильства та людського егоїзму, а саме: між дозволяючою та забороняючою її сторонами. Згідно з Кантом: «між природою та свободою дій людини по відношенню до природи» (13, с. 370) людині стало здаватися, що вона здатна

змінити самі закони природи, тобто те «Слово», яке цілісно-єдине з Творцем.

Між тим, у безкінечному русі природи (та людської практики) змінювалися аж ніяк не її закони, а лише умови виявлення все тих самих вічних законів. Поставивши перед собою мету отримання передбачених результатів, людина об'єктивно змінювала ці умови, ні на крихту не змінивши «Слова» самих законів.

Екологічні та гуманітарні катастрофи останнього століття також не являють собою наслідки зміни законів природи. Людина наполегливо змінювала природу техногенно, змінивши, врешті-решт, також умови виявлення природних законів. Природа виявилася достатньо крихкою для незначної зміни навіть одного (наприклад, температурного) параметру, але непохитною у частині абсолютного характеру власних законів.

Концептуальна обмеженість матеріалізму як підвалини існуючої науки, сконцентрувавшись на одній (дозвільній) стороні природних законів, штучно розриваючи, тим самим, абсолютну природну тотальність, виключивши з системного розгляду забороняюче моральну сторону.

Тим часом, сама природа, її матеріальний субстрат, зокрема, мають власні непорушні заборони, знання та врахування яких життєво необхідні людині. Деякі з них враховуються, наприклад, заборона критичної маси в галузі ядерної технології та військової промисловості. Існує багато інших тотальних обмежень: так, наприклад, на Землі неможливе існування ані природних, ані штучних узгір'їв, або гір висотою понад 10 тисяч метрів.

Напрошується висновок, що відома в історії Вавілонська вежа ніколи не могла бути збудована у принципі, навіть якщо майстри були б поліглотами та з легкістю розуміли один одного. Заборони гравітації як світової константи не в змозі подолати жодні науково-технологічні та інші хитромудрощі.

Вікові намагання створення «perpetuum mobile» (вічного двигуна), всупереч абсолютним законам збереження, також надали уроки з приводу природних заборон. Аналогічних прикладів дуже багато та список цей може бути продовженим.

Відтоді минули тисячоліття, але людство, як і колись, має зростаючі потреби, при тому, що можливості споконвічно обмежені природним абсолютом. Щодо процесу пізнання світу, що перебуває у стані розвитку, то до загальновідомого про його безкінечність можна з впевненістю додати, що він, насправді, є безкінечним пошуком наближень до «подолання непереборного» - абсолютних природних заборон.

Треба при цьому зауважити, що по мірі вказаного наближення все більше усвідомлюється також й значення заборонених шляхів. Цей факт, безперечно, є позитивним як для пізнання, так і для практики. Елемент морально-забороняючий присутній тут, так би мовити, потенційно, хоча в перебігу стрімкої практики завше було зручніше не надавати значення цій обставині.

Як далеко це нас запровадить? Де ті адекватні обмеження, що вкажуть межу дійсно можливого для спілкування людини та природи? І.Кант стверджує, що вони можуть бути лише «всередині нас» - це морально-забороняючі обмеження, детерміновані

самою природою, ігнорувати якими нерозумно та й просто небезпечно.

У своїй тотальній цілісності природа не лише надає нам певні можливості для її використання, але й диктує свої заборони, які відносно до людини стають моральними заборонами.

Варто зауважити, що всі моральні принципи - завжди певні заборони, починаючи від десяти біблійних заповідей та закінчуючи заборонами, пов'язаними з екологічними та гуманітарними проблемами сучасності.

Людство вже усвідомлює цей факт та навіть фіксує документально певні принципи екологічної моралі. Перший серйозний крок у цьому напрямку зроблений «Кіотським протоколом». Крок необхідний, проте чи достатній? А що, коли має рацію Ауреліо Печчеї, й все зростаюча кількість населення на Землі аж ніяк не показник зростаючої маси моральних якостей?

Можливо, тут також має працювати певний моральний регулятор як стосовно природи, так й відносно до чисельності народонаселення. Інакше, у перспективі, дійсно, «абсолютна свобода» - це свобода видового краху.

Августин Блаженний вважав, що цілісність у світі, створена Творцем, жодного зворотного впливу на Нього не має: Бог не бідніє у своїх діяннях (згідно з Його Словом), оскільки й саме слово невичерпне.

Вічний бранець слів, ритор Августин, впевнений у тому, що Божественне Слово виливає на людський рід «Божественні чаші» людських слів. Для Августина Блаженого світ слів - це цілий окремий світ, оскільки Бог подарував людині слова як

необхідний зв'язок між внутрішніми світами людей. Людина, обдарована словами для висловлювання власної волі, словами також й посилює її заради просування власних ідей та планів. Цим самим людина стає більш свobodною, оскільки воля завжди є внутрішньою основою свободи.

Проте для Августина людська воля не може бути абсолютним свавіллям людини, що творить зло зі слабкості власної природи. Обмежувач абсолютної свободи для Августина - ступінь причетності людини до Божественного «universitas», тобто єдиного порядку, який саме й робить світ цілісно єдиним. Натомість людина у власному егоїзмі воліє легкодоступності «удаваної єдності», - одної частини - «unus» (як у матеріалізмі), тим самим піднімаючи частину над цілим, розриваючи цілісність світу, отже, руйнуючи цей світ («pars»).

Августин Блаженний упевнений в тому, що людина ніколи не буде настільки вільною, щоб похитнути абсолютну незалежність Творця від створеного ним світу, проте, завдяки слову достатньо свobodним, щоб лихої години звернутися до Нього за настановою. Таке звернення - вже не просто монолог про себе та свої потреби, воно наповнене вірою, яка одна тільки й дозволяє доторкнутися до Божественної тотальності.

Людина, спілкуючись за допомогою слів (не має значення, якщо це й внутрішня мова), тепер на-смілюється вірити в те, що створена «за образом та подобою» Бога, любити це в собі, зберігаючи власну духовність та, не нарікаючи, витерплювати за неї.

Людина, звертаючись до Бога, знаходить у вірі духовну самодостатність, звіряє з канонами та

заповідями віри також власні вчинки, своє ставлення до природи, «modus vivendi» (спосіб співіснування) з іншими людьми, реалізуючи, таким чином, й власну тотальність, закладену в нас Творцем.

Дієвість молитов як звернення до Бога для стародавніх людей була абсолютно зрозумілою: адже для них Всесвіт з його єдиним Божественним порядком являє собою «єдину істоту», є «єдине ціле, що симпатизує самому собі» (Платон, неоплатоники).

Різні настанови філософських учень Августина Блаженного та Імануїла Канта: від пошуків Бога бунтівливим напівпоганином Августином - до логічно гармонійного кантівського «a priori» моральності, закладеного Творцем у власну подобу - людину, минуло 14 століть.

Різними є й шляхи досягнення істини: емоційні емфази Августина, в яких рухається його думка та ювелірна логіка Канта. Та тим більш дивовижною виглядає це перегукування віків за однорідністю висновків: будь-яка існуюча цілісність з необхідністю виявляє себе саме так, а не інакше, згідно з волею, закладеною у ній; натомість повнота її реалізації зовні є її тотальністю згідно з природою речей.

Гегель просунувся далі, переглянувши прискіпливо кантівське вчення, він спробував поставити свою крапку над «і», показавши, що тотальність - це цілісність речі з іманентним їй процесом реалізації на основі внутрішнього протиріччя як джерела само руху.

Для Гегеля первинним ступенем світу є Бог як абсолютна тотальність у її досконалості (11, т.

2, с. 35-36). Світло абсолютної Божественної тотальності як мети існування носить у собі все існуюче згідно з Його волею - кожна річ, кожна дія. «Річ є тотальність як розміщений в єдиному розвиток визначень заснування та існування» (11, т. 1, с. 289). Тому будь-яка споконвічно диферентна річ уже має іманентну визначеність, що складає її природу. І лише в межах власної природи річ має визначеність існування.

Залучена до процесу загального руху світу, річ (або об'єкт) знаходить у ньому протиріччя цієї визначеності власного існування. Об'єкт стає самим «намаганням зняти це протиріччя» та зробити своє наявне буття відповідним тотальності поняття, що визначає його. (11, т. 1, с. 389). Отже, на думку Гегеля, і відбувається процесуальне «повернення» будь-якого об'єкта до родового поняття - образу Його «Слова».

У всеосяжній тотальності зовнішньої діяльності особистості, тобто її (особистості) існуванні відбувається становлення тотальності самої особистості. (10, с. 127). Причому, за дотепним зауваженням Тейяра де Шардена, людина не отримує у подарунок, але створює віками власну сутність та цілісність закладеного в ньому тотально-цілісного світу. (18, с. 147).

Розум особистості, стикаючись з дійсністю, неминуче перебуваючи тому в єдності з нею, породжує поняття моральності - таким є авторське тлумачення походження кантівського «морального закону всередині нас», апріорного за визначенням. Цією думкою Гегель піднімається до осягнення світу як певної тотальності, оскільки його мислення намагається подо-

лати когнітивну розколоти́сть світу на суб'єкт і об'єкт (8, с. 254). Ідея єдності розуму та дійсності у вигляді поняття моральності є тотальна ідея гегелівської філософії. Вона ж є основною проблемою творчості поета-філософа Гьоте.

Гегель аніде не ототожнює відношення частини та цілого з поняттям цілісності (тотальності), оскільки в частині не закладено тенденцію до саморозвитку. Співвідношення частини та цілого мають, за Гегелем, безпосередній та поверховий характер: так, частина даного цілого цілком може стати частиною іншого цілого, наприклад, електрон - універсальна складова атома будь-якого елемента періодичної системи Менделєєва.

Ціле ніби «байдуже» щодо до своїх складових, а втім, поки не йдеться про процес взаємодії з іншим цілим. Тоді, в різноманітних умовах, ціле здатне «вишувати» на чільне місце ті або інші властивості своїх частин; наприклад, соляна кислота у лабораторній пробірці та така сама кислота у шлунку людського організму (тобто в іншому цілому), це, власне кажучи, дві різні за своїми властивостями речовини і на це треба зважати на практиці. Натомість цілісність або тотальність за Гегелем, -це конкретна тотожність складових, «що досягає завершення шляхом саморозвитку на основі внутрішньої мети» (9, с. 475). У цих «амальгамних» за характером взаємовідносинах, що є складовими для цілісності, вже «небайдужа» (диферентна) внутрішня стабільність об'єкта, яка заснована на взаємовідносинах частин та цілого, що виникло.

На процес взаємодії з оточуючим середовищем цілісність як войовнича подвійність йде моно-

літом частин, що її складають, включаючи іманентну динаміку (і в цьому її кардинальна відмінність від власне цілого). На підставі нерозривної єдності протилежних основ цілісності - тенденцій до самозбереження та змінення одночасно - відбувається головна подія у її існуванні - розв'язання власного внутрішнього протиріччя, перехід до якісно нової цілісності з іншим рівнем взаємовідносин із навколишнім світом.

У кожному такому розв'язуванні та просуванні до нового має місце момент наближення також до світової тотальності. Цей шлях неблизький, як до лінії обр'ю, що зникає, але він також є єдино можливим. Щодо людства, то кожне нове покоління приречене на те, щоб пройти належну частину шляху пізнання світу. Цей шлях безкінечний, але саме на ньому зусиллями поколінь виробляється цілісна Людина цілісного світу.

Коли існує плідна, вірна ідея, то факти шикуються у певний когнітивний ряд, який дозволяє розглядати речі та проблеми під новим кутом зору. Ідея тотальності, що пронизує цю працю, на мій погляд, й дозволяє достатньо адекватно об'єднати різнопорядкові явища як природного, так і соціального середовища з позицій їхньої генетичної спорідненості та цілісності як умови існування. Цілісність - тотальність у потенції, натомість тотальність - це реалізована в усій повноті цілісність.

Будь-яка цілісність не є абсолютно закритою - у її русі реалізуються ті можливості, що відповідають усталеним умовам. Повнота реалізації у поліфонічних умовах дозволяє вести мову про цілісність як про тотальне. При цьому важливим є як для наукової, так

і для соціальної практики усвідомлення дозволеного як у науковому, так і соціальному досвіді.

У суспільному розвитку, наприклад, Жовтнева революція у Росії, виявилася прикладом того, як не можна будувати суспільні відносини. При всій привабливості ідеологічних засновників та утопічних завдань створення нової, небаченої за своєї особистої невибагливості людини, що орієнтована до того ж на єдину партію (перекладається як «*pars*» (частина) сталося, фактично деструктивне, за визначенням, явище: поднесення частини над цілим, руйнувалася тотальність як окремої людини, так і країни в цілому. Не допомогли псевдопіднесення одних за рахунок приниження та знищення інших. Сучасна теоретична фізика висуває постулат про пріоритет частини стосовно цілого в світі елементарних частинок. Проте, даний постулат є актуальним лише для мікросвіту та не стосується макро- або мегасвіту.

Певним позитивним моментом є те, що саме Жовтень перестеріг Помаранчеву революцію, що була безкровною, від божевілья братовбивства.

На думку спадають слова студентки в помаранчевому шалику, з якими вона звернулася до озброєного вщент ЗМОПівця: «Нам не байдуже, що буде з вами! А вам?» Та відповідь юнака, що була приглушена опущеним забралом: «Людей не можна бити».

Філософське озвучення нещодавніх подій на Майдані полягає у тім, що незважаючи на тривожні межові моменти, було збережено цілісність країни, як етнічну, так і національну. Сьогодні дуже важливим є не дозволити знищити це головне завоювання революції.

Попереду епохальна праця з реалізації ідеалів національно цілісної країни, вмонтування України в свою історичну тотальність.

Людиною, яку можна назвати тотальною особистістю є Римський Папа Іван Павло II. Саме він, людина сократівського штибу, об'єднав у своїй особистості Слово та Діло, не лише у своїх поглядах проповідував необхідність єдності всього людства у любові та милосерді, але власною практичною діяльністю намагався зменшити відстань між різними напрямками християнства, різними релігіями, між різними народами та країнами. Іван Павло II, максимально наближена до Бога особистість, не поділяв людей на своїх та чужих, для нього всі були дітьми Божими, яких треба любити, про яких треба піклуватися.

Людина світу, Римський папа подавав надію усім нам на краще, більш гідне та гуманне життя, на увагу до кожної людини, знизив рівень ненависті та злоби у світі, підкреслюючи, що Бог - це любов.

Іван Павло II був моральним авторитетом для всього світу: опитування громадської думки останніх років визначали його як найпопулярнішу особистість у світі. Він був людиною діалогу, наводив мости між християнами та мусульманами, наполягав на тому, що всі конфлікти у світі мають вирішуватися з позицій добра та любові.

Іван Павло II стверджував, що звістка людяності виходить за межі будь-якої релігії. Сотні тисяч молодих людей збиралися на зустріч з Понти-фіком, отримуючи від нього енергію любові, та людського тепла. Саме любов іє, мабуть, ключовим словом жит-

тя та діяльності цієї великої особистості. Він здійснив 104 лише офіційних візитів у 128 країн, несучи слова про Божу любов та Боже спасіння.

Іван Павло II є уособленням порядності та гуманності, саме ці риси пояснюють величезний авторитет цієї видатної особистості. Ми бачили й чули великого гуманіста нашого часу, який є взірцем самовідданого служіння всьому людству. Іван Павло II ніби хотів обійняти Всесвіт, обігріти його теплом власного серця, своєї щирої душі. До останньої миті свого земного існування він випромінював добро та любов, і світ сприйняв його послання та залишився вдячний цій геніальній людині.

Іван Павло II захищав бідних та знедолених. Він виступав за «економічні структури, які поважають справедливість», закликав політиків „служити народові, чинити спротив спокусі використовувати владу для особистого збагачення». Римський Папа показав нам усім, як бути Людиною, він довів, наскільки багато може зробити одна людина, якщо вона Особистість. Своїм «словом та ділом» Іван Павло II доторкнувся до Божественної тотальності, сприяв просуванню людства до сприйняття Божественних цінностей та настанов. Для втілення у життя ідеалів та заповіту Великої Людини маємо покінчити з ненавистю, в якій ми жили та спробувати жити у любові й творити любов. Це може виявитися нашим істинним життям.

3. Філософія тотальності та демократичний патріотизм

Філософія тотальності та демократичний патріотизм є ідеологічною основою громадянського суспільства. Філософія тотальності заявляє необхідність тотального, повного, всеосяжного опанування дійсності, глибинної реалізації особистості, втілення в життя всіх потенцій людини. Патріотизм як зовнішня свобода народу, що стверджує суверенне існування суспільства та народу: демократія як внутрішня свобода народу, що робить його хазяїном власної долі, сувереном, який визволяє особистість та суспільство від диктату правлячої номенклатури. Саме ці фундаментальні цінності народу в їхньому діалектичному взаємозв'язку мають стати регулятором поведінки українського народу.

Саме патріотизм як природне почуття будь-якого народу має спонукати широкі верстви населення виборювати державну незалежність. Нація - це народ, який має державність. Без державності народом управляють чужі, врешті-решт ворожі йому сили, що намагаються знищити національну свідомість, мову, оригінальну культуру, психологію, звичаї. Нікколо Макіавеллі на початку 16-го століття писав, що народ або суспільство, які довго перебували під ярмом, втрачають Божий дар «патріотизму». Патріотично налаштована людина долає у собі при-

мітивний егоїзм та отримує відчуття власної гідності, вміння жити вищими цінностями, які збільшують її соціальну вагу, перетворює людину в носія надзвичайних якостей. Якщо патріотизм як соціальне почуття має глибинне природне й етнічне коріння, що сягає у підсвідомість людини, то демократія виступає як соціально виховувана якість, продукт цивілізації. Демократія - це повага до себе, яка вимагає шани до співгромадян, визнання їхніх прав, які не обмежують твої права, а доповнюють їх.

Без патріотизму не може бути незалежності, соборності України, без демократії неможливе існування процвітаючої вільної держави, держави громадян, що є гарантами власної гідності та добробуту.

Якщо демократія та патріотизм є проявленням позитивної тотальності, що спрямована на створення більш досконалого світу людей, то тоталітаризм - це негативна тотальність, яка руйнує людську природу. Людина тоталітарного режиму є духовним інвалідом, вона не здатна адекватно сприймати соціальну дійсність.

Письменник Томас Вульф, перебуваючи в нацистській Німеччині 1936 року під час Олімпіади в Берліні, описує, як пересічні німці кожного дня приходили та чекали годинами, коли проїде Гітлер. «Фюрер проїздив неквапно, у блискучому автомобілі - невисока темноволоса людина з вусиками опереткового героя...» Який же загальний фон у Німеччині до другої світової війни? «Так, всі в Німеччині, до останньої людини, отруєні всеосяжним страхом. Своєрідний прогресивний параліч спотворив та зруйнував всі людські стосунки. Гніт постійного огидного

примусу зробив весь народ потайливим, і ця задушлива згубна потайність отруїла людей ядом, який крапля за краплею виділяли їхні душі, й вже немає ліків, немає порятунку.» Ці слова Томаса Вульфа, наочного свідка жахів тоталітарної дійсності, митця, який тонко відчув один з найстрашніших злочинів тоталітаризму: він вбиває людські душі, робить людське життя нелюдським. Натомість демократія, як антитеза тоталітаризмові, за словами Джона Кеннеді, «найвища форма правління, тому що вона ґрунтується на ставленні до людини як до розумної істоти».

Тоталітарний режим вбачає у розумі свого ворога, тому антиінтелектуалізм є родовою ознакою всіх репресивних режимів. Антидемократичний характер тоталітарної влади виявляється з певністю у намаганні атомізувати суспільство, тобто зруйнувати суттєві стосунки між людьми, прирікати людей на самотнє існування, що позбавляє їх будь-якої надії на нормальне людське існування. Тоталітарний режим з успіхом вирішує завдання утримати владу, ламаючи людей, їхні долі, спотворюючи людську сутність, проте він не в змозі досягти згоди народу, його співпраці. Це знижує рівень людського суспільства, неминуче призводить до стагнації та занепаду. Розшматоване, хворе та неповноцінне, таке суспільство ніколи не може досягти цілісності та повноти.

Український історик Володимир Антонович на початку ХХ століття відзначав, що домінантою мислення російського народу була ідея авторитету державної влади, ідея підкорення народу державі, ідея абсолютизму; для Польщі провідною ідеєю був принцип аристократизму, тобто влади вибраних; для

України лейтмотивом був широкий демократизм, визнання рівного політичного права для «кожної одиниці суспільства». Він вважав, що демократизм важко реалізувати, оскільки для втілення цього благодотворного і продуктивного принципу потрібна певна жертвовність різних соціальних верств.

Ще римський філософ Цицерон (I СТ. до н.е.) писав: «*Historia est magistra vitae*» (історія є вчителькою життя). І ще раз Цицерон: «*Historiam nescire, hoc est semper puerum esse*» (Не знати історії - це бути завше дитиною). Ми маємо знати історію, щоб уникати повторення помилок, скрізь, де б вони не були. Історія справді повторюється. 1918 року Володимир Винниченко засвідчив наївність українського керівництва: «Тільки хотіли жити державним життям, як починається стара історія: Москва всіма силами вп'ялася і не хоче випустити». Ще римський поет Марціал писав: «*Semper homo bonus tiro est*» (Порядна людина завше є наївною). Слід підкреслити, що саме наївність М. Грушевського, С. Петлюри та В. Винниченка була важливою складовою їхньої поведінки, що призвела до поразки в боротьбі проти цинічної агресивної більшовицької влади Росії. Філософія тотальності наполягає на повній, всеосяжній та послідовній патріотичній політиці у відстоюванні державних інтересів України. Саме демократичний патріотизм надає можливості об'єднати широкі верстви населення для побудови демократичної України як цивілізованої європейської держави.

Патріотизм є необхідною умовою незалежності та соборності України, без демократії неможлива концентрація зусиль всього народу, реалізація прав

людини та громадянина, створення процвітаючого суспільства. Треба підкреслити, що патріотизм та демократія мають в українському народі глибокі історичні традиції. Досить згадати демократичні принципи Конституції гетьмана України Пилипа Орлика 1710 року, яка випередила європейську соціально-політичну думку на багато десятиліть, республіканський устрій Козацької держави, оточеної з усіх боків монархіями, прогресивні соціальні перетворення УНР у 1917-1919 роках.

На жаль, деякі люди, які вважають себе патріотами, зневажливо висловлюються щодо демократії - «слабкої та безсилої», забуваючи, що весь цивілізований світ побудований за принципами демократії і, треба визнати, непогано побудований. Абсолютизація національного шляху в історії властива, як правило, тоталітарним режимам і повна „подвійної бухгалтерії». Згадуються слова диктатора Іспанії Франко: «*España es diferente*» (Іспанія -інша), тобто до Іспанії непридатні загальноприйняті критерії: якщо, наприклад, злочинність у всьому світі викликається певними соціальними причинами, то в Іспанії - це наслідок надзвичайного героїзму іспанських чоловіків. Але ж і радянська пропаганда також дотримувалася цього принципу. Створювався образ радянської людини, який один італійський журналіст назвав «*cretino immaginario*» (уявлений кретин), тобто в усіх країнах люди працювали, щоб жити у достатку і благополуччі, а піддані червоної імперії, на думку радянської пропаганди, бажали лише багато працювати, жити у «романтиці» бараків та злиднів і рапортувати про свої досягнення «ленінському ЦК». Звичайно ж, такого «кретина» в природі не існува-

ло, але існував й існує, як і раніше, сам принцип обдурення людей. Час відмовитися від такого хибного мислення та його наслідків та будувати нову Україну за об'єктивно заданими законами світового розвитку. Хибні принципи - це шлях у соціальну прірву, пора порозумнішати та зробити життя пересічної людини головним критерієм розвитку та прогресу нашого суспільства.

Концепція демократичного патріотизму відповідає філософії тотальності, оскільки є шляхом до створення соціальної бази прогресивних перетворень, повноти, всеосяжності громадського життя. Демократичний патріотизм, спираючись на історично обґрунтовані цінності українського народу - патріотизм та демократію, сприятиме подальшому розвитку української нації у її намаганні розбудувати незалежну демократичну Україну. Демократичний патріотизм сприятиме звільненню величезної творчої соціальної енергії, єднанню українського суспільства, встановленню довгоочікуваної соціальної справедливості.

Без патріотизму неможливо створити єдину українську націю, виплекати любов до рідної країни. Ще римляни казали: «*Patriam amamus, non quia magna est, sed quia nostra*» (Вітчизну любимо не тому, що вона велика, а тому, що вона наша).

Видатний український поет Василь Симоненко у вірші «Лебеді материнства» написав: Можна все на світі вибирати, сину, Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Сьогодні багато пересічних бідних людей вказують більше патріотизму, ніж більшість заможних людей, що займаються бізнесом та політикою.

Як пише у «Голосі України» Раїса Мірошниченко з Сумської області: „Харчуюся тільки завдяки городу: натовчу картоплі, зварю сої та юшки, так і виживаю. Разом із «Голосом» плачу, сміюся й радію за нашу Україну». У пані Раїси є Бог у серці, її духовність - взірець Людини; якщо ми люди, то наші серця не можуть не здригнутися від прикладу любові до України, якщо ж ми не усвідомлюємо вищій сенс у словах цієї духовної жінки, то Господь нас покарає.

1967 року композитор Анатолій Пашкевич написав на вірші Миколи Нагоди свою надзвичайно популярну пісню «Степом, степом». Народ був у захваті, викликала обурення пісня лише у партійних чиновників, які намагалися тиснути на авторів пісні. Втім, пісню «Степом, степом» ввели до навчальних програм у школах... Західної Німеччини. Так воно й було: народ виявляв автентичний патріотизм, влада ненавиділа все українське.

Патріотизм є глибинним почуттям, яке є основою існування. Апостол Павло казав: «Коли я молюся чужою мовою, то уста мої моляться, але серце спить».

Патріотизм - це усвідомлення того, що ми єдиний народ, що ми маємо спільну долю: патріотизм вчить людину думати не лише про себе, але й про спільноту, плекає шляхетні мотиви у душах людей. Патріотизм містить в собі демократичні риси. Не можна бути демократом, не будучи патріотом своєї Вітчизни.

Український народ має глибинні демократичні традиції, які закорінені в українському індивідуалізмі, шані до самого себе, а, отже, й до інших людей. Відомо, що західна цивілізація заснована на індиві-

дуалізмі, який протистоїть деспотичному колективізму. Демократизм притаманний нашому народу, він, як писав видатний український історик Володимир Антонович, є «провідною ідеєю українського народу».

«Демократичний патріотизм» спрямований на відновлення «демократичного поля», знищеного тоталітарною диктатурою. На цьому полі вільно діють різні соціально-політичні сили, що дозволяє уникнути анархії та насилля у суспільстві, монополізації влади в руках якоїсь групи або партії, досягти певної згоди мирним шляхом.

Будь-якої історичної епохи здебільшого перемагає та політична сила, котра більш чітко та глибоко розуміє соціальну ситуацію, здатна спрогнозувати «точку стабілізації», тобто той стан суспільства, до якого призведуть, врешті-решт, ті суспільні зміни, що відбуваються. Ми вбачаємо таку «точку стабільності» в незалежній демократичній Україні як частини європейського співтовариства.

Слід зауважити, що демократичний устрій забезпечує оптимальний розвиток системи людина-суспільство-держава. Саме незначна кількість вільних людей в Україні, яскравих особистостей не надає змоги країні розвиватися динамічно, ефективно та плідно.

Коли Олександра Довженка після фільму «Україна у вогні», де він показав страждання свого народу під час нацистської навали, звинувачували в націоналізмі, на що він відповів: «Я люблю свій народ, але я ніколи жодного поганого слова не сказав про якийсь інший народ». Оточення Сталіна дорікало видатному митцю, що він «пошкодував для вождя 10 метрів плівки» і це було головною причиною переслі-

дувань з боку комуністичної влади великого майстра, про якого Чарлі Чаплін сказав: «Єдиний геній в кіно, якого слов'янство дало світові, - це Довженко». Саме Довженко, висловив сутність демократизму, коли написав: «Я не можу жити краще від свого народу».

Патріотизм має в Україні велику традицію, вся історія являла собою шалену боротьбу українства проти його ворогів. Микола Костомаров ще в 19-му столітті писав: «На дні кожного думаючого й не думаючого українця сплять Виговський, Дорошенко й Мазепа - і прокинуться, коли постане слухний час». Саме накопичення демократичних та патріотичних цінностей у свідомості та підсвідомості українського народу призвело врешті решт до Майдану листопада-грудня 2004 року, дало змогу нашому народові піднятися до рівня унікальності у сучасному світі, показати іншим народам приклад високого духу, глибокої культури та толерантності. Ми всі є тим, до чого прямуємо, й коли цей вектор об'єднав мільйони наших громадян, це й було катарсисом (очищенням), позбавленням ілюзій та всіляких негативних нащарувань і комплексів меншовартості. Ми маємо розпрощатися з імперським минулим, перш за все в душах наших відкрити себе для світу та світ для нас, покінчити з доктринальною закритістю тоталітарної імперії. Невільна людина б'ється у тенетах ворожої соціальної реальності, нагадуючи слова апостола Павла: «Не розумію, що чиню, тому що не те чиню, що хочу, а що ненавиджу, те чиню». Демократія - це також свобода, тому вона містить поліфонію дій. Як казав Сенека: «*Id facere laus est, quod decet, non quod licet*» (Похвально робити те, що належить, а не те, що дозволяється).

Демократія має як свою економічну основу приватну власність, у політичній сфері демократія не може існувати без багатопартійної системи. Демократія - це відсутність монополії у сфері ідеології, у засобах масової інформації. Демократичний політичний режим характеризується дотриманням прав людини та громадянина, при цьому режимі існує ефективний механізм реалізації свобод особистості. Демократія - це цивілізація власників. Американський філософ У. Дžeme зауважив: «Людина без власності - це злидар». У США 100 тисяч викладачів вузів мають на особистих рахунках більше 1 мільйона доларів. Основою демократичної держави є середній клас, який у розвинутих країнах складає більш ніж 70% населення. У США зарплатня середнього класу починається з 1500 доларів щомісяця та верхньої межі не має. Тому вважається, що в Америці до категорії «мідл» належать 95% американців. У Німеччині до мідл-класу належать люди, що мають місячний дохід приблизно 5000 доларів. В Італії не розрізняють середній клас за рівнем доходів - належність до нього визначає рівень освіти. Наприклад, італійський сантехник може заробляти більше від лікаря. Однак в очах суспільства вони належать до різних соціальних груп. У Чилі до середнього класу належать сім'ї з доходами від 600 до 1600 доларів на місяць. Саме середній клас є стабілізуючим фактором у житті суспільства, його представники більш-менш задоволені життям, вони не зацікавлені в революціях, лише у реформах.

В Україні відсутність мільйонів власників є головною причиною люмпенізації суспільства. Між тим, в історії саме люмпенізовані маси населення за-

звичай виступають у якості маневреної сили диктатури та реакції. Крім того, люмпенізація створює маси людей із заниженими потребами, що звикають до соціального животіння. Побоюючись втратити свій гарантований жебрацький мінімум, вони жахаються всіляких змін, будь-якого ризику та самостійного прийняття рішень.

Нам потрібні патріотизм та демократія. Патріотизм допоможе позбавитися зовнішньої залежності, колоніального мислення, набути «чуття єдиної родини», натомість демократія - реальна умова створення нормального життя для громадян України.

На початку ХХ століття Іван Франко зауважував, що перед українською інтелігенцією постало завдання «створити з величезної етнічної маси українського народу націю, цілісний організм, здатний до самостійного культурного та політичного життя». Відродження української нації стає абсолютно реальним після досягнення державної незалежності, тому що лише держава, що має реальні важелі суспільного впливу, може завершити процес формування нації з людей різного етнічного походження, релігійної конфесії, психології, політичних та етичних поглядів, надати усвідомлення спільності долі, мети та перспективи української нації. «Нам пора для України жити», - ці слова Івана Франка тепер надзвичайно актуальні, оскільки вперше за багато років з'явилась реальна можливість створення соборної демократичної України. Ще великий І. Кант писав, що справа не в поганих правителях, а у поганій системі правління.

Грецький історик Плутарх писав: «Немає на світі нічого кращого, ніж добрий володар, та немає

нічого гіршого, ніж поганий». Проте в наш час безглуздо лише вірити в добрих керівників; треба створювати громадські структури, які надають людині відчуття причетності до подій, що відбуваються в країні та можливості реально впливати на них.

Україна, як писав ще Вольтер, «завше боролася за волю», але лише поєднання патріотизму та демократії призводило до успіху. За словами Володимира Винниченка, «поки Богдан Хмельницький орієнтувався на внутрішні сили українського народу, допоки він пов'язував національно-державне визволення з соціально-політичним визволенням всього народу, поки лунало гасло: «Україна без холопа і без пана» Богдан перемагав Польщу та всіх зовнішніх ворогів. Коли ж вигнані польські пани стали замінюватися панами українськими, тоді ентузіазм народу почав спадати, і гетьман став терпіти поразку за поразкою».

Враховуючи уроки історії, ми розглядаємо демократичний патріотизм як ідеологічне підґрунтя громадянського суспільства, який допомагає об'єднанню широких верств населення у боротьбі за краще життя нашого народу.

4. Філософія тотальності та громадянське суспільство

Філософія тотальності найкращим чином реалізується у громадянському суспільстві. Саме громадянське суспільство, яке є результатом сво-бодної діяльності вільних громадян, надає особистості можливості повністю втілити в життя власні потенції та бажання.

Філософія тотальності є ідеологічною основою розбудови громадянського суспільства.

Італійський філософ Антоніо Грамші розглядав розвиток суспільства не як лобове протистояння двох головних політичних сил, а як боротьбу прогресивного проти реакційного у всіх сферах соціального життя. У будь-якій державі існують політичне та громадянське суспільство. Грамші стверджував, що «політичне суспільство» - це державний апарат, бюрократія та сфера, безпосередньо підконтрольна чиновництву. «Громадянське суспільство - це «приватне життя» суспільства, система незалежних від держапарату структур та організацій: політичні партії, громадські організації, незалежні профспілки, приватні підприємства, кооперативи, незалежні засоби масової інформації, церква тощо. Різниця між громадянським та політичним суспільством є методичною, а не органічною, оскільки обидва є складовими частинами держави в широкому сенсі слова. Наприклад,

радянські профспілки були частиною держапарату, отже належали до політичного суспільства, деякі українські профспілки, що захищають інтереси не держапарату, а трудящих, є елементом громадянського суспільства. Отже, громадянське суспільство можна визначити як державу (в широкому сенсі) мінус держапарат.

«Сучасна держава, - пише Грамші, - замінює механічний блок соціальних груп їхнім підпорядкуванням активній гегемонії керівної та пануючої групи, що знищує будь-яку автономію, котра, натомість, знову виникає у такій формі, як партії, профспілки, культурні асоціації». (23, р.247)

Через політичне суспільство здійснюється функція насильства, за допомогою громадянського суспільства - функція гегемонії (керівництва). Грамші вважав, що не існує сучасної держави без згоди, співробітництва, без організації апарату гегемонії, без встановлення специфічних стосунків між громадянським та політичним суспільством. Звідси випливає, що держава *sensu largo* (в широкому сенсі) містить у собі громадянське суспільство, що революційні сили мають спочатку завоювати громадянське суспільство, а згодом братися, після взяття «траншей та казематів» громадянського суспільства, за завоювання державної влади.

Відзначаючи твердження італійського мислителя XVI-го століття Гвіччардіні про те, що для життя держави необхідні дві речі - зброя та релігія, Грамші пише, що цю форму можна перевести в іншу: «сила та згода. Примус та переконання... громадянське суспільство та політичне суспільство.» (24, р.151)

Грамші зазначав, що держава передбачає згоду та вимагаючи її, намагається виховати громадян в дусі цієї згоди за посередництвом політичних партій, профспілок, громадських організацій, ЗМІ, які виступають щодо держави як «приватні» організації, що обслуговують інтереси правлячого класу. (25, р.39)

Держава є інструментом насильства, але це вимагає для успішного функціонування створення системи союзів, певної згоди народних мас, «намагається створити соціальний конформізм, необхідний для лінії розвитку правлячого класу.»

У реальності держава намагається створити громадську згоду, використовуючи при цьому як насильство, так і переконування, здобуваючи згоду власних громадян. Звичайно, в різних соціальних системах сполучення насильства та згоди буває різним, проте загальна схема функціонування державного організму залишається незмінною.

Складну структуру державних організацій Грамші порівнює з «першою лінією укріплень», за якою знаходиться комплекс недержавних організацій та структур, котрі він уподібнює системі траншей та казематів. У розвинутих країнах Заходу громадянське суспільство перетворилося на вельми складну структуру, здатну витримати катастрофічне вторгнення безпосереднього економічного елементу (криз, депресій тощо). Грамші характеризує державу як «весь комплекс практичної та теоретичної діяльності, за допомогою якого панівний клас не лише виправдовує та підтримує власне володарювання, але й намагається досягти активної згоди підданих.» (24, р.97)

Завданням революційних сил, які прагнуть до гегемонії в усіх царинах соціального життя, є насамперед оволодіння громадянським суспільством; це проникнення та оволодіння траншеями та казематами «приватного» апарату гегемонії здійснюється ще до приходу нових сил до влади, забезпечуючи їм остаточну перемогу в цій боротьбі. Велику роль повинна відіграти прогресивна інтелігенція, котра має подолати вплив провладних ідеологів, що поширюють у суспільстві світогляд правлячого класу.

Аналізуючи італійське суспільство, Грамші підкреслює неможливість в умовах складної структури соціуму здійснити «миттєве» захоплення влади шляхом революційних дій, які він порівнює з «маневреною війною». Поруч з поняттям «маневрена війна» Грамші вводить термін «позиційна війна», під яким розуміється поступове завоювання громадянського суспільства. У результаті «позиційної війни» революційний клас здобуває «приватний апарат» гегемонії, що містить у собі всю систему неурядових організацій. Саме цей підхід Грамші, який розглядав соціальні процеси в усій повноті та складності, свідчить про його оригінальне бачення історичного дійсності з точки зору тотальності.

Позиційна війна, що проводиться панівним класом, характеризується у її крайніх формах як «пасивна революція, «диктатура без гегемонії. Пасивною вона є за відношенням до неї народних мас, що виявляють у разі «пасивної революції» мінімум активності в житті суспільства. Наприклад, аналізуючи стан речей в Італії епохи Рісорджименто (часи боротьби за об'єднання Італії в ХІХ-му столітті). Грамші писав про роль П'ємонтського королівства в процесі

об'єднання, підкреслюючи значення, «яке функція типу «П'ємонт» має в пасивних революціях, тобто факт, що держава замінюється соціальними локальними групами у керівництві боротьбою за оновлення. Це є одним з випадків, коли здійснюється функція «панування», а не «керівництва» цими групами: диктатура без гегемонії.» (23, р.132)

Ведучи мову про Західну Європу ХХ-го століття, Грамші стверджує, що прикладом держави, що проводить на практиці «пасивну революцію», є режим Муссоліні: «позиційна війна, представником якої (у практичному плані для Італії) в ідеологічному - для Європи, є фашизм.» (26, р.240) Цій насаджуваній «зверху» пасивній революції протистоїть «позиційна війна», яку проводять прогресивні сили.

Грамші бачить історичне завдання у створенні держави, яка буде виступати в ролі «*veilleur de nuit*», «*stato carabinieri*» (нічного вартівника), тобто «держави, функції якої обмежені опікуванням про громадський порядок та повагу до законів». (24, р.162)

Грамші згадує, що термін «*guardiano notturno*» (нічний вартівник) як характеристика ліберальної держави належить французькому мислителю Фердинанду Лассалю.

У доктрині держави від періоду, «коли держава ототожнюється з урядом, до фази, коли держава ідентифікується з громадянським суспільством, необхідно пройти через етап держави - нічного вартівника, тобто примусової організації, що опікується розвитком елементів регульованого суспільства, що постійно збільшується, внаслідок чого будуть посту-

пово зменшуватися її авторитарні та насильницькі інтервенції.» (24, р.164)

Грамші розробку концепції гегемонії найважливішим теоретичним завданням. Накреслюючи основні моменти цієї концепції, він писав: «...концепція гегемонії, перегляд філософського фронту, систематичне вивчення функцій інтелігенції у житті держави та в історії, доктрина політичної партії як авангарду в кожному історично прогресивному рухові.» (26, р.249)

Будь-яка політична сила може та навіть повинна бути керівною ще до приходу до влади, тобто «завоювати» суспільство, вважав Грамші. Коли ж вона набирає чинності, то повинна залишатися не лише панівною, але й керівною у суспільстві.

Поняття гегемонії у Грамші має загальносоціологічне значення, він розглядає історію Італії як боротьбу класів, що прямують до гегемонії у суспільстві; отже, можна говорити про те, що Грамші використовує поняття гегемонії для аналізу різних соціальних систем. Італійський філософ В. Джерратана зауважує у зв'язку з тим: «Гегемонія, про яку веде мову Грамші, коли використовує цю концепцію як інтерпретаційну категорію, що має відношення до гегемонії робітничого класу..., так й до гегемонії буржуазії...» (28, р.41)

Із загальної теорії гегемонії Грамші випливає висновок про те, що гегемонія здійснюється не лише на рівні класів, а також на рівні соціальних та політичних груп, що діють всередині одного класу.

Спочатку відбувається об'єднання різних соціальних груп всередині класу, причому це об'єднання, у перебігу якого різноманітні групи долають вузько-

корпоративне бачення світу, стає під проводом політичної партії впливовою силою у суспільстві. Під час цього процесу відбувається «прогресивна уніфікація» різних точок зору представників цього класу. «Гегемонія, - пише Н. Бадалоні, - означає «прогресивне розширення» та універсалізацію досвіду революціонерів. Гегемонія створюється, піднімаючи точку зору підвладних класів до меж можливої універсальності.»

Грамші відзначав, що на стадії подолання корпоративної обмеженості ідеологія класу намагається стати панівною у суспільстві, стверджуючи окрім економіко-політичної спільності також духовну та культурну єдність, подужати дух корпоративної обмеженості, ставлячи всі питання не в корпоративному плані, а в плані універсальному та досягаючи таким чином гегемонії основної групи щодо низки інших залежних груп.

Панівний клас, що здійснює гегемонію, та революційний клас, що прямує до неї, виборюють гегемонію у громадянському суспільстві, причім для революційного класу необхідною умовою перемоги є вміння вийти за рамки етико-корпоративної фази, щоб піднятися на ступінь етико-політичної гегемонії у громадянському суспільстві та перетворитися на панівну у суспільстві.

Безпосереднім завданням гегемонії є підготовка «якісного стрибка» або, як казав Грамші, «катарсису». Поняття «катарсис» використовується для позначення переходу від економічного моменту до етико-політичного моменту, на рівні якого економічна складова суспільства із зовнішньої сили, що поглинає людину, тисне на неї, перетворюється у

знаряддя свободи, в джерело нової історичної ініціативи.

Є сенс розглядати Антоніо Грамші як предтечу філософії тотальності саме тому, що він вбачав розвиток соціальних процесів у всій повноті, тотальності, складності. Грамші уникав спрощеного погляду на соціально-політичні процеси як чисто силові та спрямовані на захоплення влади. Він неодноразово підкреслював, що під час серйозних соціальних конфліктів перемагає та політична сила, котра краще усвідомить всю складність та неоднозначність ситуації.

Розглядаючи державне життя як процес, у якому постійно утворюються системи „хиткої рівноваги» між інтересами діаметрально протилежних соціальних сил, між інтересами домінуючої групи та інтересами залежних соціальних груп, Грамші зауважує, що в подібних системах інтереси панівної групи превалюють, проте лише до певної межі, яка не дозволяє задовольнити мізерні економіко-корпоративні інтереси. Саме така сила, що здатна подолати в собі цей егоїзм, піти на певні жертви, може стати провідною силою історичного розвитку на даному етапі. Ще раз хочеться підкреслити, що саме відсутність дрібного егоїзму є показником здатності певної політичної сили стати провідною у суспільстві та країні.

Важливість концепції гегемонії полягає також у тому, що Грамші аналізує розвиток історичного процесу через призму гегемонії класів, що виборюють панування у суспільстві. Розглядаючи політичну боротьбу через призму гегемонії, він характеризує революцію як кризу гегемонії. Ця криза охоплює всі царини суспільного життя, «хиткої рівноваги» не

вдається утримати, вона порушується, боротьба двох гегемоній загостряється: «ця криза є також дифузійною, що призводить до нової, більш стабільної та надійної гегемонії.» (25, р.269)

Граммші казав, що криза в духовній та політичній галузі впливає з необхідністю з політичної кризи. Ведучи мову про необхідні перетворення, він зауважив, що духовна та моральна реформа не може бути пов'язаною з програмою економічної реформи. Якщо панівний клас втрачає згоду населення країни, тобто не є більше керівною, але «домінуючим володарем чисто примусової сили, що власне означає, що великі маси відірвалися від традиційних ідеологій не вірять більше в те, у що раніше вірили, тощо. Криза полягає саме у тому факті, що старе відмирає, а нове не може народитися: у цей час міжвладдя виявляються найбільш різноманітні хворобливі явища.» Криза гегемонії панівного класу переростає у загальнонаціональну кризу соціальної системи. (25, р.48)

У концепції гегемонії об'єднуються потреби національного характеру. З цього випливає, що нова сила, яка намагається стати провідною у державі, має простежити розвиток національної історії та перетворитися на панівну потугу у суспільстві.

Граммші показує, що в історії непередбачені рухи приречені на поразку. Так відбулося в період Рісорджіменто, коли революційні сили очолювалися випадковими, непередбаченими лідерами, які не змогли створити міцні організації, внаслідок чого Рісорджіменто було завершено більш консервативними силами з ретельно підготовленими керівниками. Того часу розгорнулася боротьба за керівни-

цтво процесом об'єднання Італії між революційною Партією дії та урядом П'ємонтського королівства. Першу силу очолював Мадзіні, уряд - Кавур. У цій боротьбі «Кавур репрезентував пасивну революцію - позиційну війну, натомість Мадзіні народну ініціативу, маневрену війну.» (24, р.85)

«Натомість треба брати до уваги, - вказує Грамші, - що тоді як Кавур свідомий свого завдання (принаймні, певною мірою), тому що розумів завдання Мадзіні, Мадзіні, як здається, не усвідомлював ні власного завдання, ні завдання Кавура.» (24, р.86) Якби Мадзіні краще усвідомлював власну місію, - вважав Грамші, - та був би політиком-реалістом, а не «просвітленим апостолом», тоді результуюча зусиль обох впливових сил була б іншою, більш сприятливою для мадзіністів: тобто Італійська держава була б створена на більш модерних та менш відсталих засадах. Аналізуючи період Рісорджіменто, Грамші писав, що в будь-якій історичній події виникають схожі ситуації, отже з цього факту необхідно здобути загальний принцип політичної науки.

Необхідною умовою перемоги прогресивних сил, на думку Грамші, є чітко сформульовані програми, «...але також очевидним є те, що такі політики як Мадзіні, які не мають «виразних програм», працюють лише для короля Пруссії, вони є ферментами повстання, яке, безсумнівно, буде монополізоване найбільш ретроградними елементами, що за допомогою «техніки» врешті решт переможуть своїх опонентів. Слід зауважити щодо Пізакане - він не репрезентував у Рісорджіменто «реалістичної» тенденції, тому що був одинаком, без партії, без кадрів, схильних до майбутньої держави тощо». (23, р.144)

Грамші вважав, що дестабілізація режиму, криза гегемонії викликає рух не лише прогресивних, але й реакційних сил. Відповідальність за розвиток «стихійного» прогресивного руху покладається на політичні партії, що намагаються очолити цей процес. Зневажливе ставлення до стихійних рухів може призвести до тяжких наслідків.

Критикуючи фаталістичне бачення революції, Грамші підкреслював, що політика в кожній окремій ситуації є віддзеркаленням тенденцій розвитку бази-су, тенденцій, про які ніде не сказано, що вони неодмінно мають здійснитися.

Аналізуючи політичний стан в Італії, Грамші зауважив, що криза, через яку має пройти країна, буде подоланою таким чином, що «перемогу здобуде та партія яка краще розуміє цей необхідний перехідний процес». Таку думку було висловлено Грамші після вбивства у червні 1924 року фашистами соціалістичного депутата Джакомо Маттеоті, коли режим Беніто Муссоліні хитався і лише нерішучість опозиційних сил допомогла утриматися диктатору при владі.

Провідною силою революційного руху в Італії була партія, яку Грамші в «тюремних зошитах» називає сучасним «Володарем» беручи цю назву в італійського політичного мислителя Нікколо Макіавеллі (1469-1527). Характеризуючи «Володаря» (*Il Principe*) Макіавеллі, він підкреслює утопічний характер Володаря, який не існував у реальному житті, не виступав перед італійським народом як безпосередня об'єктивна реальність, але був чисто доктринерською абстракцією. Значення думки Макіавеллі, її революційний вплив Грамші вбачав у тому, що

ним було поставлено історично важливу проблему створення єдиної італійської держави, пошук продуктивних методів, керуючись якими діячі епохи Ренесансу могли б виконати власне історичне завдання. Революційна партія як сучасний Володар об'єднує реально існуючі політичні сили, є «колективним інтелігентом», котрий має виробити новий світогляд та організувати широкі верстви населення для втілення у життя цих поглядів.

Революційна партія виконує функцію «колективного інтелігента» в духовному житті тому, що пригноблені та знедолені не в змозі захистити себе (а це вічна проблема!), організуватися без інтелігенції, що захищає не владу, а широкі суспільні верстви. Проблема народ - влада завше буде проблемою проблем реального світу людей.

Тема «колективного інтелігента» тісно пов'язана у Грамші з проблемою інтелігенції. Сполучною ланкою цих питань є твердження про те, що людська маса не може стати незалежною, не організовуючись, а ця організація неможлива без підготовлених керівників. «Теоретичний аспект єдності теорія-практика, - писав у зв'язку з цим Грамші, - проявляється у конкретній діяльності людей, що фахово займаються розробкою філософських понять».

Аналізуючи суспільні стосунки, Грамші писав: «Інтелігенти являють собою «прикажчиків» панівної групи, які виконують функції, підпорядковані інтересам соціальної гегемонії та політичного керівництва...» (27, р.9) Саме інтелігенти надають панівному класу самосвідомості та усвідомлення власної соціальної ролі - як в економічній, так і в політичній та

культурній царині. Саме вони надають гомогенність панівному класу та його керівництву.

Значення інтелігенції Грамші вбачав у тому, що вона забезпечує: «1) «спонтанну» згоду з боку широких верств населення щодо спрямування розвитку соціального життя, яке проводиться основною домінуючою групою...; 2) функціонування державного апарату примушення, що забезпечує «легально» дисципліну тих груп, які не «погоджуються» ані активно, ані пасивно...».

Необхідно відзначити, що Грамші розумів під «інтелігентами» не тільки групи людей, яких традиційно зараховують до цієї верстви, але взагалі всіх людей, які виконують організаційні функції у царині духовного та матеріального виробництва та в політико-адміністративній сфері. З цим розумінням пов'язано твердження, що всі члени партії у певному сенсі можуть вважатися інтелігентами.

«Те, що члени політичної партії мають вважатися інтелігентами, - пише Грамші, - то це твердження може здаватися жартом, або карикатурою; проте, якщо подумати, то немає нічого більш точного.» (27, р.13) Незважаючи на різні обставини, важить те, що член партії виконує функцію керівника, організатора, тобто інтелігента.

Коли намагаються провести розподіл на інтелігентів та неінтелігентів, то в дійсності посилаються на безпосередню соціальну функцію професійної категорії інтелігенції. Будь-яка людина виконує у суспільстві якусь роботу, проте, «немає людської діяльності, з якої можна виключити певну інтелігентну присутність, неможливо відділити *homo faber* від *homo sapiens* (людину-будівничого від лю-

дини розумної). ...Це означає, що якщо можна вести мову про інтелігентів, то не можна говорити про неінтелігентів, тому що неінтелігенти не існують.» (27, р.21)

Будь-яка людина у власному житті розвиває деяку мистецьку діяльність, є філософом, політиком, художником, оскільки вона має певний світогляд, політичні погляди, певні смаки, лінію моральної поведінки. Отже, вона відіграє певну роль у збереженні або зміні нового світогляду, нового способу мислення, моральної поведінки. Тому у боротьбі ідей важливим є внесок кожної людини в підтримку або в зміну певного світогляду, нового способу мислення.

Завдання інтелігенції панівного класу полягає у запобіганні руйнації існуючої системи, того часу як прогресивна інтелігенція намагається зруйнувати існуючий стан речей та збудувати більш справедливую систему. Оскільки інтелігенти відчують власну безперервну історичну спадкоємність та свої „особливі властивості», вони вважають себе абсолютно відокремленою групою. Ця автономність є ілюзією, наслідком певного кастового відриву від соціальної дійсності.

Насправді кожний інтелігент обираючи, чи захищати йому позиції панівного класу, чи тих прогресивних сил, що намагаються змінити існуючий стан речей та збудувати нову, більш справедливую соціальну систему. Інтелігенція революційного класу намагається подолати ідеологію панівного класу, яка є «неорганічним, суперечливим утворенням, тому що вона спрямована на те, щоб примирити суперечливі та протилежні інтереси.» (26, р.292)

Завданням прогресивної інтелігенції є розробити та втілити в життя новий світогляд, «зробити керовані верстви інтелектуально незалежними від панівних класів для того, щоб зруйнувати одну гегемонію та створити іншу.»

Найважливішою проблемою Грамші подолання розриву між інтелігенцією та народом, без чого нова гегемонія не може виникнути, оскільки не може повстати єдність між «колективним інтелігентом» та об'єктивно зацікавленими в революційних змінах широкими верствами населення. Це завдання не могли вирішити «іманентні філософії», що залишилися далекими від народних мас, не зуміли створити ідеологічної єдності між «низами» та «верхами». Провладні інтелігенти не відчувають себе пов'язаними з народом, не знають його, не розуміють його потреб та сподівань, його потаємних почуттів; відносно до «автономних» для них народних мас вони виступають замкненою кастою. У результаті в країні не існує національної єдності в духовному та моральному відношенні. Світська інтелігенція не виконала свого історичного завдання вихователя народу, що формує його духовну та моральну свідомість. Інтелігенти не змогли створити сучасний гуманізм, здатний розповсюдитись до самих глибин народу, підняти культурний рівень усієї нації.

Завдання створення єдності між «низами» та «верхами» намагалася вирішити вже католицька церква, силу якої Грамші вбачав у тому, що вона прагнула об'єднати релігійні маси на реалістичній, на її думку, доктрині, не дозволяючи при цьому інтелектуально більш високим верствам відірватися

від нижчих верств. Католицька церква намагається утримати народні маси на примітивному рівні філософії «здорового глузду», підтримуючи чисто механічну єдність на основі релігійної догми.

Стверджуючи необхідність єдності між інтелігенцією та пересічними громадянами, Грамші наполягає на створенні інтелектуально-морального блоку, який зробить можливим прогрес всієї громади, всього народу, а не лише вузьких груп інтелігенції. Завдання інтелігенції не зводиться до того, щоб наодинці з собою робити певні відкриття, необхідно також соціалізувати нові ідеї, щоб вони стали надбанням все більш широких верств населення. «Маса людей, приведена до послідовного та єдиного способу осягнення реальної даності є філософським» фактом більш значущим та «оригінальним», ніж відкриття будь-яким філософом «генієм» нової істини, що залишається надбанням невеликої групи інтелігентів». (26, р.6)

Підрозділяючи інтелігентів на „видатних» та «звичайних» Грамші відзначав, що «видатний інтелігент, має також і поринати у реальне життя, ставати організатором практичних аспектів культури, якщо він хоче продовжувати керувати; повинен демократизуватися, бути більш реалістичним: людина Ренесансу неможлива у сучасному світі, коли в історії беруть участь активно та безпосередньо все більш численні маси людей.» (25, pp.37-38)

Грамші аналізує погляди видатного італійського філософа Бенедетто Кроче, який критикує реальні рухи, що намагаються стати історією, які ще не мали благословення історії, вони є ще епізодами, відірваними від історичного процесу, від загального

розвитку світової історії, отже «абстрактними», ірраціональними. Часто забувають, підкреслює Грамші, (і коли критик поточної історії це забуває, це означає, що він не є істориком, але діючим політиком), що у кожному хвилину історії існує боротьба між раціональним та ірраціональним, хоча в дійсності ірраціональне є раціональним, оскільки воно з необхідністю пов'язане з раціональним, є невід'ємною частиною раціонального.

Слід відзначити, що «у сучасній історії «приватне» не має більш того самого значення, яке мало у Макіавеллі та у Гвиччардіні, не вказує на чисто індивідуальні інтереси, оскільки у сучасній історії історико-політичний «індивід» не є «біологічним» індивідом, але соціальною групою.» (25, р.38) Лише боротьба з її результатом, проте не з безпосереднім результатом, але з таким, що проявляється у остаточній перемозі, зможе ствердити, що є раціональним або ірраціональним, що є «вартим» перемоги, оскільки продовжує, своїм чином, і долає минуле.

Практичне ставлення Кроче є основою для критики його філософської позиції: «У Кроче філософія та «ідеологія» врешті-решт ототожнюються, також філософія виявляється нічим іншим, ніж „практичним інструментом» організації та дії...» (25, р.39)

Філософія є основою світогляду, вона не може бути безпосереднім інструментом політичних уподобань, філософія не може бути звуженою до інструменталістсько-утилітаристських уподобань.

Боротьба за зміну народного мислення, вважає Грамші, є головним завданням прогресивної інтелігенції.

Проста людина, на думку Грамші, відчуває, але не завжди розуміє, або знає; інтелігент знає, але не завжди розуміє і, особливо, відчуває. Помилка інтелігента полягає у тому, що він вірить, ніби можна знати, не розуміючи і, особливо, не відчуваючи та не будучи захопленим (не лише знанням самим по собі, але також об'єктом знання), тобто, що інтелігент може бути самим собою (а не суто педантом), якщо він відірваний від народу, тобто не відчуваючи елементарних пристрастей народу, розуміючи їх, і отже, пояснюючи та виправдовуючи певною історичною ситуацією. Не можна робити політику-історію без цієї пристрасті, тобто без цього сентиментального зв'язку між інтелігентами та народом-нацією. Без цього зв'язку «відносини між інтелігентом та народом-нацією є або зведені до стосунків суто бюрократичного, формального порядку; інтелігенти перетворюються в касту, або жерців (так званий органічний централізм)». (26, р.145)

Якщо інтелігенції вдається подолати корпоративну обмеженість, тоді виникає ситуація, за якої відносини між інтелігенцією та народом набувають органічного зв'язку, в якому почуття-пристрасть стає розумінням і згодом знанням, лише тоді реалізується спільне життя інтелігенції та народу, яка є соціальною силою, що створює «історичний блок».

Проблема гегемонії тісно пов'язана у Грамші з проблемою інтелігенції, яка відіграє особливу, напрочуд важливу роль у боротьбі за громадянське суспільство як основи сучасного життя.

Враховуючи ускладнення соціальних процесів, інтелектуалізацію сучасного виробництва, можна констатувати зростаючу роль інтелігенції у суспіль-

стві. Як і в часи Грамші, так і у сучасному світі відбувається боротьба за інтелігенцію, а також за створення нової інтелігенції. Відбувається органічний обмін між інтелігенцією та народом, пересічні люди піднімаються на більш високий рівень культури, розширюють коло впливу серед інтелігенції. Сучасний інтелігент має втручатися у практичне життя, долаючи власну корпоративну обмеженість, стає соціальною групою «будівельників, організаторів, безперервно переконуючих справою», «від техніки-роботи піднімається до техніки-науки та гуманістичної концепції історії, без якої він залишається «спеціалістом» і не перетвориться на «керівника» (спеціаліста+політика).» (27, р.167)

Можна констатувати, що Грамші в його поглядах, аналізі проблем гегемонії та громадянського суспільства притаманний тотальний підхід, він розглядає ці процеси в їхній повноті, всеосяжності, взаємозв'язку. Грамші вважав, що філософія нероздільно пов'язана з діалектикою соціально-політичного розвитку: «Відірвана від теорії історії та політики, філософія може бути лише метафізикою, в той час, як великим досягненням в історії сучасної думки...є саме конкретна історизація філософії та її ідентифікація з історією.»

Значним досягненням Грамші є те, що створена ним теорія громадянського суспільства та гегемонії є загальноісторичною, яка відіграє неабияку роль для різних соціальних систем. Слід відзначити, що теоретики польського профспілково-політичного руху «Солідарність», який розгортався в 1980-1981 рр. та був початком кінця тоталітарної комуністичної системи, були послідовниками вчення Грамші.

Українська Помаранчева революція також носить певні чіткі ознаки впливу грам-шіанської теорії громадянського суспільства. Це переконливі аргументи на користь плідного характеру творчості геніального італійця.

Саме громадянське суспільство є основою демократії та свободи у суспільстві та країні. Як вважають аналітики, саме незрілість громадянського суспільства не дало змоги демократичним силам досягти рішучої перемоги під час парламентських виборів 2002 року. Саме ця незрілість є причиною багатьох негараздів у сучасній Україні: бідності, несвободи, безконтрольності злочинної та корумпованої влади. Розвинуте громадянське суспільство, яке отримало великий поштовх у результаті Помаранчевої революції, у змозі поставити під контроль правлячу бюрократію, захопити соціальний простір, наповнити суспільство гуманними демократичними цінностями.

Розвинуте громадянське суспільство здатне подолати прірву між владою та народом, наповнити держпарат громадянами, відповідальними перед різними організаціями та партіями, позбути державні посади чарівності та привабливості безмежної та неконтрольованої влади, можливості безкарно красти та грабувати покірний народ. В Україні розрив між владою та суспільством досягнув ступеня прірви, влада та народ живуть ніби на різних планетах, у різних вимірах. Для збільшення свого впливу влада формує те, що я назвав псевдоструктурами громадянського суспільства. Ці псевдоструктури формуються держпаратом та відповідно обслуговують його. Це може бути громадські об'єднання, профспілки, партії, що

проклямують свою незалежність від влади, але всією діяльністю вони доводять відданість правлячій бюрократії.

Слід зауважити, що все це можливе у суспільстві, коли слабка та пасивна опозиція віддає політичну ініціативу бюрократії, яка за непорозумінням, називає злочинну верхівку елітою. Комплекс меншовартості призводить владну верхівку до демонстрації власної уявної обраності. З цією метою вони нагороджують себе орденами, дипломами лауреатів, науковими ступенями та званнями. Достатньо зауважити, що за роки незалежності в Україні кількість кандидатів наук, докторів та академіків збільшилась у 70 разів! І ця клоунада продовжується.

Безумовно, така ситуація можлива лише за умови пасивності народу та суспільства. «Якщо ви завдяки ладу общини, - вчив афінян у VI столітті до н.е. Солон, - терпите горе, не приписуйте це Богам. Ви самі вручили владу та панування над собою цим людям і таким чином накликали на себе жалюгідне рабство». Шануючий себе громадянин завше схильний починати з *mea culpa* (моя провина), не перекидає її на інших, діє для досягнення солідарності та взаєморозуміння з іншими людьми, він завше прямує до свободи та гідності.

У рамках філософії тотальності існують позитивна та негативна тотальність.

Позитивна тотальність втілена в діяльності особистості та громадянського суспільства, негативна реалізується правлячою державною бюрократією. Позитивна тотальність як опанування соціального простору особистістю та громадянським суспільством є основою цивілізованого суспільства та де-

мократії. Негативна тотальність виявляється у пристрасному бажанні держапарату підкорити собі все суспільство, що може призвести до авторитаризму та тоталітаризму. Саме в комунізмі, нацизмі, фашизмі та інших більш сучасних формах тоталітаризму ми бачимо результат успішної реалізації негативної тотальності.

Деякою аналогією позитивної та негативної тотальності є концепція гегемонії Антоніо Грамші. У працях італійського мислителя протистояння прогресивних та реакційних сил набуває тотального характеру. Центр протистояння переноситься на суспільство. Спочатку завойовуються «редути та каземати» громадянського суспільства, й лише у цьому разі перемога може набути стабільного та необоротного характеру.

Оскільки розвиток громадянського суспільства в Україні набуває все більш відчутного та реального характеру, соціально-політичні процеси з необхідністю стають більш повними та всеосяжними.

У тоталітарній державі влада утримується за допомогою брутального насилля. Особистості та суспільству в такій країні місця немає, є лише всевладна бюрократія та безправний підданий. У демократичному суспільстві для управління необхідне не лише примушування, але згода, співробітництво народу. Ця функція згоди та співробітництва досягається головним чином завдяки структурам громадянського суспільства.

При переході від неототалітаризму до демократії зростає роль інтелігенції, яка: 1) внаслідок все більшої інтелектуалізації праці та відповідно зростаючої ролі інтелігенції у соціальному житті здатна

стати провідною силою у суспільстві; 2) саме інтелігенція визначає розвиток суспільної думки та громадянської свідомості; 3) інтелігенція перебирає на себе функцію організатора перспективних громадсько-політичних структур.

У свою чергу, громадсько-політичні організації намагаються виконати функцію „колективного інтелігента», який має розробляти перспективи розвитку суспільства та брати на себе відповідальність за реалізацію цих планів. Саме інтелігенція має розробляти національну ідеологію, на теоретичному рівні дати варіанти національної самосвідомості, національної ідеї, національної культури. Вона має соціалізувати, тобто внести та пропагувати українські цінності на сучасному етапі.

«Колективний інтелігент» здатний створити блок «Інтелігенція-народ», привести країну та суспільство до «*pluribus in unum*» (єдності у різноманітності), надати соціальним процесам прогресивного та незворотного характеру. Запорукою відданості інтелігенції прогресивним перетворенням є те, що саме інтелігенція у значній мірі відчуває потребу в демократії, свободі та людській гідності.

Вільна людина є інтегральною та активною часткою системи особистість-суспільство-державалюдство. Ромен Роллан глибоко охарактеризував зв'язок особистість-людство: «Якщо ви хочете, щоб людство ціле було б всесильним, хай кожний з вас буде цим цілим». Визволяючи себе, наповнюючи життя змістовними творчими вчинками, особистість розширює поле свободи громадянського суспільства, сприяє демократизації держави, здійснює прорив у вічність та духовне безсмертя людини та людства.

5. Філософія тотальності та соціальна справедливість

Філософія тотальності стверджує, що повна, глибинна самореалізація особистості є актом справедливості щодо самої людини, так і до суспільства. Суспільство, як писав Аристотель, тримається на тому, що кожній людині надається відповідно її діяльності. Соціальна справедливість віддзеркалює природне право людини на гідне життя, свободу, добробут. Соціальна справедливість не терпить відкладання, віднесення її в якесь абстрактне майбуття.

Петро Кропоткін, якого називали апостолом анархії, згадував повстання у Польщі 1863 року, коли шляхта нічого не зробила для задоволення соціальних потреб польського селянства. Натомість імператор Олександр II наказав віддати землі шляхти селянам, внаслідок егоїзму шляхти повстання за визволення Польщі з-під панування Російської імперії потерпіло поразку.

«Революція з самого початку, - писав Кропоткін, - повинна стати актом справедливості стосовно «принижених та ображених», а не обіцянками виправити зло у майбутньому. Інакше вона, напевно, не перемаже... Революціонери, яким не вдасться переконати маси, що для них починається нова ера, готують вірну загибель власній справі.»

(П. Кропоткин. Записки революціонера. С-Петербург, 1906, с.160).

Соціальна справедливість є неодмінною умовою нормального розвитку держави. Ще римляни стверджували: «*justitia civitatis fundamentum*» (справедливість є підвалиною держави). Саме соціальна справедливість надає достовірності державі. Августин Блаженний (354-430) зауважив: «Хіба без справедливості царство не являє собою вертеп розбійників?».

Філософія тотальності заявляє про мізерність, марність сподівань на те, що соціальна справедливість з'явиться як *Deus ex machina* (Бог з машини), як посмішка долі. Людина, що шанує себе, буде з усіх сил виборювати свої права, власною діяльністю завоює «місце під сонцем». І саме це буде актом справедливості, зменшить кількість нещасних у світі, надихатиме інших на зусилля заради покращання власної долі, збільшить поле свободи у цьому недосконалому світі.

Соціальна справедливість сприяє єдності народу та суспільства, гарантує певною мірою громадську злагоду, гармонізує суспільні стосунки. Соціальна справедливість - це *pervus regum* (нерв речей, найголовніше). Слід зауважити, що соціальна справедливість містить у собі розподілення соціального багатства: духовних цінностей, матеріальних благ, рівних прав для всіх громадян, однакових шансів для самореалізації особистості.

Можна поставити перед собою запитання: чим відрізняються цивілізовані заможні країни? Більшою мірою справедливості. Звідси - успіхи в усіх царинах суспільної діяльності, вищий рівень куль-

тури, солідарності громадян, гуманні стосунки між людьми. Категорія «справедливість» належить до таких, що не потребують особливого роз'яснення. Французький філософ Жан-Батист Робіне (1735-1820) зауважив: «Ми відчуваємо справедливе та несправедливе завдяки природному імпульсу так само, як ми міркуємо про смаки до будь-якої розвідки.» З давніх-давен люди мріяли про справедливість, вимагали її, цінували найменший її прояв. Чому піднявся Майдан, який став символом Помаранчевої революції? Чим Україна вразила весь світ? Мільйони людей вийшли на Майдан навіть не з причини матеріальних нестатків. Їх образила цинічна влада. Сучасне українське суспільство просякнуте почуттям несправедливості. Маніпулювання під час виборів, крайня зневага до прав громадян призвели до соціального вибуху, до демократичної революції.

«Україна без холопа й пана», - це гасло часів Козацької держави є вічною мрією нашого народу, в якій втілена ідея соціальної справедливості. Життя - це система прецедентів. У пам'яті українського народу тривала традиція аспектацій, сподівань на прихід соціальної справедливості. Все це сфокусувалося на Майдані, втілилося у Помаранчеву революцію, що зчарувала весь цивілізований світ.

Справедливість, будучи ніби простою у дефініції, у своїй реалізації є категорією Божественною. Визначити міру справедливості, намагатися втілити в життя - це завдання, яке не під силу людині, натомість ми кожного дня стикаємося з проблемою справедливості й найчастіше вирішуємо її на емоційному рівні.

Складність та надзвичайну важливість поняття справедливості, її практичного втілення відзначали багато філософів. «Справді кажучи, - писав Фрідріх Ніцше, - ніхто не має більших прав на нашу шану, ніж той, хто хоче та може бути справедливим. Тому що у справедливості поєднуються вищі та рідкісні чесноти, як у морі, що приймає та поглинає у своїй незвіданій глибині ріки, що уливаються в нього зі всіх сторін.» Справедливість вимагає від людини поступитися, хоча б частково, власним егоїзмом, а це як і важко, так і неприємно. Дійсно справедливою може бути лише сильна людина. Як вважав Філон Олександрійський (початок I ст. н.е.), «справедлива людина не та, яка не образить, а яка могла б образити, але не захотіла.» Дійсно важко сильному подолати спокуси, які надає йому власна могутність. На жаль, справедливість сильних - це не правило, а виняток. У демократичному суспільстві зароджується розуміння того, що несправедливість є гріхом, соціальна несправедливість - небезпекою не тільки для бідних, але й також для багатих. Згодом з розвитком демократії приходить усвідомлення того, що демократія - це не лише влада більшості, але й забезпечення прав меншості. Суспільство розумнішає й приходить до усвідомлення правильності слів французького мислителя Шарля Монтеск'є (1689-1755): «Несправедливість стосовно одного становить загрозу для всіх». Так буває в історії, що ідеї висловлюються в одну епоху, а усвідомлення приходить набагато пізніше. Це стосується зокрема думки Ш. Монтеск'є, яка лише тепер стає феноменом суспільної свідомості, розумінням тотальності, повноти соціального розвитку.

Тотальність, повнота мають часовий вимір. По-перше, ми намагаємося увібрати все, що було в минулому, в традиції, в історії. А. Грамші писав «Il presente contiene tutto il passato» (Сучасність містить у собі все минуле). Він мав на увазі об'єктивний стан речей. Я маю на увазі суб'єктивне бажання та намагання акумулювати у нашій свідомості все знання, вміння для духовного збагачення особистості. По-друге, ми накопичуємо тепер духовні цінності у всій тотальності, повноті для передачі прийдешнім поколінням. Живемо минулим (пам'яттю, спогадами) заради майбутнього (аспектації, очікування, мрії, плани). Проте наше реальне існування є у сьогоднішні. Тому, коли нам влада протягом всього життя обіцяє чудове майбутнє, то це вже звичайне обдурювання, цинічне глузування можновладців над народом. Соціальна справедливість не може бути віднесеною на майбутнє, тому що тоді вона не має відношення до нашого життя. Щодо сподівань на краще життя прийдешніх поколінь - це маячня, якщо ми нічого не будемо робити. Тільки тоді, коли ми зробимо все можливе для захисту власних прав, для гуманізації соціальних відносин, для встановлення соціальної справедливості, - лише тоді буде надія на нормальне сьогоднішнє життя, на краще існування наших нащадків.

Соціальна справедливість залежить від політичного режиму, що існує у певній країні, причому демократичні країни відрізняються більшою соціальною справедливістю, ніж тоталітарні та авторитарні режими. Соціальна справедливість - це показник повноти, тотальності соціального життя. Інститути громадянського суспільства створюють нові мож-

ливості для самореалізації особистості, обмежують можливості державного апарату безконтрольно керувати суспільством, влада перетворюється в органічне продовження громадянського суспільства. Чиновництво припиняє своє існування в якості номенклатури, замкненої касти, відбувається інтелектуальний та організаційний обмін між суспільством та владою. Влада стає прозорою та підконтрольною суспільству, суттєво зменшується можливість корупції та інших зловживань у державному житті.

За цих умов організація більшості соціальних функцій переходить до структур громадянського суспільства. Політичні партії, як елемент громадянського суспільства, надають змогу людям втілити в життя власні соціально-політичні права в умовах вільного вибору, реально впливати на діяльність державної влади. Соціальна справедливість реалізується також через діяльність незалежних профспілок, що створюються самими трудящими та відповідно дійсно захищають їхні права. Гарантоване право на приватну власність, вся система вільного ринку надає змогу продуцентам міста та села виробляти необхідні суспільству товари. Таким чином, громадянське суспільство є таким організмом, що перебуває у стані динамічного саморозвитку, маючи можливість гарантувати соціальну справедливість, суспільну гармонію та еволюційний цивілізований шлях розвитку всій країні.

Історія України свідчить про те, що коли наша держава була незалежною, тобто наближалася до повноти, тотальності суспільного життя, у країні існували структури громадянського суспільства та відповідно високий рівень соціальної справедливості.

Згадаймо, наприклад, що у XVII столітті близько 300 українських міст існувало згідно з Магдебурзьким правом, тобто були самоврядовчими соціальними організаціями, незалежними від феодалів. Такий демократичний устрій сприяв вільному розвитку громадського життя українського народу. Розвивалася торгівля, ремесла, мануфактурне виробництво, високого рівня сягає освіта. Наприклад, у тогочасній Україні було 25 друкарень, натомість у Московії - лише одна.

У Києво-Могилянській академії більшість студентів походило з міщан, козаків та селян. У селах, за свідченнями іноземних мандрівників, навіть сироти були грамотними, ними опікувалися громади. Саме у вільних містах виникають братства - релігійно-просвітницькі організації, котрі займалися виданням літератури, освітою, захистом православної церкви. Рух братчиків, що спочатку виник серед ремісничого міщанства, згодом залучає до своїх лав також українську шляхту. У братських друкарнях виходили священні книги, переклади з латини і польської мови українською. Як пише український історик Микола Аркас, «ці школи зробили те, що українці у XV, XVI, XVII століттях були освічені далеко більше своїх сусідів - москалів, татар та волохів, були далеко культурніші од них.»

Освіта козацької доби стала надбанням широких верств населення. Кожне село мало церкву, школу та шпиталь, практично все населення володіло грамотою. Про те, що знання латини було поширене серед українців, свідчить такий факт. Коли католицький чернець з французької амбасади розмовляв зі шістьма козаками, що втекли з турецької неволі, то

він був здивований рівнем їхньої освіти і добрим знанням латинської мови. Посол Данії при дворі Петра I Юсто Юлій, який повертався через Україну додому, писав: «Жителі козацької України живуть щасливо, займаються чим кому охота. До церкви вони всі йдуть з молитовниками в руках, тоді як у Московії навіть бояре неписьменні. Усі люди українські дуже звичайні, ввічливі і охайні; усі одягаються чепурно і чепурно утримують свої оселі». Микола Аркас називав ці свідчення дуже цікавими та зауважив, що вони показують, який великий вплив має народна школа на увесь устрій життя людського, коли та школа в руках самого народу і наука в ній така, якої треба людям. З точки зору філософії тотальності ця повнота, глибинність життя українського народу безпосередньо впливала та визначала високий рівень соціальної справедливості.

Розподілення духовних та матеріальних благ є одним з показників соціальної справедливості. Жахливий розрив між багатими та бідними в Україні є безперечним доказом вкрай несправедливих соціальних стосунків у нашій країні. Журналісти, які пишуть про Японію, відзначають, що там немає бідних. Лише 2% японців мають дохід менший, ніж 16 тисяч доларів на рік, більше 50% японців заробляє від 35 до 75% тисяч доларів. Лише один відсоток японців користується державною соціальною допомогою. Показник грамотності в країні - 99,9%. Південна Корея посідає одинадцяте місце у світі за обсягом національного валового продукту. Це, зокрема, є наслідком однієї з найкращих систем середньої освіти. Є практичним втіленням принципів соціальної справедливості, коли будь-яка дитина може отрима-

ти чудову освіту та забезпечити собі відповідне місце у громадському житті. У Південній Кореї за 17 років (з 1980 по 1997 рік) валовий внутрішній продукт виріс у 36,6 рази, витрати на науку та освіту у 220 разів. Слід нагадати, що Японія, а особливо Південна Корея, ще декілька десятків років тому були символом бідності та занепаду. Відомий американський економіст Джон Гелбрайт колись сказав: „Долар, вкладений в освіту, дає прибутку більше, ніж долар вкладений в будь-яку галузь виробництва.»

Витрати на одного вченого в Україні складають 2 тисячі доларів на рік, у США - 200 тисяч. Рональду Рейгану належать слова: «Ми не тому вкладаємо гроші в освіту, що ми багаті, але ми тому багаті, що вкладаємо гроші в освіту.» У Верховній Раді депутатські місця посідають більше 300 мільйонерів. Якщо врахувати, яким чином вони «заробили» ці гроші, то годі вже казати, що ці люди будуть піклуватися про своїх співгромадян. Демократизація, що відбувається після Помаранчевої революції, має повернути державу до людей, втілити в життя принципи соціальної справедливості.

Сутність соціальної справедливості не у злощасній «зрівнялівці», а тому, що демократична соціальна держава мусить створити рівні шанси для всіх громадян, не заважати активним та талановитим ставати заможними, багатими, допомагати найбільш вразливим верствам населення, що неспроможні самотужки піднятися чи навіть вижити в сучасному світі. У цивілізованих країнах найважливішим соціальним завданням є не допускати великого розриву в рівні життя громадян, оскільки це, по-перше, несправедливо, а по-друге дуже небезпечно, тому що призво-

дить до дисгармонії у соціальних відносинах та викликає соціальну нестабільність, в умовах якої життя громадян стає нестерпним, а нормальний розвиток країни практично неможливим.

Філософія тотальності вбачає у самореалізації людини, повному втіленні в життя потенцій, бажань, прагнень особистості «тут та зараз» найвищу соціальну справедливість. Коли людина бачить, що вона посіла саме таке місце, яке відповідає сподіванням та можливостям, вона відчуває задоволення, їй комфортно у цьому світі. Людина, що наповнила життя змістовними вчинками, розглядає світ не як байдуже - недоброзичливу силу, а як поле прикладання наших зусиль, реальність, що може адекватно реагувати на наші вчинки. Людина починає любити цей світ, людей, що відповідають нам добром на добро, виходить у Всесвіт, наближається до Бога, ім'я якому Любов. І в цьому вище призначення людини.

Хотілося б зауважити, що соціальна справедливість, як і справедливість взагалі, - це дуже складна річ. Ще римляни вважали: «*justitia in suo cuique tribuendo cernitur*» (справедливість полягає у тому, щоб кожному дати те, чого він заслуговує). Все це справа не якоїсь сили, що дивовижним чином все розподілить справедливо, однак це справа суспільства та кожної людини, яка власним зусиллям виборює своє право та реалізує у мисленні та діяльності. Тоді це й буде омріяна поколіннями соціальна справедливість.

6. Філософія тотальності: моральний аспект

Філософія тотальності заради втілення в життя вимагає високого рівня моральності. Відмінність між мораллю та моральністю, яку Гегель визначав в етичній теорії: «Moralität» та «Sittlichkeit» (мораль та моральність) є ступенями розвитку об'єктивного духу. Мораль на відміну від моральності є певною формою свідомості - сукупність усвідомлених людьми принципів, правил. Моральність - це втілення цих принципів, правил та норм у практичній поведінці людей.

Позитивна тотальність вимагає високих моральних чеснот, які можуть привести до повної, всеосяжної самореалізації особистості. Серед моральних чеснот важливе місце посідає гідність, яка є стрижнем людської особистості. Якими б здібностями та талантами не володіла людина, без такого стрижня вона неповноцінна. Створювати гуманний світ людей можуть моральні люди, які тримаються певних норм, здатні бути послідовними у своїй діяльності. «Моральність, - підкреслював Кант, - вчить не тому, як стати щасливим, але як стати гідним щастя.» Йдеться про те, що людина має спочатку бути, а лише потім здаватися. Моральна людина перебуває в іншій системі цінностей, можна сказати, в іншому вимірі. Ми вже відзначали, що світ такий, якими є

ми. Ми живемо у власному світі, звідки ми виходимо у великий світ. Нашим життям керують наші уявлення, наш внутрішній світ. Ще Тома Аквінський відзначав: «*Intellectus speculativus extensione fit practicus*» (спекулятивний розум шляхом розповсюдження стає практичним). Будь-яка ідея, теорія, система поглядів з необхідністю стає практикою, конкретними вчинками, тому як ще відзначав, зокрема, Марк Аврелій, перш за все треба навчитися правильно мислити. Людина без мислення, без рефлексії являє собою жалюгідне явище.

Великий Кант дав моральні основи існування суспільства, які є достатньо ригористичними, але вони й нині абсолютно актуальні. Людина, як розумна істота, має не лише усвідомити певні моральні правила та цінності, а й зрозуміти необхідність слідувати їм.

У «Фаусті» Гьоте є цитата Канта: «Життя -це обов'язок, навіть якщо воно триває одну мить». Цей приклад повного, тотального ставлення до життя має у Канта розвиток у «Критиці практичного розуму», де наводяться моральні максими: «*Zwei Dinge erfüllen das Gemüt mit immer neuer und zunehmender Bewunderung und Ehrfurcht, je öfter und anhaltender sich das Nachdenken damit beschäftigt: der bestirnte Himmel über mir und das moralische Gesetz in mir*» (Дві речі наповнюють душу все новим та зростаючим здивуванням та благоволінням, чим частіше та триваліше я розмірковую над цим: зоряне небо наді мною та моральний закон у мені). Розвиток тотального бачення дійсності ми бачимо у категоричному імперативі Канта: «*Handle so, das die Maxime deines Willens jederzeit zugleich als Prinzip einer allgemeinen*

Gesetzgebung gelten könne» (Чини так, щоб максима твоєї волі могла завше мати силу одночасно як принцип загального законодавства). Кант виводить всеосяжний, тотальний закон спілкування людей як моральних істот: «Дій так, щоб ти завше ставився до людства і в своїй особі, і в особі всякого іншого так само як до мети, і ніколи б не ставився до нього тільки як до засобу». Оголосивши людину самоціллю історичного розвитку, Кант дав приклад повного, всеосяжного ставлення до соціальних процесів.

Аналізуючи поняття «гідність», можна вести мову про людину, народ, державу. Гідність є необхідною складовою вільної людини, вона допомагає їй захищати свої права, відстоювати інтереси. Важливим є те, що лише люди, що мають усвідомлення власного «Я», здатні оцінити та шанувати чужу гідність. Захищаючи особисту гідність, людина ніби репрезентує все людство, розширює сукупне поле свободи.

Саме люди, в яких не розвинуте почуття гідності, схильні підтримувати репресивні режими, оскільки вони не здатні відмовитися від рабського світосприйняття. Вони згодні жити по мінімуму, їхні почуття вже прилаштувалися до мізерного існування. Ці люди живуть згідно з примітивною філософією: «*Si non possis, quod velis, velis id, quod possis*» (Якщо ти не можеш зробити те, що хочеш, то бажай того, що можеш).

У тоталітарних режимах влада контролює все громадське та приватне життя, причому моральність та політика абсолютно розділені, існує доктрина доцільності. Моральним є те, як казав один з класиків марксизму-ленінізму, що відповідає інтересам пролетаріату. Оскільки пролетаріат був псевдонімом то-

талітарного апарату, відповідно йшлося про інтерес правлячої верхівки. Однією з розгадок практично безмежної терплячості людей в умовах диктатури є те, що точкою відліку в цій системі є не життя, а смерть, тому будь-яке життя сприймається як добро, що дароване режимом, натомість багато таких понять, як гідність, істина, справедливість, добро знецінюються перед обличчям смерті. Заради збереження свого біологічного існування, самого життя люди згодні до будь-яких умов існування. Французький філософ Шарль Луї Монтеск'є писав у 1746 році: «Для того, щоб охороняти та підтримувати монархічне, або деспотичне правління, не треба великої порядності, але народна держава потребує додаткового двигуна; цей двигун - доброчесність.»

При переході від тоталітарної держави до демократичної на передній план в значній мірі виходить питання моральності у політиці, оскільки правлячі кола змушені домагатися від суспільства не лише покори, але й згоди, співробітництва, довіри. Закрита політика, за якої суспільство практично нічого не знає про механізми прийняття рішень, поступово замінюється відкритою політикою, коли публічність та прозорість стають нормою політичного життя. Тому лише демократія може прислужитися до виникнення та функціонування моральної політики.

Аморально те, що просять, аморальний той, хто просить. Моральним є те, що ти досягнув трудом та пристрастю, чому ти віддав свої сили та частинку власної душі. Аморальність режиму, що, сподіваємось, відходить у небуття, полягає у тому, що владна верхівка та народ живуть абсолютно різним життям, ніби у різних вимірах. Фактично зберігалась

феодално-номенклатурна система, збудована на подвійній моралі, відсутності реальних механізмів впливу суспільства на державпарат.

У західній політології існує розрізнення понять «політик» та «політикан». Політиками називають людей, які ставлять та реалізують суспільно важливі цілі, політиканами - діячів, для котрих влада є лише засобом задоволення особистих інтересів. Слід зауважити, що наприкінці ХІХ століття Отто фон Бісмарк дотепно зауважив, що існує різниця між політиками та державними діячами: політики думають про майбутні вибори, натомість державні діячі про прийдешні покоління. На жаль, лідери багатьох політичних партій, у тому числі тих, що називають себе демократичними, внаслідок низьких моральних якостей та неспроможності піднятися до вирішення загальнонаціональних проблем, обслуговують владу, вирішуючи власні проблеми. Вони не здатні знаходити та об'єднати нових людей, збільшити силу власних організацій. Не будучи принциповими людьми, перетворюються у політиканів, які починають займатися «тактикою» у коридорах влади. У політиці, як і в коханні, коли бракує сил, починається тактика. Як кажуть, з тієї ж причини та й з таким самим результатом. Будь-які поразки демократичних сил протягом історії незалежної України - це значною мірою провина політиканствуючих «тактиків».

Ще Михайло Драгоманов зазначав: «чиста мета потребує чистих рук». Аморальна політика не відповідає інтересам суспільства, вона може призвести до бажаного для політикана результату, однак ніколи не зможе досягнути мети істинної політики - блага народу. Треба пам'ятати заклик Цицерона: «Salus

populi suprema lex esto!» (Благо народу хай буде найвищим законом!)

Коли київський митрополит Іларіон 1052 року прочитав у присутності Ярослава Мудрого своє славетне «Слово про закон та благодать», він, мабуть, не передбачав, що його твір матиме такий вплив. «*Similis simili gaudet*» (Подібне радіє подібному). Ярослав Мудрий, людина великого розуму та освіченості, зробив власним *credo* (символ віри): «Раніше закон, а потім благодать»). Моральність Великого князя, у свою чергу вплинула на духовність Русі, що була однією з найбільших потуг у Європі.

Саме високий рівень моральності є показником позитивної тотальності, оскільки ця моральність сприяє акумуляції народної енергії, створює єдність нації, демонструючи однаковість правил гри та оцінок для всіх громадян. Коли у Німеччині після Другої світової війни треба було піднімати економіку, налагоджувати нормальне життя суспільства, декілька років всі службовці, включаючи міністрів, отримували мінімальну зарплатню, тим самим спонукаючи народ прикладати максимум зусиль для вирішення нагальних проблем.

Будь-яка соціальна криза є передовсім кризою моральною. Майдан поставив межу несправедливості у суспільстві, яку ніхто не має права перетинати. Ця межа відділяє цивілізоване суспільство від дикого, в якому нормальні люди не можуть просто існувати. Художник Сергій Поярков, виступаючи по телебаченню, висловив думку, що однією з головних причин поразки режиму Кучми під час Помаранчевої революції була «атрофія у влади тієї звивини у мізках, що відповідає за людську гідність». Саме зневага

до народу, безмежний моральний цинізм перетворилася у пастку для влади, яка не змогла оцінити реальний стан речей. Захищаючи власну гідність, український народ зробив рішучий крок у напрямку реалізації власної позитивної тотальності. Помаранчева революція знаменувала собою нову моральність - моральність діалогу. Припинилась громадянська війна, яку режим Кучми успадкував у Радянської влади, війна з власним народом. Аморальність режиму змінилася моральністю демократичного суспільства, де влада має шукати спільну мову з громадянським суспільством.

При аналізі взаємозв'язку моралі та політики важливою проблемою є кореляція мети та засобів. Відомий вислів: «*Il fine giustifica i mezzi*» (мета виправдовує засоби), який приписують Нікколо Макіавеллі (1469-1527), отримав у ідеолога ордену єзуїтів Германа Бузенбаума форму: «*Cum finis est licitus, etiam media sunt licita*» (Якщо дозволена мета, відповідно дозволені засоби). Блез Паскаль (1623-1662) вважав, що: «*Nous corrigeons le vice du moyen par la pureté de la fin*» (Ми виправляємо вади засобів чистотою мети). Махатма Ганді закликав піклуватися про засоби, оскільки мета сама про себе піклуватиметься. Оскільки, як зауважив А. Грамші, «*tutto è politica*» (все є політикою), то проблема взаємозв'язку мети та засобів розповсюджується на всі соціальні проблеми, включно з особистими стосунками людей.

Ми були свідками того, як тоталітарна система прокламувала шляхетні цілі, намагаючись наскрізь брехливою пропагандою ввести суспільство в оману. Народ мав вірити безмежно аморальним керівникам,

забуваючи, що аморальна політика переслідує аморальну мету. Якщо поглянути на сучасну українську політичну сцену, то ми побачимо, що здебільшого дії організацій та партій жодним чином не відповідають проклятованим цілям. Критерієм моральності політики є її відповідальність інтересам суспільства. Режим Кучми керувався не силою моральності, але моральністю сили, моральністю вседозволеності. Метастази кримінальної моралі розповзлися по всьому суспільному організмові, в країні панувала, використовуючи вислів російського історика Н. Кареева, «мораль бушмена: погано - це коли в мене вкрали, добре - коли я вкрав». У суспільстві панували злоба, недоброзичливість, фрустрація (зневіра, відчуття невдачі, психологічного надламу).

Колись іспанський художник Франціско Гойя сказав: «Сон розуму породжує потвор.» Ми, на жаль, є свідками того, що здатний викликати сон моральності. Безумовно, має рацію колишній президент Чехії Вацлав Гавел, котрий стверджує, що політика потребує особливо порядних людей. Президент Тайваню Цзян-Цзіго керував острівною державою 15 років, за цей час країна перетворилася на одну з найбагатших держав світу з високим рівнем життя, розвинутою економікою, мінімальним соціальним розривом між багатими та бідними. Після його смерті вдова Цзян-Цзіго, до речі, білоруска за походженням, подала заяву на призначення їй пенсії, оскільки її чоловік, що практично озолотив Тайвань, собі не взяв жодної копійки. Який контраст з нашими можновладцями, що накрали мільярдні статки, а народ кинули у прірву злиденності та безнадійності.

Гідність народу виявляється у захисті власної культури, самототожності, усвідомленні національної єдності, спільності долі. Якщо ж у народі переважає мазохістичний захват власною приниженістю, це позбавляє суспільство здатності захистити власну свободу. Як тут не згадати Некрасова: «Люди холопского знаяния сущие псы иногда: чем тяжелей наказание, тем им милей господа».

Олександр Герцен слушно зауважив, що не можна визволити людей ззовні більше, ніж вони вільні всередині. Тому свобода народу неможлива без духовного визволення, без розвинутого почуття власної гідності. У цивілізованому світі народ захищає себе за допомогою структур «громадянського суспільства», здатних протистояти чиновничому свавіллю. Я можу стверджувати, що формою існування сучасної людини є організація, і саме кількість та якість громадських організацій є критерієм зрілості суспільства, його здатності до саморозвитку. Лише організація як «колективний інтелігент» нації може не лише виробити, але певною мірою втілити в життя більш гуманну мораль, сприяти створенню нової соціальної реальності, де пануватиме моральність та справедливість.

Ще у XVIII столітті Жан-Жак Руссо пов'язував гідність зі свободою: «Відмовитися від власної свободи - це значить відмовитися від своєї власної людської гідності, від прав людини, навіть від її обов'язків. Така відмова несумісна з людською природою.» Люди, які не готові захищати власну гідність та свободу, приречені на животіння та жебрацтво. Саме люди, у котрих не розвинуто почуття гідності, схильні підтримувати тоталітарні режими, тому, що

вони нездатні вийти за межі рабського світосприйняття. їм комфортніше, якщо інші люди також будуть забруднені зневагою до себе та до всього народу. У романі «1984» Джорж Оруел слушно зауважив, що всі ці «похмурі міста, котрі занепадають, де мляво чвалають напівголодні люди у драних чоботах, як і залатані будинки минулого століття, від яких тхне капустою та брудними вбиральнями», є не лише наслідком, але й умовою існування тоталітаризму. У царині моралі ми також маємо справу з позитивною та негативною тотальністю. Захист власної гідності, солідарності громадян, що відстоюють власні права, моральність вільних людей - все це прояв позитивної тотальності, спрямованої на самореалізацію особистості. Навпаки, коли йдеться про намагання державного апарату нав'язати послух всьому суспільству, кожній людині; монополія на пропаганду моральних цінностей з боку владних структур - це реалізація негативною тотальності в царині моралі.

Найкращі сторінки української історії пов'язані з часами, коли гідність людини була невід'ємною рисою епохи. Запорізьке козацтво захищало свободу народу. Україна, за свідченням іноземних мандрівників, процвітала, у кожному селі була церква, при якій існували школа та шпиталь. Великий гетьман України Петро Конашевич-Сагайдачний, вмираючи, заповідав своє майно церкві та школам, тобто моральний клімат у державі сприяв духовності та матеріальному процвітанню країни.

Відомий історичний випадок, коли запорізькі козаки, що приїхали до Москви, у відповідь на вимогу стати на коліна перед Іваном Грозним, «хозяином земли Московской», з обуренням відмовилися, кажу-

чи: «Ми навіть перед гетьманом не опускаємося на коліна». Коли ж Україна не змогла захистити власну свободу та впала під переважаючими силами загарбників, вона перетворилася у колонію Російської імперії. Настає ніч бездержавності, приниження народу, духовний і матеріальний занепад.

Світова історія надає нам приклади людської шляхетності. Так, зокрема, восени 1709 року, після Полтавської битви Петро I пропонував турецькому султану Ахмеду III величезну суму в 300 тисяч талерів, щоб той видав гетьмана Мазепу, котрий опинився на території, яку контролював султан. Ахмед III відмовився від цієї ганебної оборудки, вважаючи несумісним зі своєю гідністю торгувати життям гетьмана.

Саме брак самоповаги заважає здебільшого народу захищати власні права. Безумовно, це почуття протягом століть намагалися знищити в українців, але це не може слугувати виправданням для нас. Якщо ми не захищатимемо власну гідність, то будь-які сподівання на краще життя будуть примарними. В Ісламі є думка, що Аллах допомагає лише тим, хто докладляє зусиль для покращання власного життя. Пасивність народу - мрія будь-якого диктаторського режиму: зі слабким, безвольним людям можна заповідати, що завгодно.

Гідність людини є тотальністю особистості, в гідності акумулюються найкращі риси, які, власне, й роблять людину Людиною. Гідність громадянина може бути ззовні підтримана та забезпечена лише в демократичному суспільстві, в якому права людини та громадянина захищаються не тільки законами, а й різними громадськими організаціями, створе-

ними громадянами саме для відстоювання власних інтересів. Страх, рабська психологія, атомізація підданих замінюються взаємоповагою, солідарністю та співробітництвом громадян. Позитивна тотальність, піднімаючись з рівня особистості через громадські структури втілює у життя більш високу мораль та моральність, сприяє національній єдності та розквіту держави.

Прозрінням - передчуттям можна назвати вірш Володимира Маяковського:

Долг Украине

Знаете ли вы украинскую ночь?
Нет, вы не знаете украинской ночи!
Здесь небо от дыма становится черно,
И герб звездой пятиконечной вточен.
Где горилкой, удалью и кровью
Запорожская бурлила Сечь,
проводов уздой смирил Днепровье,
Днепр заставив на трибуны течь.
И Днипро по проволокам-усам
электричеством течёт по корпусам.
Небось, рафинада и Гоголю надо!
Мы знаем, курит ли, пьёт ли Чаплин;
мы знаем Италии безрукие руины;
мы знаем, как Дугласа галстук краплен...
А что мы знаем о лице Украины?
Знаний груз у русского тощ -
тем, кто рядом, почёта мало.
Знают вот украинский борщ,
знают вот украинское сало.
И с культуры поснимали пенку:
кроме двух прославленных Тарасов -

Бульбы и известного Шевченко -
ничего не выжмешь,
сколько ни старайся.
А если прижмут - зардеется розой
и выдвинет аргумент новый: возьмёт и расска-
жет
пару курьезов - анекдотов украинской мовы.
Говорю себе: товарищ москаль,
на Украину шуток не скаль!
Разучите эту мову на знамёнах -
лексиконах алых, -
эта мова величава и проста:
«Чуєш, сурми заграли, час розплати настав...»
Разве может быть затрёпанней
да тише слова поистасканного «Слышишь»?!
Я немало слов придумал вам,
взвешивая их,
одно хочу лишь, - чтобы стали
всех моих стихов слова
полновесными, как слово „чуєш».
Трудно людей в одно истолочь,
собой кичись не очень.
Знаем ли мы украинскую ночь?
Нет, мы не знаем украинской ночи.

1926 г.

Цей вірш Володимира Маяковського, написаний за комуністичного панування, просякнутий симпатією до України. Відчувається розуміння окремішності України, її особливості та унікальності.

7. Гуманістичний характер філософії тотальності

Я - человек и все мои мученья от жалости,
а жалость - от любви.

Будь-яка філософія - це певне відображення життя та проєкція майбутнього. Філософія тотальності проповідує гуманістичні цінності. Як практична філософія, вона намагається виховати в людині позитивні якості, показати, що саме людяність створює певне культурне поле Людини серед Людей. Коли ми пропагуємо та виховуємо гуманістичні цінності, то стимулюємо проявлення кращих властивостей. Людина поліваріантна, виховання відіграє вирішальну роль у долі людини. Якщо ми виховуємо в людині гуманістичний світогляд, вона притягує до себе добрих та порядних людей, натомість людина, вихована на негативних прикладах, на плеканні в ній злоби, егоїзму, недобррозичливості, пробуджує у людині найгірші якості, та знижує рівень людини як соціальної істоти.

Людяність філософії тотальності полягає у повноті самореалізації, яка створює повноцінну людину, що здатна співчувати іншим людям, перейматися їхніми проблемами та печалями, допомагати їм. Саме бажання та вміння допомагати людям є ознакою особистості, що відбулася. Неповноцінні, недо-

лугі люди не можуть дати раду власним проблемам, не те, щоб ускладнювати власне існування скрутою інших, сприймати чужий біль як свій. Коли ми допомагаємо іншим людям, тоді ми виконуємо Божі заповіді, це є свідченням нашої достовірності. Гуманні люди врешті-решт почувають себе краще, тому що їх життя супроводжує любов, вони накопичують у собі позитивний потенціал, збільшують у собі *vis Vitalis* (життєву силу). Люди, що носять злобу, збирають негативну енергію, руйнівну пристрасть, що знищує їх самих, ще до того, як вони задовольняють свої злобу та нелюдяність. Вони зраджують свою людську сутність, ними керують сили темряви.

Співчувати іншим людям, захищати їхню налаштованість на пристойне існування, означає захищати власну свободу та суверенність. Ще грецький історик Плутарх (45-125) писав, що люди, які зраджують інших, зраджують перш за все самих себе.

Історія вірності людини ідеалам стара, як світ. Людина, що захищає ці чесноти, захищає свою Божественну сутність, тому що в середовищі, де панують нелюдські звичаї та закони, вона жити не може й гине, спочатку як вільна особистість, а згодом - як нормальна істота. Ця боротьба за людяність відбувається щодня, кожної миті. Кожен вчинок важить у цьому житті, кожен крок або наближає нас до Бога, або віддаляє від вічних цінностей.

Колись поет Євген Винокуров, даючи інтерв'ю польській газеті «Політика» (1977 р.) у відповідь на запитання, чи треба багато працювати, щоб писати високохудожню поезію, відповів таким чином: «Щоб складати добрі вірші, треба багато страждати.» Саме глибокі почуття, «праця душі» формують непересіч-

ну особистість. Усі достойні люди мають намагатися виховувати в собі риси цікавої, унікальної особистості. Для цього людина має відкинути все другорядне та несуттєве, зосередитися на речах, що визначають найважливіше у нашому житті, нашій діяльності, нашій творчості. Перш за все, людина має намагатися перетворити власну діяльність на творчість. Практично будь-яка діяльність містить у собі імпліцитно (неявно, приховано) принаймні елементи творчості. Яскрава особистість може надати творчий характер, тобто йдеться не про те, чим займатися, але хто займається. Колись у Пікассо запитали, що важливіше для художника: що писати, чи як? Він відповів: «Хто». Римляни казали: «*Duo cum faciunt idem non est idem*» (коли двоє роблять те саме, виходить не те саме). У Швеції вже багато років існують так звані Зимові університети, де можуть вчитися люди, що отримують на цей час оплачувану відпустку. Протягом декількох місяців вони вивчають різні предмети на університетському рівні, щоб надолужити згаяні можливості в здобутті освіти.

Люди мають використовувати весь потенціал життя. Більшість з них марнують свій шанс, залишають багато справ незробленими. Це неповне життя змарнованих можливостей. Люди втомлені бездіяльністю, розчаровані власним безсиллям, марними сподіваннями, які замінюють реальну діяльність «*Spes mater Stultorum*» (сподівання - мати дурнів). Сподівання замість діяльності - це дійсно притулок слабодухих, які чомусь вирішили, що доля завджди буде сприятливою саме для них, забуваючи, що світ ставиться до нас зазвичай абсолютно байдуже; щодо людей, то вони виявляють прихильність до тих, хто

сам виборює місце під сонцем й може надати певний шанс їм. Саме відсутність марних сподівань, налаштованість на активну, плідну діяльність створює незалежну людину, яка не обтяжує власними труднощами інших. Ще Сенека підкреслював: «*Desines timere, si sperare desieris*» (припиниш боятися, якщо припиниш сподіватися). Страх дійсно пов'язаний з марними сподіваннями. Коли кажуть, що надія вмирає останньою, то мають на увазі, що людина як особистість помирає раніше. Власне кажучи, який сенс сподіватися людині, котра вже програла сувору битву з життям? Страх паралізує нашу діяльність, наш розум, перетворює людину на жертву обставин. Лише людина, що здатна поставити все на карту, має шанс виграти. Японці кажуть, що самурай, який шукає смерті, рятується, натомість той, хто будь-якою ціною намагається вижити, з необхідністю гине. Ще римляни стверджували: «*Fortes fortuna adiuvat*» (доля допомагає сильним).

Філософія тотальності виходить з того, що призначення людини у світі людей - це наповнити життя змістовними вчинками, повністю втілити в діяльність власні мрії, прагнення та бажання. Людина має тотально використати весь потенціал свого життя. На цьому шляху немає місця страху смерті, марним сподіванням, солодким ілюзіям. Людина виходить на життєву борню, пристрасно бажаючи перемогти, концентруючи власні зусилля, надихаючи своїх спільників та прихильників. Вони пам'ятають польське прислів'я: «*Zycie - to walka, chcesz zyc to walcz*» (життя - це боротьба, хочеш жити - то борися).

Усвідомивши своє призначення на Землі, людина має бути послідовною у вірності обраному шляху.

ху. «Зрозумій же, нарешті, - писав Марк Аврелій, - що в тобі є Божественне, що стоїть вище пристрастей, легкодухості та марноти, від яких тебе пересмикує як балаганну ляльку.»

Важливим питанням протягом історії філософії є співвідношення у людині душі та тіла, їхня ієрархія. Людина, що обирає примат духовного, не надає великого значення матеріальному стану. Ще римляни казали: «*Nihil non est tarn angustí animi quam amare divitias*» (ніщо так не свідчить про мізерність душі, як обожнювання багатства). Людина має відділити вічне від минушого, примарне від реального. Від цього залежить самопочуття людини, її самооцінка та щастя. «Не тілесні сили та не гроші роблять людей щасливими, - писав давньогрецький філософ Демокріт, - але правота та багатостороння мудрість.»

«Мы выбираем первый шаг, но мы рабы второго», - сказав поет. Якщо ми збудуємо систему цінностей, у якій чільне місце займатиме матеріальне благополуччя, то з необхідністю знецінюємо духовність, культуру, мораль. Коли ж ми матеріальному фактору відведемо належне йому місце засобу, а не мети, а ціллю вважатимемо розвиток духовності, освіти, знання, естетики та моралі, то ми отримаємо людяне суспільство. Оскільки визначальним у поведінці людей є її свідомість, моральні та естетичні уявлення, то саме інтелігенція має відігравати головну роль у формуванні людяності. Вирішальна боротьба у житті людини - це боротьба з самим собою. Людина, що вирішила віддати перевагу світу моралі та гідності, робити вирішальний крок, радикально змінює власне життя. «Якщо ти, - писав

Марк Аврелій, - переймешся принципами та будеш служити розуму, то за 10 днів будеш здаватися Богом тим, кому тепер здаєшся твариною та мавпою.»

Глибинне осмислення єдності життя та смерті як тотальності людського існування надав великий український поет, який загинув у радянському концтаборі. В. Стус переклав з іврити вірш:

Рахель
Мої мерці.

Тільки в них - остання
втрата моїх межа,
де і смерть не встромить
гострого ножа.
Краєм повечір'я
заламалась путь...
Стрінуть мене мовчки,
нишком проведуть.
В нас одна спонука
і принука є:
що навік пропало,
тільки те й моє.

До цього перекладу Василь Стус додав оригінальний чотиривірш, написаний у формі щойно перекладеної поезії.

Хай тобі на згадку
Будуть ці слова.
Потьма. Тиша. Вечір.
Камера. Мордва.

Людина трагічної долі, Василь Стус стверджує велич людської гідності, віри в краще майбутнє українського народу:

Як добре те, що смерті не боюсь я
І не питаю, чи тяжкий мій хрест.
Що вам, лукаві судді, не клонюся
В передчутті недослідимих верств.
Що жив, любив і не набрався скверни,
Зненависти, прокльону, каяття.
Народе мій, до тебе я поверну
І в смерті обернуся до життя.

Ці слова геніального поета є вагомим внеском до тотальності життя українського народу.

Значною мірою ставлення до життя визначається ставленням до смерті. Саме смерть як межа життя визначає цінність його. Тому ми не можемо оминати аналіз взаємозв'язку цих двох понять. Зенон Елейський (490-430 рр. до н. е.) на запитання тирана Діонісія, що таке філософія, відповів: «Зневага до смерті». Страх смерті паралізує нашу волю, знецінює життя людини. Ще греки говорили: «Смерті немає: коли ми є, її немає, коли вона є, нас немає.» Якщо людина хоче прожити наповнене та повноцінне життя, вона має позбутися страху смерті. «Non timeamus mortem» (не боїмося смерті). Цей заклик римлян був ствердженням життя, його самоцінності. Римський поет Горацій у своїх «Одах» писав: «Carpe diem, quam minimum credula postero» (користуйся сьогоднішнім днем, менш за все довіряючи майбутньому). Цей принцип філософії Епікура, який у поетичній формі передав Горацій, відзначав

скороминущість людського життя та наполягав на самоцінності сьогодення. Слід зазначити, що людина, яка не реалізує власні потенції сьогодні, перекреслює можливе «завтра». Позбутися страху смерті - це необхідна умова повноцінного життя, можливості сконцентрувати власні зусилля на проблемах сьогодення. Лише повне, тотальне використання тих можливостей, що надає нам життя сьогодні, зберігає для нас перспективу майбутнього.

Римляни казали: «*Mors certa, hora incerta*» (смерть відома, час її невідомий). Смерть неблаганна, але вона знаходиться за межею життя, тому мудра людина має піклуватися про те, що залежить від неї, що може визначити її достовірність. «Спробуй виконати свій обов'язок, - казав Гьоте, - й ти відразу дізнаєшся, що в тобі є.» Зосередитися на своїх справах, повністю втілити в життя свої бажання та очікування, виконати те, що ти вважаєш власним обов'язком, а не те, що тобі нав'язують в якості обов'язку, - це те, чим може пишатися гідна людина, що хоче виправдати це високе звання.

Філософія тотальності, стверджуючи необхідність особистості сконцентруватися на виконанні того, що є сутністю її життя, наполягає на необхідності позбутися тих психологічних факторів, які заважають виконати те, що ти вважаєш своїм обов'язком. «*Libera te primum metu mortis... deinde metu paupertatis*» (Позбався передовсім страху смерті... потім страху бідності). Ці слова Сенеки, який був вихователем імператора Нерона і з власного досвіду знав крихкість самого людського існування, був певен, що лише сила людського духу здатна забезпечи-

ти суверенне існування, вірність своїм принципам, збереження власного «Я».

Уміння людини без вагань та страхів прямувати до певної мети забезпечує здебільшого успіх, надає іншим людям приклад гідної поведінки. Грецький історик та філософ Плутарх (бл. 46-125 рр.) у своєму творі «Порівняльні життєписи» описує випадок з Помпеєм (консулом, членом тріумвірату разом з Крассом та Цезарем), коли він зібрав хліб для Риму в Сардинії, Сіцилії та Африці. Коли Помпей збирався вийти в море, знялася буря. Ніхто не наважувався покинути якір. Тоді Помпей першим піднявся на корабель та сказав: «*Navigare necesse est, vivere non est necesse*» (Пливти необхідно, жити немає необхідності.) Така відвага та презирство до смерті надихнула його товаришів та обумовила успіх всього заходу. Мішель Монтень цитував в своїх «*Les essais*» (Ессе, Проби) «*Quo timoris minus est, eo minus ferme periculi est*» (здебільшого, чим менше відчуваєш страх, тим менша небезпека).

Людина, що позбулася страху взагалі, страху смерті, бідності здатна на мужні, сміливі, а отже, розумні вчинки. У переляканої людини розум паралізований, його замінює та диктує вчинки боягузтво.

Треба завше пам'ятати слова Тараса Шевченка: «Борітеся, поборете, вам Бог помагає». Помагає Бог тим, хто захищає справедливість та добро, гідність та свободу.

Антоніо Грамші писав: «*Scissa dalla teoríá délia storia e délia potitica, la filosofía non puo essere che metafisica*» (26, р. 167) (відірвана від теорії історії та політики, філософія не може бути нічим, окрім метафізики). Саме філософський аналіз історичного

та політичного процесів, дає нам не суму абстрактних істин, а сутність, глибинне розуміння конкретних подій реального суспільного життя. Колись Блез Паскаль писав: «Людина організована так, що її думки весь час зайняті або минулим, або майбутнім. Через це ми не живемо сьогоднішнім днем, а тільки згадуємо, або мріємо.» Козьма Прутков зауважив, що філософи з легкістю поборюють вчорашні та завтрашні негаразди, натомість з такою ж легкістю перемагаються сьогоднішніми.

Маючи важливий практичний апект, філософія тотальності намагається допомогти конкретній людині знайти власну самототожність: лише прямуючи шляхом самореалізації, особистість починає розуміти, ким вона є насправді. Людина стає самостійною, коли усвідомлює, що між нею та Господом нікого немає, що вона має брати на себе відповідальність за власне існування та того світу, який залежить від неї. Тотальне освоєння дійсності виключає односторонність. Йдеться про максимально можливе для людини. Саме вільний вибір сфери докладання зусиль стимулює як сам процес, так і досягнення результату. Людина, таким чином, повністю занурена в цікаву для неї діяльність не заради шматка хліба, а для вартісного життя, наповнення його глибоким сенсом, щастям творчості, а отже - свободою. Саме це й є власне тотальністю буття особистості.

Світ цілісний, повний та всеосяжний, отже людина в потенції є тотальною як зосередження матеріального та духовного, як частина повного, глибинного, тотального світу. Наповненість світу особистості дає імпульс для виходу у світ людей, вирішення соціальних проблем. Гармонія індивіда та суспільства

досягається в оптимальному варіанті при збільшенні ролі індивіда. Особистість, збільшуючи свій внесок у розвиток суспільства та держави, сприяє гуманізації суспільства, допомагає реалізуватися іншим людям як вільним громадянам, гідність та воля яких є запорукою гармонійного розвитку країни.

Двічі Антоніо Грамші відверто мовив про смерть. Перебуваючи у в'язниці, куди його запропорив диктатор Муссоліні, він пише 20 травня 1929 року дружині: «Io non avrei mai creduto che tanta gente avesse una così grande paura della morte... In Italia dicono che uno diventa vecchio quando incomincia a pensare alla morte; mi pare una osser -vazione molto assennata.» (Я ніколи не вірив, що стільки людей мають такий великий страх смерті... В Італії кажуть, що людина стає старою, коли починає думати про смерть; це спостереження здається мені дуже розумним.) 15 грудня 1930 року Грамші пише своїй матері: «Si diventa vecchi quando si incomincia a temere la morte e quando si prova dispiacere a vedere gli altri fare ciò che noi non possiamo più fare.» (Стаєш старим, коли починаєш боятися смерті та коли відчуваєш незадоволення спостерігати, коли інші роблять те, чого ти вже більше не можеш робити.) У цих двох пасажах Грамші бачимо важливу різницю. У першому Грамші каже, що починаєш старіти, коли починаєш думати про смерть, у другому, натомість, він уточнює, що починаєш старіти, коли починаєш боятися смерті. Можна додати, зауважує італійський філософ Умберто Черроні, що страх смерті здається пропорційним втраті інтересу до життя. Про себе Грамші написав: «Non voglio essere compianto; ero un combattente che non ha avuto fortuna nella lotta

immediata, e i combattenti non possono e non devono essere compianti, quando esse hanno lottato non perche costretti, ma perche cosi hanno essi stessi voluto consapevolmente» (Я не хочу бути оплаканим; я був комбатантом, якому не поталанило у безпосередній боротьбі, й комбатанти не можуть та не мають бути оплаканими, якщо вони боролися не тому, що їх примусили, але тому, що вони самі це свідомо обрали.)

Антоніо Грамші помер 27 квітня 1937 року. Йому було 46 років. Умберто Черроні зауважив: «Fu il piu grande italiano dai tempi di Machiavelli» (Він був найвидатнішим італійцем з часів Макіавеллі.) Великий Грамші являє собою наявний приклад повного, тотального бачення життя, що зробив багато «für ewig» (для вічності).

Людина, на мій погляд, створює свій світ та надає йому сенсу. Саме з цього світу вона виходить у великий світ людей. Людина намагається розширити свій світ, збільшити кількість людей, що поділяють її цінності. Боротьба за вплив людей - матерія більш тонка, ніж з'ясування фінансових відносин. Маркіз де Вовенарг, французький мораліст (1715-1747) зауважив: «Вплив на людей дорожче багатства.» Світом правлять ідеї, а не гроші, тому що вони вічні, нетлінні, вони торкаються найтонших струн душі. Так як багатство не покращує моральні якості людини, так само воно й не робить людей щасливими. Щастя - це внутрішній вогонь людини, відчуття того, що ти потрібен людям, принаймні деяким. Щастя - поняття суб'єктивне. «Щасливим є не той, хто добре живе, а той, хто вважає себе щасливим.» Ці слова Бенедикта Спінози, людини, яка символізує в історії філософії

єдність слова та діла, чистоту думок, наводить на думку, що щастя дійсно залежить від самої людини. Ще римляни казали: «*Sapiens ipse fingit fortunam sibi*» (Мудрець сам собі створює щастя.) «*Sui cuique mores fingunt fortunam hominibus*» (Кожній людині її власна вдача створює щастя.) Безумовно, чим цікавіша та сильніша людина, тим менш є вона офірою обставин, наслідком впливу інших людей. Особистість має своїм завданням ствердити унікальність власного існування. Гідна людина не боїться смерті, не думає настирливо про тривалість свого матеріального існування, вона переймається тим як наповнити життя змістовними цікавими вчинками, бути корисною людям, наблизитися у своїх помислах та діях до Бога. Про це слушно зауважив Сенека: «*Quomodo fabula Sic vita: non quam diu, sed quam bene acta sit, refert.*» (З життям, як з виставою у театрі: важливим є не те, як довго вона триває, але як вона зіграна.) Таке глибинне, тотальне, всеосяжне ставлення до життя обумовлює плідність, неординарність людського існування, робить нас унікальними істотами, здатними залишити помітний слід на планеті Земля.

8. Філософія тотальності та глобалізація

Філософія тотальності, що налаштовує людину на максимальну концентрацію життєвих зусиль, на повну реалізацію власних потенцій, є корелятивною, співзвучною тим вимогам, які ставить перед людиною, суспільством, державою процес глобалізації. Глобалізація - це об'єктивний процес становлення більш діалектичного, взаємопов'язаного світу. Всі події на Землі стають більш близькими для кожної країни, для кожної людини. Діяльність будь-якої людини набуває більшого значення. Глобалізація - процес ускладнення життя, який вимагає від людей більш високого рівня інтелекту, фаховості, вольових зусиль.

Радикальні зміни в соціальному житті, подальший стрімкий розвиток науки, техніки, нові типи комунікацій, більш сучасні технології. Людство стає глобально пов'язаним незрівнянно більше, ніж раніше. Війни стали не лише локальними, але й світовими, знищення людей, на жаль, набуває масового характеру, голод торкається сотень мільйонів, нафтова криза вдарила по десятках країн, зброя масового знищення примусила нас усвідомити, що смертною є не лише окрема людина, однак і цілі народи, врешті-решт усе людство. Зменшення запасів нафти, газу інших корисних копалин стало загрожувати самому існуванню людства.

Відбувається перехід від тоталітарних режимів до демократії. Розвивається громадянське суспільство, яке суперечить державній власності, плановій економіці, єдиній державній ідеології, офіційний монізм замінюється плюралізмом думок та ідей, від диктату держави до вільного мислення мільйонів. Класовий підхід у політиці, економіці, культурі замінюється християнськими, загальнолюдськими цінностями. Слова І. Канта про те, що людина має бути метою й ніколи (для іншої людини) засобом, стають реальністю. Як відмічають О. Чайковський та Р. Щетникова, «Все це супроводжується зміною ціннісних парадигм, що впригол пов'язано з трансформацією ціннісних парадигм, що впригол пов'язано з трансформацією духу часу і культури». (Філософська і соціологічна думка. 1994, № 7-8, с.248)

Як писав Микола Бердяєв, «трансформація людей - один з найболючіших процесів історії» ц одночасно-вирішальний. Визначення ціннісної орієнтації - домена філософії, у монологічній культурі тоталітаризму це зробити важко, практично неможливо. Цього можна досягти у культурі діалогу та полілогу. Багато світоглядних орієнтацій вимагають переосмислення. Це, зокрема, місце людини у світі, її сутність, відношення до природи, до суспільства, до держави. Необхідно переглянути світову культуру в її розвитку, адаптувати її до вимог сучасного світу.

Суспільству потрібні не лише соціально-політичні програми, а й сподівання, мета, ідеали, які можуть бути прийнятними для більшості людей незалежно від національності, статі, кольору шкіри, релігії, політичної орієнтації. Вживання людства

можливе на ґрунті толерантності, плюралізму, ненасилля. 1994 рік був проголошений ООН роком толерантності.

У декларації, ухваленій ХІХ Всесвітнім філософським конгресом (Москва. 22-28 серпня 1993 року) сформульовані головні засади нової концепції: теперішній світ недосконалий, і є підстави зважати, що він ніколи досконалим не стане. Сьогодні жодна людина, група, держава не повинні ставити себе вище добра і зла. Хоч якої статі, віку, мови, релігії, політичних поглядів чи походження вона не була, повинна мати невідчужденну і недоторканну гідність. Окремі особи, держави зобов'язані поважати цю гідність і гарантувати її ефективний захист.

Люди, рівні за гідністю, відрізняються один від одного своїми здібностями, переконаннями та віруваннями. Ця відмінність становить збагачувальний чинник цивілізації. Але за умови, що всім будуть забезпечені політичні, культурні, економічні та соціальні можливості. Створення таких умов - завдання сучасності та майбутнього. Ненасилля - найважливіший показник рівня морального розвитку людини та суспільства. Єдиною основою, що уможливорює співпрацю за соціокультурного плюралізму, є гуманізм як визнання безумовної цінності людської особистості, її визначального права на гідність. Толеранція та ненасилля - імперативи нашого часу.

Сучасна модель глобалізації закріплює розрив між «золотим мільярдом» та іншим світом. Це вже розуміють у Давосі. 33-й самміт Світового економічного форуму (СЕФ) в Давосі (Швейцарія) - знаковий, «доленосний» (2002р.). Організація, створена 1971 року

швейцарським професором Клаусом Швабом перетворилась останніми роками у всесвітній тінювий кабінет. Саме з Давоським форумом асоціюється процес глобалізації, який деяким видається панацеєю (ліками від всіх хвороб), натомість інші вважають його диявольським планом, покликаним перетворити людство у рабів західних корпорацій.

Останнім часом спостерігається падіння впливу СЕФ на світову політику та економіку. По-перше, певні невдачі процесу глобалізації - зменшення темпів зростання світової економіки, зростання кількості держав, що виступають проти глобалізації, якою вони її бачать.

По-друге, США, залишившись єдиною великою державою на Землі, все менше вважають доцільними думки інших держав. Глобалізація передбачає створення всесвітніх правил гри для всіх держав світу, поступовий перехід до свободи переміщення капіталів, товарів та людей на всій планеті, боротьбу з бідністю у світовому масштабі та розповсюдження демократичних інститутів на ті регіони Землі, де володарюють диктатори, що придушують права людини.

«Створення довіри» - гасло форуму в Давосі - означає відновлення довіри до бізнесу та політиків. Боротьба зі злиденністю у світовому масштабі має проводитися багатими країнами та транснаціональними компаніями (ТНК).

Так званий «Анти-Давос», Світовий соціальний форум у Порту-Алегрі. Радник президента Бразилії: «глобалізація може бути різною, можна глобалізувати злидні, бідність, голод, а можна - права людини, культуру, соціальну справедливість. Суспільство має право

вибору виду глобалізації». Йдеться про те, що крім глобалізму та опонуючого йому лівацько-анархістського антиглобалізму, народжується «цивілізований антиглобалізм».

Цивілізований антиглобалізм не заперечує необхідність зближення країн та народів Землі, однак опонує бажанню багатьох західних політиків використати цей процес у власних інтересах, зневажаючи від'ємні наслідки для всіх інших народів та держав.

Розвинуті країни та міжнародні фінансові інститути мають не давати величезні кредити в обмін на обіцянки навстіж розчинити національні економіки, але сприяти інвестиціям, які працюватимуть на розвиток внутрішніх ринків. Це приносить менше зиску, проте все ж вигідно для західних корпорацій, натомість у перспективі призведе до підвищення рівня життя в країнах, що розвиваються, до пом'якшення соціальних конфліктів та зменшення соціальної бази терористів.

Абсолютно реалістично оцінює процес глобалізації Генрі Кіссінджер: «Головний виклик полягає у тому, що те, що зазвичай називають глобалізацією, насправді просто є іншою назвою домінуючої ролі Сполучених Штатів Америки».

Під терміном «глобалізація» здебільшого розуміють як загальні проблеми, що торкаються світу в цілому, так само як наслідки інтеграційних процесів у формі становлення єдиного світового ринку, вільного руху товарів та капіталів, а також розповсюдження інформації. Кажуть також про інформаційну революцію і навіть про зародження у недалекому майбутньому якісно нової людини та глобальної форми співтовариства - мегасуспільства, мегакультури, суперетноса.

Завдяки глобалізації кордони у багатьох вимірах зникають. Скажімо, тиск уряду, режиму дуже ускладнюється. Наприклад, при виробництві «Мерседесу» задіяні 40-50 компаній з різних країн. Тиснути на одну означає тиснути на всіх, взаємо-пов'язаність компаній зросла, тому тиск практично неможливий. Інтернет та інші новітні засоби інформації можуть сприяти виявленню кращих, або гірших, величних або нищих сторін природи людини. Однак вони не в змозі, як пише Ф. Кессіді, породити нову людину, тобто людину поза певного етносу та провідної цивілізації.

Інтернет створює великі можливості для просування ідей поваги до прав і свобод людини, їхнього захисту в різних куточках світу, де вони систематично й брутално порушуються. Через це Інтернет нерідко стає об'єктом зазіхань тоталітарних та злочинних режимів. При цьому порушуються фундаментальні права користувачів Інтернету на вільне електронне спілкування та приватність комунікацій.

Інтернет робить можливості отримання інформації напрочуд збільшеними. В авторитарних країнах влада намагається контролювати Інтернет, що є кричущим порушенням прав людини.

Загальною проблемою людства є відставання суспільної свідомості від громадського буття. «Ох, вже мені це людство! Його духовний та моральний розвиток, - писав Томас Манн, - не встигає за його технічними успіхами, далеко відстає від них.» Це, до речі, нормальна ситуація принаймні тому, що людина є більш складним творінням, ніж будь-яка машина чи механізм.

Україна за підсумками 2002 року, посіла 133-є місце серед 156 країн світу за рівнем економічної

свободи. Індекс щороку поповнюється організацією «Герітедж Фаундейшн» і газетою «Уолл-стріт джорнал». Найвільніша економіка - Гонконг. Далі йдуть Сінгапур, Люксембург, Нова Зеландія, Ірландія. США поділяють 6-8 місця з Данією та Естонією. Далі - Австралія і Велика Британія. Замикає таблицю - Північна Корея. Трохи вище Куба і Зімбабве, в останній десятці - Білорусь, Узбекистан, Туркменістан. Казахстан - на 122-й позиції, Росія - на 136-й.

Для України глобалізація - це усвідомлення того, що ми є інтегральною частиною глобального світового процесу, що ми можемо взяти на себе частку відповідальності за долю світового співтовариства, за долю Землі. Ми маємо усвідомити, що Земля - це маленька частка Всесвіту, існування якої ґрунтується на дуже хитких засадах. На сьогодні Україна здебільшого залишається осторонь світових економічних інтеграційних процесів і невеликою мірою впливає на Міжнародний розподіл праці.

Залучення прямих іноземних інвестицій в українську економіку залишається незначним. Водночас чимала кількість природних ресурсів, значний науково-технічний потенціал, потужний аграрний сектор, розвинена транспортна інфраструктура і надзвичайно важливе геостратегічне місцезоположення країни перетворює її на дуже привабливий об'єкт глобалізації. Проблеми зі структурними перетвореннями в економіці та дефіцит внутрішніх інвестиційних ресурсів не стимулюють вирішення кризових проблем без шкоди для національних інтересів держави.

Навколо України в рамках процесів глобалізації відбуваються явища, названі регіоналізацією. На Заході

поглиблюються і розширюються інтеграційні процеси в межах ЄС, Росія намагається створити альтернативний регіональний блок (ЄВРАЗЕС).

Глобалізація - це певний момент істини. Саме глобалізація ставить вимоги людям, суспільству, країні, перевіряє здатність вижити та розвиватися. Саме за жорстких умов прискорення життя, загострення конкуренції людина та країна перевіряються на достовірність, на спроможність саморе-алізуватися, зробити своє життя яскравим та змістовним. Глобалізація - це життєвий конкурс більш високого рівня за гамбурзьким рахунком.

Процеси глобалізації впливатимуть на майбутнє України, адже їй необхідно чіткіше визначитись і утвердитися в умовах жорсткої конкуренції сучасного світу. Україна обрала пріоритетом власної зовнішньої політики інтеграцію до європейських та євроатлантичних структур, зокрема в НАТО та ЄС. Тільки в разі успішного процесу інтеграції у ці структури, в якості потужного суб'єкта міжнародних відносин, Україна зможе реально об'єднати навколо себе країни групи ГУУАМ, а можливо, і широкого регіонального об'єднання.

Але задля реалізації цього вона буде змушеною у надзвичайно стислі терміни здійснити перехід до економіки відкритого типу. Тому нерозуміння національних інтересів або нехтування ними можуть, за цих умов, навпаки, ослабити українську економіку й спричинити ще більші соціальні потрясіння.

Без створення стратегії власного утвердження в умовах глобалізації Україна може перетворитися на колоніально відсталу периферію у рамках будь-якого з вище перерахованих об'єднань. Адже ніхто, крім нас са-

мих, не перейматиметься нашими інтересами. З огляду на це необхідно сформулювати низку власних внутрішніх та зовнішніх пріоритетів, дотримання яких дають змогу Україні адаптуватися в умовах глобалізованого та регіоналізованого світу.

Бажано було б, щоб уряд зумів за максимально-го залучення прямих іноземних інвестицій мінімізувати ризики, пов'язані з імовірністю їхнього вилучення, створивши механізм унеможливлення лобіювання іноземними ТНК проектів чи умов, які б завдавали шкоди національним інтересам. Важливим є також те, щоб національні ресурси чи стратегічні об'єкти не стали здобутком чи співвласністю іноземних компаній, адже вже сьогодні Україна опинилася перед загрозою втрати контролю над власною газотранспортною системою. Діяльність іноземних ТНК на території України не повинна суперечити інтересам держави та народу.

В ідеалі бажано, щоб Україна поступово перетворилася на суб'єкт глобалізації і стала країною базування значної кількості центральних офісів власних транснаціональних корпорацій. Уряд повинен створити сприятливі умови для появи та збільшення чисельності ТНК з домінуванням українського капіталу. Українські суб'єкти підприємництва повинні навчитися мислити глобально й опанувати новітні технології популяризації і прощтовхування власних товарів та послуг на світових ринках.

У разі, якщо прагматичний національний інтерес поєднається з технологічним, управлінським, інформаційним та вольовим фактором Україна зможе в недалекій перспективі стати суб'єктом глобалізації і впливовою світовою державою.

Перед Україною стоїть проблема вибору: або вона приєднається до західних країн з відповідним рівнем економіки, науки, освіти, культури, прав людини, або шлях - до країн з авторитарним правлінням, неефективною економікою, несвободою, постійними порушеннями елементарних прав людини. Неможлива інтеграція у світовий процес такого рівня корупції, свавілля чиновників, неефективного правління. Натомість світ чекає демократичну, динамічну, амбітну Україну. Саме такою стане Україна в результаті Помаранчевої революції, яка вивела нашу Вітчизну на рівень найдемократичніших країн світу.

Глобалізація - тотальний процес: радикальні зміни, значне прискорення соціальних процесів відбувається в економіці, політиці, культурі, екології. Відповідно глобалізація робить боротьбу між країнами за виживання більш жорсткою. Виграє той, хто встигатиме у цій гонитві за лідерство. Україна має встигнути інтегруватися у процес глобалізації, стати суб'єктом глобалізації, тобто активним учасником світових процесів. Зокрема для цього треба радикально покращити систему освіти в нашій країні, оскільки українська освіта та наука - головна потуга та джерело нашого поступу.

Південна Корея, котра раніше належала до відсталих країн, тепер завдяки одній з найкращих систем освіти посідає одинадцяте місце у світі. Без відповідної державної політики радикального покращання досягти не вдасться. Витрати на одного вченого в Україні складають 2 тисячі доларів, в США - відповідно 200 тисяч на рік. Після наведених даних питання про те, як перемогти розвинуті країни в продукуванні нових ідей стає риторичним.

Видатний американський політолог Збігнев Бжезінські, колишній радник з питань національної безпеки президента США Джиммі Картера походить зі Львова, а його дід був у 20-ті роки консулом у Харкові. У своїй книзі «Велика шахівниця» він аналізує питання глобалізації та геополітики. Бжезінські вважає, що десь між 2005-2010 роками Україна, особливо якщо тим часом вона зробить значний поступ у внутрішніх реформах і їй вдасться чіткіше визначитися в якості середньоєвропейської країни, повинна стати готовою до серйозних переговорів із ЄС і НАТО. До 2010 року франко-німецько-польсько-українська політична співпраця, включаючи близько 230 мільйонів осіб, могла б розвинутися у партнерство, що збільшувало б геополітичну потужність Європи. (6, с.85)

Після розпаду СРСР, вважає Бжезінські, найбільшою була втрата України. Поява незалежної української держави не тільки змусила всіх росіян ще раз обдумати природу власної політичної та етнічної тожності, але й стала істотною геополітичною невдачею для російської держави. Зречення більш ніж трьох сотень років російської імперської історії тут означало втрату потенційно багатой індустріальної та сільськогосподарської економіки і 50 мільйонів людей, етнічно та релігійно достатньо близьких до Росії, щоб зробити з Росії справді велику та могутню імперську державу. Втрата України стала геополітично вирішальною, оскільки це радикально обмежило геостратегічні можливості Росії.

Імперія без України згодом означала б Росію, що стала б більш «азійською» і більш віддаленою від Європи. Бжезінські підкреслює, що для Америки Росія

занадто слабка, щоб бути партнером, але все ще занадто сильна, щоб бути просто об'єктом впливу. Ключовий пункт, про який слід пам'ятати - це те, що Росія не може існувати в Європі без України, яка теж належить до Європи, тоді як Україна може бути без Росії. (6, с.122) Слід відзначити, що Збігнев Бжезінські належить до тих політологів, які глибоко аналізують та точно прогнозують. Після Помаранчевої революції в Україні стало очевидним, що наша Батьківщина вмонтувалася у світовий історичний процес. Ми показали таку спокійну силу, продемонстрували надзвичайну впевненість та інтелігентність, що світ зрозумів: з'явилася нова держава, новий регіональний лідер, цікавий та оригінальний, який не є загрозою для своїх сусідів, натомість є прикладом миролюбної потужної держави.

«Сила наша хай буде законом правди, тому що безсилля виявляється марним» (Книга премудрості Соломона). Ця біблійська істина залишається актуальною і тепер. У цій жорсткій боротьбі на міжнародній арені переможуть сильніші, ті, хто зможуть акумулювати національну енергію, стати суб'єктом світової політики.

Колишній міністр закордонних справ Франції Юбер Ведрін, наприклад, відрізняв шість категорій держав - одну гіпердержаву - СІЛА, сім «глобально впливових держав», включно з Францією, «держави», «нормальні країни», «країни, що не відбулися» та «мікродержави». СІЛА - єдина у світі супердержава і в цьому сенсі «необхідна держава», як одного разу висловилося Мадлен Олбрайт. «Як гіпердержава СІЛА, - пише Г. Немиря, «Дзеркало тижня», 15 березня 2003 року, - мають всі можливості першими використати вигоди та переваги глобалізації. Зворотний бік медалі у тому, що

США першими можуть відчувати на собі також нову природу глобального дискомфорту.»

В умовах глобалізації відбувається об'єктивний процес значного обмеження національного суверенітету. Глобалізація - це відгук людства на значне прискорення інформаційного потоку. За 4 роки обсяг інформації у світі подвоюється. Жодна держава або ТНК не в змозі монополізувати інформаційні потоки, які стали планетарними. Глобалізація змусила країни відкрити свої ринки та водночас закрити культурне поле, захищаючи свою ідентичність.

У Франції першим на захист мови виступив король Людовик XII 1510 року, який змусив у кримінальних процесах послуговуватися не чужою для пересічних французів латиною, а північним варіантом народної французької, який згодом став основою літературної. Велика французька революція змусила чиновників вивчати вже літературну мову, а непослухів, які намагалися розмовляти місцевими говірками, просто кидала на «перекваліфікацію» до в'язниці - на півроку. Навіть у сучасних демократичних країнах питання про захист рідної мови стає першоплановим. Наприклад, у Канаді 50% пісень, що їх транслюють і франкомовні, і англомовні канали, мають бути канадськими.

Стрімкі зміни в системі міжнародних відносин значною мірою випереджають наукову гуманітарну думку. Деякі явища всесвітніх процесів розвиваються значно швидше, аніж осмислюються. Унаслідок цього гуманітарна наука не встигає з адекватною реакцією на виклики сьогодення, а національні уряди відповідно не встигають вибудувати ефективні стратегії захисту національних інтересів на міжнародній арені. Це стає

однією з причин поширення і поглиблення глобальної нерівності.

Світ дедалі швидше розшаровується на злиденну більшість і заможну меншість. Соціальна нерівність стає все більш різкою. Майно 200 най-багатших людей світу перебільшує спільний прибуток 40 відсотків жителів планети. Коли у країнах «золотого мільярда» (США, Канада, Японія, Тайвань, Сінгапур, Західна Європа) доходи населення зростають, то у найбідніших країнах вони постійно зменшуються.

У КНР останні 20 років спостерігався потужний економічний прогрес. За рахунок низької вартості праці Китай ніби всмоктує у себе чужі ресурси у вигляді грошей та робочих місць. Це загрожує глобалізованій економіці вбивчою дефляцією. На тлі зниження обсягів глобальної торгівлі (на 1% за 2001 рік) обсяг дешевого китайського експорту за 10 місяців 2002 року зріс на 21%.

Основна доля іноземних інвестицій припадає на складну електроніку, що розвивається небаченими темпами. Далі буде ще цікавіше, якщо враховувати, що середня зарплата китайського електронщика складає 100 доларів, а рівень професіоналізму наближається до світових стандартів. Проте слід відзначити, що навіть за теперішніх темпів розвитку на долю Китаю поки що припадає лише 3,5 відсотка світового ВВП, тоді як доля США перевершує 20 відсотків.

Слід відзначити, що до багатих належить лише приблизно 25% людства на противагу 75% бідних; багаті споживають 80% світової енергії та контролюють 86% світової промисловості. У шістдесятих роках прибутки заможних країн співвідносилися з бідними як 30:1, а нині це співвідношення подвоїлось.

На відміну від першої половини минулого століття сьогодні задля захоплення ресурсів та експлуатації громадян інших держав, здебільшого не треба застосовувати зброю. Необхідно лише посприяти проведенню у необхідному регіоні реформ, спрямованих на створення економіки відкритого типу. Коли необхідні перетворення відбулися, потужні ТНК здійснюють свою експансію і захоплюють той чи інший сегмент національного ринку. ТНК працюють у рамках правового поля країн-об'єктів, а нерідко й лобіюють сприятливі для себе умови, контактуючи з урядами та законотворчими органами влади. У результаті відбувається експлуатація бідних країн багатими. Те, що колись намагалися досягти, використовуючи brutальні насильницькі методи, нині робиться шляхом витончених та інтелігентних маніпуляцій. А гарячі міжнародні конфлікти локалізуються переважно в регіонах, де залягають або транспортуються енергоносії.

«Внаслідок цього, - зауважує В. Іщук, - ми виробляємо і ми витрачаємо власні трудові ресурси (а нерідко й власну сировину) на виробництво і власні кошти на споживання, ми ж потерпаємо від економічно шкідливих технологій, а прибуток отримують спритні закордонні ділки.» (7)

До середини ХХ століття світова економіка поділяється приблизно на 120 державних ринків. Із 70-х років розпочинається експансія окремих економічних суб'єктів, названа пізніше глобалізацією, її носіями стали ТНК. Почалося взаємопроникнення потужних економік країн Північноамериканського континенту, Європи на азіатсько-тихоокеанський регіон.

На початку дев'яностих поряд із процесами вестернізації ТНК проникають у Східну Європу, країни колишнього СРСР, Китай та держави Індокитайського регіону. Сьогодні у світі нараховується близько 40 тисяч ТНК, обсяги продажів яких у країнах їхнього розташування перевищують світовий експорт. Вони розділили світ між собою і використовують уряди держав, вимагаючи для себе сприятливих умов на внутрішньодержавних ринках.

Метою суб'єктів глобалізації є захоплення ринків збуту, розміщення брудних і шкідливих технологій за межами власних країн, використання дешевої сировини, дешевої робочої сили, викачування енергоносіїв в економічно та технічно відсталих країнах. Заради опанування необхідних геополітичних просторів суб'єкти глобалізації використовують для маніпулювання міжнародні фінансові інституції, інформаційно-комунікативні технології, тиск на уряд за допомогою окремих суб'єктів громадянського суспільства, а в деяких ситуаціях - і військову силу. Поширення глобальних інформаційних комунікацій (Інтернету, електронних масмедіа, сучасних засобів зв'язку) сприяє процесам світоглядно-культурної експансії заможних країн.

Перехід індустріальної цивілізації в інформаційну прискорює процес глобалізації. Це загрожує державам, які не є суб'єктами, новою формою колоніальної залежності при фактичному збереженні класичних атрибутів суверенітету.

Суб'єктами нового етапу розвитку людства стали потужні країни з новітніми технологіями, в них сконцентрувалися центральні офіси більшості провідних

ТНК. Ці заможні країни контролюють і мають змогу накопичувати, фільтрувати та поширювати інформацію і спроможні організувати масову рекламну кампанію власних товарів, способу життя та ліберальної і космополітичної ідеології у країнах, які є об'єктами глобалізації.

Унаслідок глобалізації культури поширюється криза національної і культурної ідентичності, адже в результаті зростання популярності американської культури мільйони молодих людей наслідують поведінку і звички голлівудських персонажів. Слід зауважити, що у світі поширюється невдоволення глобалізацією у країнах «третього світу» і серед значної частини інтелектуалів Заходу і посткомуністичного світу. Рух антиглобалістів ра-дикалізується.

Водночас цей процес лише фокусує увагу на негативних явищах глобалізації, висловлює протест урядам заможних країн, які вершать долю світу, ігноруючи незаможних, але не пропонує альтернативи, оскільки не має рецептів протидії глобалізації. Адже процеси, які призвели до неї, є об'єктивними. Інколи глобалізацію порівнюють із вітром чи будь-яким іншим природним явищем, незалежним від волі людини. Тому чинити опір процесам глобалізації безглуздо. Це боротьба з вітряками. Необхідно думати над тим, як мінімізувати її негативні впливи, максимально скористуватися її позитивними, зокрема, технологічними чинниками та використати ці процеси на власну користь.

Філософія тотальності має витоки у самодостатності особистості, котра повинна наповнювати життя конструктивними вчинками, спрямованими на захист

прав людини та громадянина. Людина, суспільство, держава мають не скиглити з приводу об'єктивного процесу, яким є глобалізація. Якщо держава гнобить власних громадян, підминаючи під себе суспільство, вона реалізує негативну тотальність, якщо ж вона захищає інтереси країни і її громадян, то тут втілюється позитивна тотальність.

У соціальній філософії Заходу все частіше висловлюється думка про те, що найбільш глибокою проблемою сучасності - це проблема людини, яка має насамперед філософсько-етнічний, ніж техніко-економічний характер.

Дуже цікавими є дослідження Римського клубу, які займаються питанням побудови „моделей світу» з урахуванням людського фактора. Автори дослідження пропонують підпорядкувати розвиток науки та техніки гуманістичним цілям. Треба врахувати, що економічне зростання заради самого зростання часто суперечить інтересам людей. Подальше зростання забруднення довкілля, автомобільних пробок вулицями, бюрократизація життя суперечить людським інтересам. «Лише той прогрес, який відповідає людським інтересам та знаходиться у межах здатності людей до адаптації, має право на існування і має заохочуватися» - пише один з фундаторів Римського клубу.

Автори доповіді «Немає меж навчанню» закликають до дослідження «людського потенціалу», дійшли висновку: «глобальні проблеми - це передовсім людські проблеми». Розвиток людського потенціалу є тим, що врешті-решт визначає успіх або крах економічного, соціального розвитку

В умовах сучасного світу жодна держава не може існувати ізольовано. Небачена швидкість змін у суспільстві вимагає діалектичного, динамічного підходу до явищ громадського життя. Саме держава має, хоча далеко не завжди робить це в реальності, піклуватися про тотожність, самобутність свого народу (охорона культури, мови, побуту, традицій).

Антиглобалізм має, безумовно, об'єктивні причини, проте в антиглобалізмі є багато несправедливого та авантюрного. Коли, наприклад, в Німеччині носять транспаранти: «Глобалізація = тероризм», то це вже повне безглуздя. Замість того, щоб докласти зусиль для покращання стану особистості, суспільства, держави, безумовно, простіше вимагати від багатих країн переділу доходів. Це абсолютний соціальний глухий кут.

Президент Бразилії Лула да Сілві повинен пам'ятати про гарантування урядом платежів з колосального державного боргу у 322 мільярди доларів. Бразилія погасила 5 мільярдів боргу. Лула проголошує ідеї, що Бразилія має стати ініціатором створення нової коаліції економічно перспективних країн - Індії, Китаю, Росії, Іраку та Ірану, він проти того, аби Бразилія залишилася економічною колонією багатого Заходу.

Лівоорієнтованих антиглобалістів найбільше об'єднує їх несприйняття нинішнього світового порядку та ролі США в ньому. «Не важко спрогнозувати, - пише Віктор Погуляйло, «Шлях перемоги» № 4, 2003, - що у разі явного і потужного вираження антиамериканізму такі країни, як Мексика, Чилі, Сальвадор, Коста-Рика, за американської допомоги

будуть процвітати, а такі держави-антиглобалісти, як Венесуела, Бразилія, Еквадор чи Аргентина, далі продовжуватимуть свої економічні експерименти та ще глибше провалюватимуться соціально.»

У глобалізації є внутрішній вимір: кожна людина має відповідати рівню вимог глобалізованого світу. Це вимагає акумуляції інтелектуальних, творчих сил особистості, суспільства, держави. «Схід та Захід, - писав Герман Гессе, - це лише тимчасові визначення для двох полюсів нашого внутрішнього світу.» Це полюси свободи та рабства, гідності та приниження, повноти життя та неповноцінності. Безумовно, йдеться не про географію, а про ступінь реалізації особистості, наближення до того ідеалу, яким є Бог. Людина не живе у вакуумі, вона має обрати цивілізоване товариство, розвивати демократію, розбудувати «громадянське суспільство» й в ньому та за його допомогою втілити у життя власну унікальність як шлях до свободи та творчого безсмертя. Вимоги часу - це пріоритет прав людини та громадянина, політична та економічна свобода, духовний розквіт особистості, наповнення її життя високим змістом. Це, безумовно, неприємно та небезпечно для недемократичних режимів.

Захист прав людини, цензура, тиск на пресу; в умовах глобалізації ці проблеми стають міжнародними, влада вже не може сховатися за кордони. За даними міжнародної організації «Репортери без кордів» Україна посідає 112 місце у світовій класифікації (всього моніторили 139 країн) з рейтингу незалежності ЗМІ.

Зважаючи на тенденції згорання свободи сло-

ва і демократії в Україні, Інтернет, який досі залишається острівцем свободи, має особливе значення для опозиційних і правозахисних організацій. Кількість користувачів мережею невпинно зростає, тому свобода Інтернету становить загрозу для авторитарних режимів. До того ж, Інтернет-видання є важливим джерелом нецензурованої інформації для друкованих опозиційних видань.

Спікер Верховної Ради Володимир Литвин в інтерв'ю газеті «День» 28 лютого 2003 року окреслив загрози інтелекту в епоху глобалізації (міжнародний тероризм, етично неконтрольоване використання новітніх технологій, технократизм мислення, глобальна інформаційна експансія та уніфікація, розмивання національної ідентичності). Оцінка спікером сфери інтелектуального відтворення в Україні (освіти, технології, інновації, якість держуправління) нагадали про дивовижну традицію вищих достойників виступати в опозиційній манері. Головну перешкоду новим технологіям та інвестиціям в Україну В. Литвин вбачає справедливо у «кланоново-олігархічних колах». Перспектива для України, на думку спікера, полягає або в перетворенні в пасивний об'єкт колонізації, або, спираючись на власний соціальний інтелект, в його підтримці та розвитку як основі заради процвітання країни. Приємно, що Литвин дійшов до цих висновків ще 2 роки тому.

Французький утопіст-соціаліст Франсуа Фур'є (1772-1837) у своїй «соціетарній» теорії багато місця відводив ідеї всесвітньої єдності. Свої історичні та соціальні погляди він вперше виклав у статті «Всесвітня гармонія» (1803 р.). Фур'є аналізує соці-

альні контрасти і суперечності тогочасного періоду цивілізації, пророкує настання нового, більш справедливого ладу, в якому пануватиме погодженість дій і прагнень як окремих людей і колективів, так і соціальних класів і народів. Саме цей лад він називає «всесвітньою гармонією».

Розумно організовані трудові армії - регіональні, національні та міжнародні - перетворюють обличчя Землі. У нових умовах суспільного життя буде формуватися людина як цілісна, всебічно розвинена особистість.

Проблема досягнення вищих форм організації суспільства в контексті загального розвитку живої природи хвилювала і великого українського вченого Володимира Вернадського (1863-1945 рр.). Його вчення про ноосферу (сферу розуму), про перехід від біосфери до ноосфери було вагомим внеском у світову науку. Вернадський розглядав ноосферу як взаємодію природи та суспільства, як вище досягнення космічної еволюції, в якій рушійним фактором стає розум, містить чітке передбачення нездоланності людського прогресу, об'єднаного людства, заклик до перебудови світового порядку на гуманних засадах, відповідальності кожного покоління за долю цивілізації на Землі, оптимальне спрямування науково-технічних і соціальних звершень. Вчення В. Вернадського націлює землян на розв'язання проблем справді доленосних, справді загальнолюдських. Виникло розуміння того факту, що існує якась „заборонена межа», котру за нинішнього рівня техніки і технологічної основи цивілізації людство переступити не має права, якщо не хоче загинути. А центральним пунктом імперати-

ву є заборона воєн як засобу розв'язання протиріч і конфліктних ситуацій.

Зменшення ризику війни стало об'єктивним спільним інтересом людства, як і інші умови економічного імперативу. У випадку ядерної війни тільки екологічних ефектів буде достатньо для знищення цивілізації. Разом з цим наслідки ядерної війни допускають припущення можливості зникнення людини як біологічного виду. Глобалізація стала чинником, що враховується у розробці економічних та політичних стратегій. З глобалізацією одні фахівці пов'язують надії на поширення соціального прогресу в масштабі всього людства, а інші виступають з песимістичними прогнозами щодо майбутнього розвитку світового суспільства.

Така суперечливість у поглядах на глобалізацію має як суб'єктивні, так і об'єктивні причини. Головною об'єктивною причиною є те, що глобалізація як процес суперечливий у своїй основі має неоднозначне філософське осмислення глобальних проблем цивілізації. Узагальнення досвіду міжнародних відносин дозволяє дійти до певного консенсусу, виробити критерії оптимального підходу до перспектив виживання людства. Стало очевидним, що належне відношення до майбутнього - не песимізм і не оптимізм, а реалізм, що містить надію, ретельне обдумане розуміння проблеми ризику, який матиме місце, а також усвідомлене сприйняття виникаючих рішень і можливостей.

Мирослав Маринович пише, що світ можна облаштувати гуманним і розумним чином. З іншого боку: війна в Іраку не є і релігійною війною. Це, як говорить Семюел Гантінгон, «зіткнення цивілізацій», цивілізації зросли на релігійному ґрунті, але не зводяться до нього.

Мусульманин дивиться на світ радикально іншими очима, проте далеко не завше він думає про Бога (хоч і значно частіше, ніж на християнському Заході). Релігійні аспекти служать обрамленням конфлікту, який має іншу, нерелігійну природу: нафтові інтереси, проблеми влади тощо.

Сучасні політологи дивляться на війну в Іраку дещо цинічніше: лідерство завжди вимагає свого підтвердження. Мовляв, за цей інстинкт вожака відповідальна наша біологічна, не духовна природа, і тому США поводять себе як вожака у стаді, лідерство якого ставить під сумнів непокірний самець.

«Природа людини не міняється, пише Мирослав Маринович, - саме тому ми й упізнаємо себе в оповідях прадавньої біблійної історії.» Натомість еволюціонує людський дух, проходячи різні фази одвічного процесу «проб і помилок». Кожна окрема людина навряд чи стає розумнішою, проте кумулятивний людський розум «розбухає» важливим досвідом, значення якого стане зрозумілим у певний момент «х».

Здається, буде зроблено спробу пристосувати ісламський світ до тих норм, які панують сьогодні у західному світі. Проте, як слушно зауважив Семюел Гантінгтон, «Захід неспроможний вторгнутися в архетипні ядра інших цивілізаційних конгломератів і якісно їх змінити, уподібнивши собі.»

Логіку простих американців передала одна жінка, опитана нещодавно на вулиці Нью-Йорку: «Ми хочемо, щоб і іранці мали таке ж право виступати проти Хусейна, як американці - проти війни в Іраку.» «А мені, - пише М.Маринович, - зразу ж пригадалися слова одного казаха, якими він відреагував на горбачовську пе-

ребудову: «Це неправильно, коли говорять багато людей. Треба, щоб говорив один, а решта - слухали.» Це голоси різних цивілізацій.

Україна набуває сенсів власного існування та розвитку в унікальний період опанування новими сенсами та формами розвитку більшості людських цивілізацій. Україна має надати власні сенси своєму буттю та власному розвитку. Саме Помаранчева революція засвідчила, що Україна має місце у цьому світі, має самодостатність, власну тотожність і унікальність. Цього достатньо, щоб говорити про початок існування української цивілізації.

25 січня 2003 р. в Давосі під час Світового економічного форуму відбулося дискусійне засідання «Перспективи України». У Давосі не приймають заключних документів, декларацій, рішень - це «форум визначних кулуарів» у програмі, розміщеній на сайті форуму, зазначається, що Україна впродовж останніх років постійно заявляла про те, що потребує закордонних інвестицій, але й протягом цих років не спромоглася створити сприятливий клімат для таких інвестицій, а її кроки в цьому напрямку є кволими та некоординованими. Головною темою дискусії було те, як український уряд планує розв'язувати це питання.

У рейтингу глобалізації, який складається експертами журналу Форін Полісі, досліджуються 62 країни світу, що об'єднують 85% населення Землі та 90% світової економіки.

Найбільш глобалізованою країною світу другий рік поспіль визнано Ірландію. У першу п'ятірку з глобалізації ввійшли також Швейцарія, Швеція, Сінгапур, Нідерланди. Україна посідає 42-е місце у світі за рівнем

глобалізації, в той час як Росія - 45-е місце. Зокрема, Україна випередила Росію за рівнем включення економіки у світову систему (за цим показником України посіла 35-е місце, Росія - 51-е), за обсягом міжнародної торгівлі (відповідно 11-е та 40-е місця), за людським фактором (відповідно 43-е та 54-е).

Частка Росії у загальному обсязі експорту зменшилася останніми роками з 23% до 17%. Нині в ЄС спрямовано понад 26% українського експорту товарів і це вже більше, ніж СНД. Доля ЄС у загальному товарообміні України має чітку тенденцію до збільшення. Так, якщо у 1995 році товарообіг між Україною та Росією складав 41% від загального обсягу зовнішньої торгівлі України, то у 2001 році ці показники були вже, відповідно, 32 та 20%. 2002 року торгово-економічний товарообіг між Україною та ЄС зріс до 25% від загального обігу зовнішньої торгівлі.

Глобалізація є дуже складним процесом. Суперечливість глобалізації відзначається, наприклад, у документі ООН (1997 р.): «Глобалізація та лібералізація посилюють вплив зовнішніх факторів на всі країни, прискорюючи передачу позитивних імпульсів так само, як і негативних потрясінь. У результаті поширюється взаємозв'язок між національною і міжнародною політикою. Хоча ці процеси і можуть зменшити деякі труднощі, пов'язані з бар'єрами на шляху торгівлі й інвестицій, вони разом з тим, можуть народити нові проблеми.»

Уперше термін «глобалізації» з'явився в науковому обігу два десятиліття тому, в 1983 році. У статті Т. Левіта, оприлюдненій в «Гарвард бізнес рев'ю», автор означив цим терміном феномен злиття ринків окремих

продуктів, що виробляли багатонаціональні корпорації.

Глобалізація - це тотальний процес: економічний, політичний, соціальний, культурний складові взаємопов'язані та взаємозалежні. Низькі врожаї в Європі та Канаді відкрили двері для українських зернових на ряд нових ринків, зокрема - Канада, Бразилія, Японія. Україна ввійшла до п'ятірки світових експортерів зерна. Ситуація для України ускладнюється у зв'язку з можливим вступом до СОТ (світової організації торгівлі). Вважається, що у разі вступу до СОТ найбільше переваг отримують металургійна та хімічна промисловість. Найбільших втрат зазнає сільське господарство (квоти на вивезення сільгосппродукції). З іншого боку, це просто побоювання конкуренції, оскільки продовольчі продукти за якістю, безумовно, переважають аналогічні товари європейських країн.

Залишитися поза організацією, до якої вступили більшість наших торговельних партнерів і яка охоплює 92% усієї світової торгівлі просто нерозумно. Це може призвести до торгової ізоляції України не лише від країн Західної Європи, а й від країн Центральної, Східної Європи та Балтії. До СОТ входить 145 країн. У разі приєднання до СОТ можна очікувати, що в умовах конкуренції окремі національні виробники втратять внутрішній ринок та збанкрутують.

Виходячи з національних інтересів України, необхідно найбільш ефективно використовувати перевагу членства у СОТ та мінімізувати очікувані негативні наслідки цього кроку.

На думку Олександра Зінченка, питання, приєднатися чи ні до СОТ, немає: «Усвідомлений рух до

СОТ - це єдиний правильний вибір в умовах глобалізації». Дискусії з цього приводу мають поступитися продуктивній роботі.» Слід приймати СОТ як об'єктивну, може і вимушену необхідність. Виконання вимог цієї світової структури може позитивно вплинути на економіку України, якщо правильно розрахувати ризики та подальші кроки. Тим паче, що членство в СОТ є обов'язковою умовою членства в інших організаціях, передусім в Європейському Союзі (ЄС). Треба найближчим часом приймати принципові відповідальні рішення, і ми не маємо права на помилки, оскільки в іншому випадку ми матимемо законсервовану нерозвинену економіку.

Цікавим та повчальним є участь деяких азіатських країн у СОТ. Вільна торгівля, до якої вже залучився Китай, ґрунтується на тому постулаті, що більш успішна спеціалізація кожного окремого учасника процесу призводить до економічного прогресу всіх інших. При цьому передбачається, що, продаючи за кордоном одні товари, країна купує там інші. Проте ця теорія продемонструвала власну недосконалість на прикладі Японії. Хронічне активне сальдо торгівельного балансу Японії стало прецедентом, засвоєним іншими азіатськими економіками. Ціни на товари з Азії протягом останніх 5 років знизилися на 20%. Азіати все більше експортують та все менше купують за кордоном. Унаслідок цього вони мають величезний резерв валюти. Наприклад, у Японії з 2001 року валютний резерв збільшився з 58 млрд. доларів до 453 млрд., у Китаї - з 14 до 117 млрд. доларів. Природно, що в інших країнах виникає торгівельний дефіцит.

Китай має шанси взагалі перетворитися в самодостатню економіку, що не відчуває потребу купувати що-небудь за кордоном. Можна провести ревальвацію китайської валюти, внаслідок чого китайський експорт стане більш коштовним, а імпорт - більш дешевим. Натомість Китай, очевидно, на це не погодиться, тому що у під загрозою опиняться величезні держпідприємства, що відрізняються низьким рівнем ефективності. Натомість викинути на вулицю мільйони людей, де й без того безробіття сягає 13%, нечувано ні з точки зору китайських властей, ні з точки зору глобальної економіки.

Прикладом адекватної реакції на вимоги глобалізації є дії сучасної італійської влади. Всі підлітки Італії, яким вже виповнилося 16 років (540 тисяч осіб), можуть отримати від уряду грошову допомогу (150 євро) на придбання комп'ютера. Але за умов, що надалі цей комп'ютер буде підключено до всесвітньої комп'ютерної мережі. Кожен підліток, який хоче придбати комп'ютер, має прийти до магазину зі спеціальним листом від прем'єр-міністра країни Сільвіо Берлусконі. Такі листи вже отримали всі шістнадцятирічні. Уряд вдався до такого незвичайного кроку з метою розширення світогляду молоді та підвищенні її освітнього рівня. Реформа шкільної освіти буде цього тижня предметом дебатів у парламенті Італії. Берлусконі запропонував три пріоритетні напрямки розвитку шкільної освіти, так звані три «І»: *impresa*, *inglese*, *internet*, тобто підприємництво, англійська мова, Інтернет.

Позиція італійського уряду оригінальна за формою, але за змістом - вона типова для демократичної держави. В Україні режим Кучми працював на знижен-

ня інтелектуального рівня нації. Лише демократизація у нашій країні, реформи в усіх сферах соціального життя призведуть до піклування долею покоління молодих українців, освіта яких має відповідати вимогам сучасного світу.

Специфічна екологічна ситуація в контексті глобалізації характеризується прискоренням кількості природних катаклізмів: у 70-ті роки їх було 50, у 80-і відповідно 70, у 90-і - 80. Початок нового століття ознаменувався надзвичайною катастрофою (землетрус, цунамі) в Таїланді, Індонезії, інших країнах Південно-Східної Азії.

Проблема глобалізації стає не лише соціальною, а й природно-соціальною. Людство має відповісти спільними зусиллями з подолання, пом'якшення згубних наслідків цих катаклізмів. Ми бачимо, що гуманітарна допомога багатьох країн світу є вже реальним фактом. Людство все більше усвідомлює спільність долі мешканців нашої маленької планети Земля.

В умовах глобалізації більш чіткими та рельєфними стають реакції різних країн. Україна в результаті Помаранчевої революції показала свій демократичний шлях, на відміну від деяких сусідів, які йдуть шляхом авторитаризму та згортання демократичних свобод. Україна реалізуватиме позитивну тотальність, коли зусилля особистості та суспільства набиратимуть більш повного та концентрованого характеру. Це призведе до якісно нового рівня самореалізації особистості та суспільства, контрольованості держапарату з боку суспільства, розквіту країни, втілення в життя національного інтелекту та енергії народу. Україна має шанс перетворитися на державу щасливих людей, оскільки повно-

та реалізації особистості є важливою складовою щастя людини. Питання про те, чи прийме Європа Україну вже не постає: Україна демократична потрібна Європі не менше, ніж Європа Україні.

Країни, в яких реалізується негативна тотальність, тобто там, де держапарат контролює громадян, яких розглядає як підданих, паралізує активність рядових мешканців, не зможуть інтегруватися у цивілізоване співтовариство та прирікають народи на принижене, несвободне існування.

Деякі дослідники вважають, що глобалізація тісно пов'язана з ідеями мондіалізму (проект «світового уряду» отримав назву «мондіалізм» від французького слова «monde» - «світ») і нового світового порядку. Постановка проблеми створення єдиного світового уряду - не нова. Однією з офіційних організацій, що підтримують цю концепцію, є орден ілюмінатів, заснований 1 травня 1776 року Адамом Вейсгауптом, професором права з Баварії. Цей близький до масонів орден ілюмінатів (від лат. *illuminatus* - освітлений, яскравий) діє у відповідності зі словами Вейсгаупта: «Необхідно запровадити універсальний режим і всесвітню імперію.»

Безумовно, що доба глобалізації диктує жорстокі умови існування у світі, вимагає повного використання національної енергії, зусиль мільйонів людей. Проте, це об'єктивний процес боротьби за виживання, який має місце не лише на міжнародній арені, а також всередині будь-якої країни, будь-якого суспільства. На жаль, демонізування якихось ворожих сил, особливо СІЛА, перетворилося на хворобливу ідею багатьох російських ідеологів. Вони

забули про імперську ідею «третього Риму», згідно з якою Московське царство, а згодом Російська імперія «призначалася» на роль Месії, рятівника людства. Більшовицька Росія підхопила «естафету» у вигляді ідеї світової революції. Добре, що вони не встигли підпалити, хоча обіцяли «раздуть пожар мировой». Поразки Росії в Грузії, Аджарії, Абхазії, Молдові, а тапер в Україні - свідчення не реалістичності імперської політики керівництва нашого східного сусіда. Україні слід йти не екстенсивним шляхом, як Росія, яка намагається компенсувати неререформовану економіку та згортання демократичних свобод зовнішньою експансією, божевільними планами поновлення Російської імперії в будь-якій формі. Україна в результаті Помаранчевої революції засвідчила свій європейський напрям розвитку, інтенсивний шлях реформ, позитивну тотальність повного використання національної енергії, ствердження цінностей демократії та патріотизму, будівництво щасливої країни щасливих людей.

Драматичним фактором епохи глобалізації стає тероризм. Після трагічних подій 11 вересня 2001 року світ усвідомив глобальну небезпеку тероризму. Падіння будинків Всесвітнього торгового центру у Нью-Йорку знаменувало падіння старих принципів міжнародного співіснування. Світ стикнувся з агресивною анонімною силою, яка вчиняє іраціонально та дикунським чином, знищуючи абсолютно безвинних людей, демонструючи загрозу всьому людству.

Терористичний акт сучасності - макабричний театр жахів, коли дійство розраховано на глобальну реакцію, планетарний резонанс. Метою терористів

є глобальний шантаж, абсурдні вимоги до світового співтовариства, нова мораль, згідно з якою божевільні терористи перекреслюють здобутки, напрацювання, досягнення людства, панування ірраціональних норм та уявлень. Це крок від цивілізованого життя до життя у психіатричній лікарні.

Щоб подолати тероризм треба не лише організувати та координувати спільні зусилля спецслужб багатьох країн, але й боротися з бідністю в усьому світі, зменшити диференціацію у доходах бідних та багатих країн, проводити реформи всередині країни. Без цього соціальна база тероризму не зменшиться й боротьба з міжнародним тероризмом не дасть бажаного результату.

Треба відзначити, що в умовах глобалізації Україна може нормально інтегруватися у світове співтовариство лише за умови проведеного докорінного реформування усіх сфер соціального життя. Лише забезпечивши в країні гуманістичний світогляд, в основу якого покладено любов до людини, ми можемо забезпечити гармонійний стабільний розвиток нашої Вітчизни. Цей світогляд містить у собі такі цінності як демократію, патріотизм, свободу, гідність, справедливість, солідарність. Саме ці цінності забезпечать гармонію особистість-суспільство-держава. Помаранчева революція довела, що рівень самосвідомості українського народу свідчить про спроможність нашого суспільства вирішити ці завдання, що постають перед нашою державою.

В умовах глобалізації та прискорення науково-технічного прогресу в світі Україна має випереджати світові темпи розвитку, інакше глобальні тен-

денції залишать нас на узбіччі світових шляхів. Україна має найбільший в Європі структурно розгалужений промисловий комплекс, багатий науково-технічний потенціал, які здатні до продуктивної праці, освічених людей, унікальні природні умови та геостратегічне розташування. Отже, можна стверджувати, що Україна з її колосальним потенціалом може й зобов'язана забезпечити добробут кожному громадянину. Перешкодою для втілення в життя цих планів була та соціально-політична система, що існувала до Помаранчевої революції. «Однією з фундаментальних проблем є, Анатолій Кінах, - формування системи національного протекціонізму, який має панувати у зовнішньоекономічних відносинах. Політика наближення до ЄС стратегія набуття членства в СОТ, формування взаємовигідних відносин з країнами СНГ має бути максимально прагматичною, підпорядкованою загальнонаціональним пріоритетам.»

Про жалюгідний стан інвестиційної політики української влади свідчить те, що за роки незалежності закордонні інвестиції у нашу економіку складають 88 доларів на душу населення, натомість протягом цього часу іноземні капіталовкладення у Чехії відповідно - 3 тисячі доларів. Цей факт є чудовою ілюстрацією до тези про те, що інвестиції - це вияв довіри інших країн до існуючої соціально-економічної системи. Політика нової української влади має призвести до суттєвого покращання соціально-економічної політики й, як один із наслідків, радикального збільшення іноземних інвестицій в наше народне господарство.

Сьогодні від ефективності інвестиційної політики залежать оновлення виробництва та нарощування основних фондів підприємств народного господарства, успіх структурної перебудови економіки, вирішення соціальних та екологічних проблем, створення нових робочих місць, підвищення рівня добробуту громадян України.

Філософія тотальності відповідає процесу глобалізації. Світ, в якому ми живемо, взаємопов'язаний, повний та цілісний, вимагає адекватності дій людини. Філософія тотальності виходить з того, що прискорений розвиток світу, його зростаюча діалектичність знаходить власну відповідність у повній реалізації особистості як свого головного принципу. Втілюючи в життя свої потенції, особистість створює новий світ, надає йому інакший сенс. Унаслідок цього особистість виходить у світ людей, створює потужний зв'язок особистість-суспільство-держава, долаючи атомізацію суспільства. Філософія тотальності реалізує себе у громадянському суспільстві, будучи філософією вільної людини, яка не обмежується самовизволенням, однак намагається створити незалежні від державного апарату організації та структури. Тоталітарний режим потребує атомізованих, невільних людей, які згодні на будь-яке життя.

Натомість глобалізований світ невпинно розповсюджує демократію, як оптимальний *modus vivendi*. Демократія - це більш складна форма людського існування, вона потребує вільних, самостійних людей, які можуть брати на себе відповідальність за власні вчинки, за свою долю. Філософія тотальності налаштовує особистість на повне, всеосяжне існування,

реалізацію всього потенціалу особистості, створення, таким чином нової вільної людини, яка не може існувати в умовах несвободи.

Помаранчева революція представляла собою повстання мільйонів, однак імпульс був даний саме тими особистостями, що задихалися в умовах несправедливості, несвободи, шокуючих порушень прав людини. Ця революція була певним чином відповіддю на вимоги глобалізації, першим кроком на шляху перетворення України з об'єкта глобалізації на суб'єкт цього тотального процесу, який є часом істини для окремих людей, суспільства, країни. Через Помаранчеву революцію філософія тотальності пов'язана з глобалізацією та є варіантом відповіді на те, яким чином людина має підготувати себе до нової складної дійсності.

9. Українська революція як втілення тотальності історичного процесу

В Україні відбулася революція. Перший етап революції мав місце 1989-1991 року, внаслідок якого було досягнуто зовнішню свободу народу, було проголошено Незалежність України. Проте соціально-політична система не змінилася, партномен-клатура, змінивши прапори, залишилася при владі, контролюючи політику, економіку, засоби масової інформації, культурне життя. 90% призначень Л. Кучми - працівники ЦК КПРС/КПУ.

Другий етап відбувається тепер. Це народна, демократична революція, спрямована на зміну системи, купка олігархів має піти від влади, держпарат буде контролюватися організованим народом та обслуговувати його. Народ з пасивного об'єкта, яким безсоромна влада маніпулювала практично безмежно, перетворився у суб'єкт історичного процесу, стає господарем власної долі.

Помаранчева революція представила Україну серед передових країн світу, українці стали популярним народом, мода на Україну є dokonаним фактом. Помаранчева революція - це історична подія. Україна перейшла в інший історичний вимір. Слово «Майдан» ввійшло в мови інших країн як символ свободи, демократії, гідності великого європейського народу,

який вийшов на історичну арену. «Майдан» - наша національна гордість, пересторога для будь-якої влади у майбутньому, котра захоче збиткуватися над народом. Юлія Мостова в газеті «Дзеркало тижня» висунула гасло «Піднятися до Майдану», закликаючи політиків досягти рівня української еліти, що стоїть на Майдані. Ці люди різного віку, різної статі, різного рівня освіти створили образ української еліти, котра зробила Україну іншою, новою, прекрасною, чарівною. Вони надали перевагу інтересам країни, а не особистим, вони перетворили провінційну країну на провідну країну світу.

Ми вмонтувалися до історичного процесу, довівши світові, що наша унікальність є підтвердженням тотальності історичного процесу.

У філософській традиції, зокрема у Гегеля, тотальність (цілісність, повнота, всеосяжність) - це статика. Слід зауважити, що в історії, де діють конкретні люди, тотальність - це динаміка, необхідно говорити про тотальність реалізації.

Історична подія настільки тотальна та цілісна, наскільки вона повно реалізована, втілена в історичну дійсність. Спосіб, яким досягається цілісність, тотальність є повнотою реалізації. Майдан - це вже перший ступінь тотальності, динамічна складова тотальної реалізації. Від подальшої реалізації основних принципів української революції залежить, чи зможемо ми повністю реалізувати історичну тотальність, досягти нової якості життя як наслідку Помаранчевої революції, визволення духовної та матеріальної енергії народу.

8 вересня 1989 року на Установчому з'їзді НРУ один з гостей зборів, представник демократичних

сил Вірменії розповів під час виступу анекдот про те, що вчителька просить учнів назвати відомих їм птахів. Діти згадують горобця, ластівку, чайку, а одна дитина каже: «Слон». Вчителька дивується «А хіба слон літає?» - Звісно не літає, - відповів хлопчик, - проте якщо злетить, то його вже ніхто не зупинить.» «Так само, - зауважив вірменський демократ, - поки піднімалися інші республіки СРСР, ми сумнівалися в перемозі прогресивних сил, але коли піднялася Україна, то ми зрозуміли, що нас не здолати». При цьому він додав: «Слава Україні!».

Помаранчева революція показала, що Європа без України є неповною. Найбільша Європейська держава долучається до спільноти цивілізованих країн не як бідний родич, а як гордий народ, який здолав столітні приниження, піднявся з колін і сьогодні є взірцем вільної демократичної держави, що прямує до свого чудового майбуття.

Українська революція - це сплеск народної енергії, зоряний час українського народу. Революція - це дискретність, перерва неперервності. Як особистість починається зі вчинку, так само й народ визрів до революції, піднявся на героїчну боротьбу за власну долю, за своє майбутнє, майбутнє прийдешніх поколінь. Дискретність - перерва неперервності, відносний момент абсолютного неперервного історичного процесу. Сплеск народної енергії не минає непомітно: він стає прецедентом, підвищує рівень соціальної свідомості та соціального життя, стає пересторогою для майбутніх державних чиновників, стає частиною національної історії, а у своїх романтичних варіантах - складовою національної міфології.

Петро Чаадаєв писав про Росію у 1836 році: «Ми живемо лише у самому обмеженому сучасному, без минулого, та без майбутнього, серед заяложеного застою...

...Ми складаємо ніби виняток серед народів. Ми належимо до тих з них, які ніби не входять складовою частиною до людства, а існують лише для того, щоби надати великий урок світові.» (21, с.20,21)

Ці трагічні слова Чаадаєва стосувалися й України, поки вона була частиною імперії. Тепер Україна засвідчила, що вона не збирається тягнути за собою цей непотрібний спадок. Україна йде до власної автентичності (першоджерельності), відкидаючи все, що було їй нав'язано різними завойовниками та узурпаторами. Україна входить до світового співтовариства як унікальна цікава країна, без якої Європа була б неповною та неповноцінною.

Українська революція в якості передтечі має зокрема Григорія Сковороду: «недостатньо, щоб розум був правий, треба, щоб й серце було правим.» Українці показали «інтелігентність серця», поєднання розуму та підсвідомості. Чарівність української вдачі проявилася у мирному характері революції на Майдані. Це ознака зрілості народу та суспільства, цивілізований перехід до нової моралі, прозорої політики, до контролю з боку громадянського суспільства, що з'явилося на історичній арені. Ніби дитяча помаранчева форма виявилася напрочуд ефективною. Світ у захваті від сотень тисяч дисциплінованих інтелігентних людей, еліти української нації, що купуються у Помаранчевому морі, морі радості, повноти життя. Саме з Майдану починається автентичне

українське життя, новий відлік часу, принаймні, для нашої України.

Філософія тотальності найкращим чином утілюється у життя громадянського суспільства. Особистість здатна втілити в життя власні сподівання та бажання, реалізувати інтереси за допомогою незалежних від держапарату організацій, тому інтереси особистості та громадянського суспільства в тенденції співпадають.

Філософія тотальності та демократичний патріотизм є складовими ідеології громадянського суспільства (оприлюднені відповідно влітку 2003 та 1992 року). Аналізуючи розвиток Помаранчевої революції, відомий американський політолог Збігнев Бжезінські зауважив: «Ми тепер спостерігаємо своєрідний драматичний шлюб між українським націоналізмом та українською демократією. Україна мала у своєму історичному минулому немало потужних національних рухів, але далеко не всі з них були демократичними. Звичайно, мали місце також й демократичні рухи, але кількість їхніх прибічників була невеликою. Тепер можна казати про драматичне поєднання українського патріотизму, української тотожності та української демократії, свободи, лібералізму. Я вважаю цей процес історично важливим.»

Саме громадянське суспільство є основою демократії та свободи в сучасному світі. Відомо, що незрілість громадянського суспільства не дала змоги демократичним силам здобути в Україні рішучу перемогу під час парламентських виборів 2002 року. Саме недостатній розвиток громадянського суспільства спричинився до багатьох негараздів у незалеж-

ній Україні: безконтрольної злочинної та корумпованої влади, безправ'я та зубожіння народу.

Громадянське суспільство, котре отримало великий поштовх у результаті Помаранчевої революції, у змозі поставити під контроль народу бюрократію, захопити соціальний простір, наповнити суспільство демократичними цінностями, олюднити стосунки в країні. Помаранчева революція відкинула стереотипи, ворожі нашому народові, ствердила українську автентичність.

Ця знаменна подія призведе до зміни системи влади. Демократична влада, контрольована структурами громадянського суспільства, буде прозорою та чесною. У політиці одним із головних чинників є довіра. Небажання іноземних інвесторів вкладати гроші в українську економіку пояснюється перш за все недовірою до корумпованого режиму. Демократична влада, що забезпечить чесні правила гри, прислужиться до розквіту економіки, зростання внутрішніх та іноземних інвестицій, покращання життя пересічного громадянина. Це буде суттєвим доказом переходу суспільства та держави до нової соціальної якості.

Гегель наголошував, що секрет щастя полягає у вмінні людини вийти за межі власного «я». Україна вразила весь світ тим, що не окрема особистість, а мільйони людей вийшли на майдани не заради безпосереднього особистого зиску, а за своє право бути Людьми, за свою гідність, за честь всього українського народу. Україна тим самим стала однією з провідних країн світу, яка здатна торувати шлях свободи всіх народів планети Земля.

Українська нація після років приниженого стану, спромоглася перейти до вчинку, зробила ви-

рішальний крок до української ідентичності. Це є прикладом позитивної тотальності, коли народ перетворюється на суб'єкт історичної дії, наповнює історичний процес змістовними вчинками, спрямованими на благо всього народу. Особистість, суспільство, тобто організований народ, виступили проти бандитської влади, захопили соціальний простір (духовний, політичний, економічний), зробили вирішальні кроки до перетворення нашої країни у державу вільних людей.

Після столітніх негараздів українське життя поновлюється як тотальність і стає автентичним українським життям.

Конфуцію належать слова: «Коли держава управляється згідно з розумом, ганебними є бідність і злидні; коли держава не управляється згідно з розумом, ганебними є багатство і почесні.» Ми збудуємо державу, де кожна людина зможе вести життя, гідне звання «людини».

Помаранчева революція надала великий поштовх пісенній культурі. На Майдані лунали пісні, як віддзеркалення емоційного піднесення українського народу. Гурт «Мандри» закликав: «Не спи, моя рідна земля, прокинься, моя Україно, відкрий свої очі у світлі далеких зірок. Це дивляться з темних небес загиблі поети й герої, всі ті, що поклали життя за майбутнє твоє...» Це жива українська філософія, ствердження спадкоємності нашої історії, героїчних і трагічних змагань багатьох поколінь за свободу та гідність.

Боротьба накопичувала повноту, тотальність українського духу, що сфокусувалася у помаранчевій революції. Родова пам'ять нашого народу міс-

тять у собі феномен трипільської культури, значення якої ми ще не дослідили та повністю не усвідомили. Помітний слід залишили видатні постаті Кагана Аскольда, княгині Ольги, князя Олега, великих князів Володимира, Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха, козацька доба з Богданом Хмельницьким та Іваном Мазепою. Це інтелектуально-духовний подвиг нашого Пророка Тараса Шевченка, геніальних Лесі Українки, Івана Франка; драматичні зусилля Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Симона Петлюри. Це героїчний бій під Крутами, коли 29 січня 1918 року 500 київських гімназистів і студентів зупинили більшовицьку навалу десятитисячного загону Муравйова. 300 молодих патріотів загинули у боротьбі за молоду українську державу.

Героїчний бій під Крутами порівнюють з подвигом 300 спартанців, які під проводом царя Леоніда 480 року до н. е. під Фермопілами зупинили у гірському проході на межі Фессалії і Середньої Греції багаточисельну армію перського царя Ксеркса. Всі спартанці загинули, однак їхня мужність та самовідданість перетворилися у символ героїзму та людської гідності, частиною грецької та світової традиції свободи та виборювання незалежності. Так само Крути стали для свідомих українців символом любові до Батьківщини. Недарма люди на Майдані промовляли: «Майдан - це наші Крути».

Коли в березні 1918 року ховали на Аскольдовій могилі тіла 30 розшуканих гімназистів та студентів, Михайло Грушевський звернувся до присутніх: «Стримайте ж ваші сльози! Ці юнаки поклали свої голови за визволення Вітчизни, і Вітчизна збереже про них вдячну пам'ять на віки вічні. Славна

смерть за Україну!» Саме після Крут, за словами Грушевського, настав кінець московській орієнтації і була започаткована західна орієнтація України.

Відлуння цієї зворушливої події знайшло відтворення у поезії Павла Тичини, написаній 1918 року:

Пам'яті тридцяти

На Аскольдовій могилі
Поховали їх -
Тридцять мучнів українців,
Славних, молодих...
На Аскольдовій могилі
Український цвіт! -
По кривавій по дорозі
Нам іти у світ.
На кого посміла знятись
Зрадника рука? -
Квітне сонце, грає вітер
І Дніпро-ріка...
На кого завзявся Каїн?
Боже, покарай! -
Понад все вони любили
Свій коханий край.
Вмерли в Новим Заповіті
З славою святих -
На Аскольдовій могилі
Поховали їх.

Можна стверджувати, що Помаранчевої революції не відбулося б, якби у свідомості української еліти, тобто людей, які живуть духовним життям і намагаються зробити його надбанням всього народу,

не було б національної традиції, драматичної і трагічної, змагання за свободу, незалежність та гідність нашої Вітчизни, пристрасного бажання втілити цю традицію у діалектику розвитку української нації.

Завдяки Помаранчевій революції ми стали нацією. Нація - це спільність долі, це спільнота, яка усвідомлює не лише власну окремішність, але й взаємозв'язок всіх людей, що належать до цієї нації. «Поки українці, - писав Андрей Шептицький, - будуть думати про своє, індивідуальне, а не про загальне, жодних позитивних змін не буде, оскільки загального, спільного просто не буде, тому його не буде в свідомості українців.»

Громадянське суспільство - це піклування про загальне, громадське, суспільне, державне. Це перехід від біологічного виживання до людського, духовного життя особистості, організації, громади, народу. Саме громадянське суспільство, а не державний апарат захищає інтереси України. Коли Л. Кучма під час Помаранчевої революції боїться вийти на Майдан та порадитися зі власним народом, а терміново відлітає до Москви й там на аеродромі радиться з Президентом Росії, то питання, до чого схиляється його серце та розум, вже не виникає. Спочатку громадяни України усвідомили, що влада не захищає їхні інтереси, лише власні, згодом вони усвідомили, що така влада їм непотрібна. Нарешті, що така влада як кістка в горлі, її необхідно та можливо змінити. Майдан дав народу відчуття власної сили. Настало свято солідарності, свободи. Можна не сумніватися, що Майдан назавжди залишиться символом народного торжества перемоги та перестороги для будь-якої влади у майбутньому. Україна стала іншою й це

відчув не лише український народ, а й цілий світ. Усі країни відкрили для себе Вкраїну, це чисте відчуття величі українського народу дорожче всіх багатств світу.

Українська революція є прикладом для інших країн, які намагаються демократизуватися, продемонструвала, що народ може не тільки чути про те, що він є головним суб'єктом політичних відносин, але й практично доводити, що влада в країні належить не партіям, організаціям, правлячій бюрократії, а саме народу, котрий має право виступати відкрито та рішуче на захист власного права та інтересів. Помаранчева революція була справжнім нокаутом для цинічних ділків від влади, підтвердила право народу диктувати правила гри на політичній арені країни.

Ця знаменна віха у житті українського народу заклала основи української цивілізації, що характеризуються унікальною культурою, ментальністю, автентичною демократією, повагою до людини, практичною відсутністю державної агресивності. Практикою Помаранчевої революції українці довели, що саме унікальна культура призвела до об'єднання людей різного етнічного походження, традицій, релігійних та політичних поглядів з метою утвердження власного достоїнства, гідності, поваги до людини. Україна є популярною у світі, має шанс стати центром тяжіння для інших народів та країн. Україна має своєю унікальністю ствердити різноманітність сучасного світу, безмежний потенціал людства на шляху до побудови гуманного світу свободи та добробуту.

Післямова

Філософія тотальності спрямована спонукати людину максимально втілити в життя її потенції та зусилля. Позитивна тотальність - це намагання самореалізуватися повною мірою, тотальна людина - це така людина, що бореться, не враховуючи можливості поразки, не зважаючи на будь-які труднощі. Як кажуть англійці: «To strive, to seek, not to find and not to yield» (намагатися, шукати, не знаходити та не поступатися). Холодна мужність - єдине, що здатне перетворити мрію у реальність. Метою життя має бути реалізація власної тотальності, яка створює для нас нову реальність, розширює поле нашої свободи, піднімає нас на новий рівень буття. Тотальна особистість - це людина, що відбулася, що вичерпала власний природний ресурс максимальною мірою.

Тотальна особистість - це добра людина, оскільки вона щаслива людина: втіливши в життя власні бажання та плани, вона доброзичлива до себе та до інших людей; вона дихає, як вільна людина, котра не має претензій до життя, бо відчуває свою важливість та потрібність у ньому.

Тотальна особистість неможлива без превалювання духовного над матеріальним. Саме концентрація інтелектуальних зусиль призводить як у окремої

людини, так і в суспільстві до втілення наших бажань, очікувань та планів на більш високому рівні.

Тотальна особистість - це ідеал, у якому максимально зосереджені зусилля розуму та підсвідомості. Видатна людина неможлива без сильної підсвідомості, розумного серця. «*Les grandes pensées Viennent du cœur*» (Великі ДУМКИ ПОХОДЯТЬ з серця). Ці слова Люка де Клап'є Вовенарга (1715-1747) свідчать не лише про врахування значення емоційного елемента у пізнанні та діяльності людини, а й приділення уваги розвитку емоційного та підсвідомого фактора в житті.

Необхідність поєднання таких різних істот, як серце та розум, стверджував Блез Паскаль: «*Le cœur a ses raisons, que la raison ne connaît pas*» (Серце та розум мають різні резони, яких розум не знає), проте саме в їхньому поєднанні, максимально можливій гармонії і закладено певний секрет достовірності, продуктивності людської особистості, що намагається ствердити власну позитивну тотальність.

Бажання минають, мета залишається. Саме шляхетна мета спонукає нас до плідних зусиль, що мають наповнити людське життя позитивним змістом, ствердити унікальність нашого існування. Треба поспішати жити, якщо ти хочеш довго жити. Як підкреслив Сенека, «*Non dat fortuna mancipio*» (Доля нічого не дає у вічну власність). Тотальна людина якісним наповненням власного життя продовжує своє існування, робить себе щасливою істотою.

Секрет щастя полягає у вмінні жити духовними цінностями. Духовні цінності об'єднують людей, створюють острівки вічності на цій землі, прокладають стежки любові між людьми. Філософія тоталь-

ності - це філософія любові, любові, що наповнює життя людини вищим сенсом, створює принципово інше життя, в якому переважають позитивні цінності. Філософія тотальності як філософія любові сприяє повній самореалізації особистості в її бажанні творити добро іншим людям. Любов - це бажання напоїти ближнього свого, а не напитися самому. У цьому сенсі любов та кохання рідко коли співпадають. Егоїзм майже завше притаманний коханням, любов не має нічого спільного з егоїзмом. Саме тому більшість людей кохання ототожнюють з бажанням. Натомість піднятися до вершин любові з її альтруїзмом та співчуттям, із переживанням за долю та щастя інших може значно менше людей. Люди найчастіше заспокоюють себе згодою виконувати релігійні обряди, дотримуватися посту, молитися, однак нездатні просто любити людей, не тішити самолюбство, а просто робити добро ближнім своїм, забуваючи, що саме це заповідав нам Син Божий, бо в цьому полягає вище призначення Людини.

«Створюй, але не володій,» - радив китайський філософ Лао-Цзи (VI-V ст. до н.е.), тобто творчість, яка служить людям, є конкретним виявленням любові, бажанням удосконалити той світ, часткою якого є я сам. Як писав Шота Руставелі: «Що ти взяв, те все утрачене; що віддав, це все твоє». Уміння віддавати і є вищим показником любові до людей, що створює більш гуманний світ, наблизений до Божественних цінностей. Майдан під час Помаранчевої революції вразив світ тим, що люди вийшли не заради егоїстичних інтересів, а задля всенародної справи - ствердження людської гідності, свободи, яка є необхідною складовою щастя народу. У цьому тотальному акті на-

родної солідарності втілено прорив українців у безсмертя; ми всі ніби перейшли до інших соціальних вимірів. Українська нація засвідчила, що в неї є непохитний стрижень і це надихає, надає надію на краще життя. Символ Любові, яким виявився Майдан, є нашою спільною вищою цінністю, великим досягненням, яким може пишатися весь народ та кожна окрема людина. Ми ніби піднялися над гріховністю буденного життя, позбулися власного егоїзму, подолали атомізацію суспільства, об'єдналися у боротьбі за вільне, гідне людини життя. Можна стверджувати, що Бог почув наш Майдан, не дав пролитися крові. Ми ствердили любов та відкинули ненависть та егоїзм. Це, безумовно, не означає, що вирішені всі проблеми, що ми знову можемо поринути у рабський сон, однак ми вже маємо взірць людської поведінки, прецедент, на який слід спиратися у подальшому житті особистості, суспільства, народу. Я вважаю, що Помаранчева революція є найвидатнішою подією в історії України. Це був настільки масовий вияв любові, тепла, високої моральності, що викликало захват усього цивілізованого людства, розгубленість та заздрість наших недругів. У багатьох країнах ми спостерігаємо моду на Україну, непідроблений інтерес до всього українського. Це наше свято, але скільки воно триватиме, залежить від наших душ, від того, чи перемагатиме й надалі в нас самих філософія любові, бажання втілювати в життя позитивну тотальність, повністю реалізувати наші прагнення та бажання.

Сучасна реальність вимагає від людини неабияких духовних зусиль. Уміння сконцентрувати власний потенціал визначає волюву людину. Характеризуючи межову ситуацію, Овідій відзначав:

«*Omnia deficient, animus tarnen omnia vincit*» (Навіть якщо все нас підведе, натомість дух все подолає). Вільна мужня людина здебільшого робить не те, що їй дозволяють, а те, чого вона хоче. Вміння робити не те, що тобі нав'язують, а те, що ти бажаєш, і є, певною мірою, щастям. Проте на це здатні лише сильні люди. Це співпадає зі словами Цицерона: «*Totam vim beate vivendi in animi robore pono*» (Сутність щасливого життя я вбачаю цілком у силі духу). Можна також стверджувати, що щаслива людина - це цілеспрямована людина. Коли людина знає, в ім'я чого жити, вважав Фрідріх Ніцше, то питання про те, як жити, вже не має суттєвого значення. Жити, не зважаючи на побутові та матеріальні негаразди, жити не заради грошей, а заради ідей, духовних цінностей - це й означає жити наповненим змістовними вчинками життям. Важко не погодитися з думкою Цицерона: «*Ego plus quam feci, facere non possum*» (Я більше, ніж зробив, зробити не можу).

«В історії не збувається царство небесне» - попереджав Августин Блаженний, але наблизитися до Божественних норм та цінностей ми не лише можемо, а й мусимо, тому що інакше ми зрадимо власну людську сутність. Завдання філософії тотальності полягає у тому, щоб допомогти конкретній людині знайти свій життєвий шлях. Можна погодитися з німецьким філософом Іоганом Фіхте (1762 - 1814), котрий стверджував, що завданням філософії є не стільки продукувати ідеї, скільки творити людей. Створюючи себе, намагаючись максимально втілити в життя свій природний потенціал, ми маємо в мінімальній мірі обтяжувати себе матеріальними потребами, пам'ятаючи, що йдучи за покликами тіла, ми

такою ж мірою відбираємо у душі. Кожній людині самій вирішувати, в якій пропорції у неї реалізуються вимоги душі та тіла.

Проблема тотальності, повноти реалізації особистості, співвідношення духовних та матеріальних цінностей знаходить своє віддзеркалення у античній філософії. Вже Сократ стверджував: «Чим менше людині потрібно, тим ближче вона до Богів» (2, с. 112). Часто Сократ говорив, дивлячись на безліч товарів на ринку: «Скільки ж є речей, без яких можна жити» (12, с. 111) Анаксагор був слухачем Анаксімена. Він перший поставив розум (нус) вище речовини (хіле). Хтось журився, що вмирає на чужині; Анаксагор сказав йому: «Спуск до Аїду звідусіль однаковий» (12, с. 10). Розуміння цілісності, тотальності життя можна вбачати в словах, що був були викарбовані на каблучці Піфагора: «Тимчасова невдача краща за тимчасовий успіх». Життя цілісне, людина оцінюється не за епізодами, а за результатом та наслідками всього життя. Пізнання та діяльність взаємопов'язані. Ще Солон стверджував, що слово є образ діла. Слово не лежить на її поверхні (для розумної людини). «*Veritas in profundo*» (істина в глибині). Ці слова Демокріта нині так актуальні й надзвичайні, як й в часи великого грека (V ст. до н. е.). Духовність визначає місце людини в житті та історії. Кожна людина унікальна, її значення залежить від якостей, притаманних саме їй. Як про це нависав Пліній Старший (23 - 79 pp.), римський вчений: «*Nihil homine est miserius aut superbis.*» (Нічого немає більш мізерного та більш великого, ніж людина).

Для того, щоб здійснити, втілити в життя вибір: бути духовною людиною, що намагається стати

тотальною особистістю або людиною зневіри та фрустрації, що задовольняється мінімумом, крихтами з чужого столу, кожен з нас має усвідомити серйозність та відповідальність такого кроку. Зробивши вибір на користь позитивної тотальності, ти маєш бути вірним собі кожної миті, тому що одна мить може поховати минуле, зруйнувати сучасність та позбавити тебе майбутнього. Хвилина може вбити в нас вічність, а може, навпаки, зробити вирішальний крок до духовного безсмертя. Вірність меті є показником достовірності людини. Треба завше пам'ятати, що бажання минають, а мета залишається.

Ти - такий, яким є сьогодні, я не яким мрієш стати завтра. Як писав видатний боснійський письменник Меша Селімович: «...людина нещасна зі своїми марними думками, зі своїми пориванням до хмар». Чини у житті те, чого ти бажаєш, тому що те, чого ти не хочеш, тебе все одно примусять зробити. Треба лише пам'ятати, що ми не маємо права ображати чужу гідність та порушувати права інших людей. У своїх марних сподіваннях людина часто втрачає почуття реальності, вважаючи себе нещасною та ображеною. Німецький філософ Георг Ліхтенберг з цього приводу дуже дотепно зауважив: «Хто має менше, ніж бажає, мусить знати, що він має більше, ніж заслуговує».

Якщо людина вирішила реалізувати повністю свої потенції, то вона мусить сказати собі: «Вижени зі серця свого страх та посели в ньому мужність, тому що почалося твоє життя». У цьому новому житті людина не має зважати на думки інших людей, вона сама має бути власним суворим критиком, котрий не дозволить собі робити негідні людини вчинки. Як

писав Стендаль, «...письменник не має думати про критиків, як солдат про шпиталь». Кажучи про життя, гідне імені людини, треба згадати пересторогу Піфагора: «Тіло твоє не роби домовиною твоєї душі». Пам'ятати про своє високе призначення у світі - це найкраща самоцензура. «*Te hominem esse memento!*» (Пам'ятай, що ти людина!). Ці слова, які походять з Риму, є не лише нагадуванням людині про її вищий обов'язок, а й певним моральним обмежником у діяльності та поведінці, що виконує функцію своєрідного фільтра. Це самообмеження відкриває для особистості нові можливості та перспективи, орієнтує людину зосередитися на найважливіших справах та вчинках. Сенека з цього приводу зауважив: «*Vita, Si uti SCias, longa est*» (Життя триває довго, якщо тільки вмієш його використовувати). Саме тоді життя не лише довше триває, а й наповнюється більш змістовними вчинками. Будь-яка людина, що має гонор та амбіції, хоче прожити життя з гідністю. Таку ситуацію яскраво охарактеризував Цицерон: «*Ita vixi, non frustra natum me esse existimem*» (Я жив так, що, як вважаю, народився не даремно.).

Ніцше вважав, що треба жати згідно зі власними бажаннями або зовсім не жити. Людина, яка здатна жити за такими принципами, які вимагають концентрації волі, інтелекту, втілити в життя всі свої потенції та таланти, і є тотальною людиною. Така людина за визначенням щаслива, тому що щастя - це здатність робити те, що вважаєш за необхідне. «*Life is great, if you don't weaken*» (Життя чудове, якщо людина не занепадає духом). Це англійське прислів'я дуже влучно вказує на кореляцію щасливого життя і тих зусиль, які людина прикладає для самореаліза-

ції власної особистості. Ще римляни говорили: «*Qui quaerit, inveniet, pulsanti aperietur*» (Хто шукає, той знайде, хто стукає, тому відчинять). У Євангелії від Матвія (7, 13) сказано: «Увійходьте тісними ворітьми, бо просторі ворота й широка дорога, що веде до погибелі, - і нею багато-хто ходить. Бо тісні ті ворота та дорога, що веде до життя, - і мало таких, що знаходять її!» Прямуючи до Людського життя, до Божественних цінностей, людина має спиратися перш за все на саму себе. У Святій Книзі написано: «*Medice, cura te ipsum*» (Лікарю, вилікуй себе сам). Людина має не лише розуміти своє призначення, але й шляхом значних зусиль у практичному житті реалізувати себе, перетворюючи себе на Особистість, на тотальну людину. Треба прямувати до «людського цілого», яке є самодостатнім формуванням, є гарантією самореалізації особистості. Як відзначав французький історик та політик Алексіс де Токвіль: «...між рабством та волею немає середини: існує або рабство, або воля». Так само із нашим життям: або ми скнімо та скаржимося на життя, або стаємо Людиною серед людей, набуваємо нової якості, досягаємо рівня тотальної людини, яка має за взірець Бога та втілюємо у життя Божественні цінності.

Одеса, травень 2005 року.

Література

1. Августин Блаженный. Исповедь. Москва. «Гендальф». 1992.
2. Аврелий Марк. Размышления римского императора Марка Аврелия о том, что важно для самого себя. Москва. 1895.
3. Бердяев Николай. Самопознание. Опыт философской биографии. Москва. Мысль. 1991.
4. Бердяев Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма. Москва. Наука. 1990.
5. Бердяев Николай. Смысл истории. Москва. Мысль. 1990.
6. Бжезінський Збігнев. Велика шахівниця. Львів-Івано-Франківськ. Лілея-НВ. 2000.
7. Іщук Володимир. Глобалізація та український вибір. - Українське слово. № 48, 2002.
8. Иррилиц Г., Бур М. Притязание разума. Москва. Прогресе. 1978.
9. Гегель Георг. Работы разных лет. Москва. Мысль. Т. 1 - 1970. Т. 2 - 1973.
10. Гегель Георг. Философия права. Москва. Мысль. 1990.
11. Гегель Георг. Энциклопедия философских наук. Москва. Мысль. Т. 1. Наука логики. 1975. Т. 2. Философия природы. 1975.
12. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. Москва. Мысль. 1979.
13. Кант Иммануил. Критика чистого разума. С-Петербург. Тайм-Аут. 1993.
14. Лукач Дьёрдь. Своеобразие Эстетического. Москва. Прогресс, Т. 1 - 1985. Т. 2. - 1980.

15. Маринович Мирослав. Будують вежу - і знов у Вавилоні. Свобода, № 17, 2003.
16. Печчеи Аурелио. Человеческие качества. Москва. Прогресс. 1985.
17. Погуляйло Віктор. Шлях перемоги. № 4, 2003.
18. Тейяр де Шарден. Феномен человека. Москва. Наука. 1987.
19. Философская энциклопедия. Москва. Т. 5, 1970.
20. Фромм Эрих. Бегство от свободы. Человек для себя. Минск. Поппури. 1998.
21. Чаадаев П. Я. Сочинения. Москва. Правда. 1939.
22. Швейцер Альберт. Культура и этика. Москва. Прогресс. 1973.
23. Gramsci Antonio. II Risorgimento. Roma, Editori Riuniti, 1979.
24. Gramsci Antonio. Note sulla politica e sullo sullo stato moderno. Roma, Editori Riuniti, 1979.
25. Gramsci Antonio. Passato e presente. Roma, Editori Riuniti, 1979.
26. Gramsci Antonio. Materialismo storico e filosofia di Benedetto Croce. Roma, Editori Riuniti, 1979.
27. Gramsci Antonio. Gli Intellettuali. Roma, Editori Riuniti, 1979.
28. Egegnonia, stato, partito in Gramsci. Roma, Editori Riuniti, 1977.

Наукове видання

АКИМОВИЧ Євген Олександрович

Філософія тотальності

Монографія

Редакційно-видавнича фірма «Прес-кур'єр».
Свідоцтво про внесення видавця до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 3764 від 22.04.2010 р.
(65057, м. Одеса, пл. Незалежності, 1, оф. 206, тел./факс (0482) 64-96-58,
E-mail: gazeta.press@mail.ru).

Головний редактор
Технічний редактор
Комп'ютерна верстка

Й. О. Бурчо
Л. М. Афанасенко
О. В. Замойська

Здано у виробництво 03.09.2012. Підписано до друку 27.09.2012.
Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 10,46. Папір офсетний. Друк офсетний.
Гарнітура Georgia. Наклад 200 прим.

Віддруковано з готового оригінал-макета. Видавництво і друкарня
„Астропринт». 65091, м.Одеса, вул. Разумовська, 21. Тел. 7-855-855.
www.astroprint.odessa.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №1373 від 28.05.2003 р.